

VYTAUTAS PETRIKĖNAS
MARTYNAS KOSAS

KARO PAVELDO CENTRAS
KAUNO IX FORTO MUZIEJUS

PIRMOSIOS LIETUVOJE
KONCENTRACIJOS STOVYKLOS ISTORIJA

VII FORTAS LIETUVIŠKA TRAGEDIJA

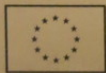
THE HISTORY OF THE
FIRST CONCENTRATION CAMP IN LITHUANIA

Šis projektas finansuojamas remiant Europos Komisijai. Ši knyga atspindi tik autorių požiūrį, todėl Komisija negali būti laikoma atsakinga už bet kokį jame pateikiamos informacijos naudojimą.

VII FORIAS LIETUVIŠKA TRAGEDIJA

PIRMOSIOS LIETUVOJE KONCENTRACIJOS STOVYKLOS ISTORIJA

ŠIS PROJEKTAS FINANSUOJAMAS REMIANT EUROPOS KOMISIJAI. ŠIS LEIDINYS ATSPINDI TIK
AUTORIAUS POŽIŪRĮ. TODĖL KOMISIJA NEGALI BŪTI LAIKOMA ATSAKINGA UŽ BET KOKJ JAME
PATEIKIAMOS INFORMACIJOS NAUDOJIMĄ.

THIS PROJECT HAS BEEN FUNDED WITH SUPPORT FROM THE EUROPEAN COMMISSION. THIS
PUBLICATION REFLECTS THE VIEWS ONLY OF THE AUTHOR, AND THE COMMISSION CANNOT
BE HELD RESPONSIBLE FOR ANY USE WHICH MAY BE MADE OF THE INFORMATION CONTAINED
THEREIN.

VII FORTAS: LIETUVIŠKA TRAGEDIJA
PIRMOSIOS LIETUVOJE KONCENTRACIJOS STOVYKLOS ISTORIJA
THE HISTORY OF THE FIRST CONCENTRATION CAMP IN LITHUANIA

ISBN: 978-609-95321-5-8
UDK 623.1/.3(474.5)(091)

PE241

AUTORIAI: VYTAUTAS PETRIKĖNAS, MARTYNAS KOSAS

KALBOS REDAKTORĖ: LINA JANKAUSKAITĖ

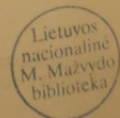
DAILININKAS: SERGEJ ORLOV

PROJEKTO VADOVAS: VLADIMIR ORLOV

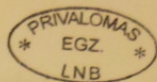
AUTORINĖS TEISĖS:
(COPYRIGHT) KARO PAVELDO CENTRAS
KAUNO IX FORTO MUZIEJUS

TIRAŽAS: 1 000 EGZ.

SPAUSDINO: UAB "ARX REKLAMA",
SAVANORIŲ PR.363A, LT-49425 KAUNAS

3-12-1326
12/1326

VYTAUTAS PETRIKĖNAS
MARTYNAS KOSAS

VII FORTAS: LIETUVIŠKA TRAGEDIJA

PIRMOSIOS LIETUVOJE
KONCENTRACIJOS STOVYKLOS ISTORIJA

THE HISTORY OF THE FIRST
CONCENTRATION CAMP IN LITHUANIA

KAUNAS 2011

Judrioje bei nuolat besikeičiančioje Europos civilizacijoje amžinų dalykų nedaug – visoje materealioje bei nematerealioje kultūroje amžinybės teisę galime suteikti tik kultūros paveldo objektams, žmonijos išminčiai, kuri saugoma archyvuose ir bibliotekose, bei mūsų protėvių kapams.

Paprotys gerbti ir saugoti protėvių kapus yra viena esminių krikščionybės tradicijų. Tai tarsi Europinės civilizacijos egzistavimo aksioma – nėra jokių objektyvių įrodymų, kodėl numirusio žmogaus kūno palaidojimo vieta turi būti saugoma ir gerbiama, tačiau niekam ir nekyla mintis, kad gali būti kitaip – paprastų žmonių kapais rūpinasi jų giminaičiai, visuomenės ir valstybės šviesuolių kapais rūpinasi visuomenė – vargu ar kas nors nustebtų pamatę Kauno Maironio universitetinės gimnazijos mokinius ar literatus, dedančius gėlių ant kunigo ir profesoriaus Jono Mačiulio kapo.

Tačiau kas turi rūpintis masinėmis genocido aukų kapavietėmis? Genocidas – vienas baisiausių reiškinų žmonijos istorijoje. Masinės visiškai nekaltų žmonių žudynės Kaune epogėjų pasiekė Antrojo pasaulinio karo metais, kai naciai ir jų talkininkai ėmėsi pastangų norėdami sunaikinti Lietuvos žydų bendruomenę. Kaune egzistuoja kelios masinės civilių miesto gyventojų kapavietės. Kauno IX forto muziejaus teritorijoje yra vieta, kur 1941 metais buvo užkasti kelesdešimties tūkstančių žydų palaikai. Ši kapavietė beveik neišliko – 1943 metais naciai liepė iškasti ir sudeginti čia nukankintų kauniečių ir užsieniečių palaikus, tačiau jų buvimo vieta yra žinoma bei saugoma respublikinio muziejaus pastangomis ir nuo sovietmečio laikų pagerbta didžiausiu Kaune memorialu. Kita kelių tūkstančių kauniečių kapavietė Kauno tvirtovės VII forte aptikta tik šiais metais, kai visuomeninė organizacija „Karo paveldo centras“, vykdydama ES dalinai finansuojamą projektą „VII Fort memorial route“, atliko taikomuosius istorinius tyrimus bei vienareikšmiškai nustatė beveik penkių tūkstančių Kauno miesto gyventojų palaidojimo vietą. Kiek mažesnės nuo genocido nukentėjusių kauniečių kapavietės yra IV forte, kažkur Ramybės parko teritorijoje bei Vilijampolėje, tačiau jų buvimo vietomis kol kas niekas nesidomėjo.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad žydų bendruomenės aukų kapavietėmis turi rūpintis Lietuvos žydų organizacijos, taip pat, kaip ir lietuvių tremtinių kapais Rusijos Sibire rūpinasi lietuviai, o sovietinių kareivių kapus tvarko Rusijos ambasada – juk kiekviena tauta lieka pilnaverte tauta tol, kol laikosi savų papročių bei tradicijų. Tačiau skirtingai nuo kitų Lietuvos tautų, mūsų šalies žydų bendruomenė Antrojo Pasaulinio karo metais buvo beveik visiškai sunaikinta, o dabartinėje Lietuvoje gyvenantys žydai dažniausiai yra iš Ukrainos bei kitų SSRS respublikų sovietmečiu atvažiuę imigrantai.

Tačiau ne tai mums yra svarbu. Gyvenime turėdami tam tikrus įsitikinimus bei iš visų pasaulyje esančių teismų labiausiai vertindami Dievo teismą, žinome, kad nacizmą maža nugalėti išskėlus vėliavą virš Reichstago pastato Berlyne ar išlaisvinus Dachau koncentracijos stovyklos kalinius. Nacizmą būtina nugalėti kiekvienoje vietoje, kur ši antižmoniška ideologija buvo pasižymėjusi. Septyniasdešimt metų nežinomybėje išbuvusi tūkstančių kauniečių kapavietė iki šiol buvo tokia, kokią ją norėjo matyti nacistai – visuomenės užmiršta, želdiniais apaugusi bei buitinėmis šiukšlėmis užteršta vietovė, labiau primenanti apleistą sąvartyną negu visuomenės pagarbos vertą erdvę.

VII forte kankinti ir nužudyti žmonės yra Lietuvos didžiųjų netekčių aukos, o mes, dabartinės Lietuvos piliečiai, negalime likti abejingi savosios šalies istorijai - nes tik suprasdami, ką išgyveno mūsų tauta, galėsime suprasti ją pačią.

Šią knygą skiriame visų VII forte žuvusiųjų atminimui.

Autoriai.

TURINYS

1941 m. birželio 23 d. sukilimas Kaune ir antisemitizmas	9
„Perkūno“ krepšininkai – žydšaudžiai. Faktai ir hipotezės	22
TDA bataliono suformavimas	30
Žydų koncentravimas VII forte	37
Šaudymai VII forte 1941 m. birželio mėnesio 22-28 dienomis	43
Birželio mėnesio 28-29 dienomis	45
Šaudymai VII forte 1941 m. birželio 30 d. – liepos 19 d.	46
Šaudymai VII forte 1941 m. birželio 30 dieną	54
Šaudymai VII forte 1941 m. liepos 1 dieną	56
Liepos 2 diena	60
Liepos 3 diena	61
Liepos 4 diena	62
Liepos 6 diena	63
Po liepos 6 d. vykusios egzekucijos	64
Pabėgimai iš VII forto	65
Išvados	74

CONTENTS

The June uprising in Kaunas and anti-Semitism	99
Basketball players of „Perkūnas“ team - Jew-shooters. Facts and hypotheses	110
Formation of National Labor Protection (NLP) Battalion	118
Jewish concentration in the Seventh Fort	122
Shooting in the Seventh Fort on 22 to 28 June 1941	128
On 28 to 29 June	129
Shooting in the Seventh Fort on 30 June to 19 July 1941	130
30 of June.....	136
1 of July	138
2 of July	143
3 of July	144
4 of July	145
6 of July	146
The executions after 6 July	147
Escape from the Seventh Fort	149
Conclusions	156

1941 M. BIRŽELIO 23 D. SUKILIMAS KAUNE IR ANTISEMITIZMAS

XX amžiaus ketvirto dešimtmečio pabaigoje ypač atsiskleidė praraja tarp lietuvių ir žydų tiek socialiniu, tiek ekonominiu, tiek politiniu aspektu. Visi lietuvių socialiniai sluoksniai pamažu susiformavo neigiamą žydo įvaizdį. Net akademinėje bendruomenėje tolerancija peraugo į panieką dėl politinių simpatijų. Tuo metu žurnalistu dirbęs žydas Jokūbas Josadė prisimena: „Ir visur akivaizdžiai mačiau ryškėjantį žydų ir lietuvių atitolimą ir susvetimėjimą: vis prieštaringesni darėsi vienu ir kitų ekonominiai ir politiniai interesai, pažiūromis į tikrovę ir į ateities perspektyvas. [...] Aš, žydas, suvokiau, kokį blogį man ir mano tautai neša Hitleris, o lietuvis, arietis, vylėsi, kad su Hitleriu pavyks susitarti. Aš su viltimi žiūrėjau į Tarybų Sąjungą, kur žydai buvo traktuojami kaip lygiaverčiai piliečiai – tad mano politinės pažiūros „kairėjo“, o savo istorijos pamokytų lietuvių politinės pažiūros „dešinėjo“. Ypač tai pasakytina apie inteligentiją. Tada ir prasidėjo incidentai Kauno universitete. Buvo iškelti šūkiai: „Numerus clauzus“ [lot. apribojimas skaičiumi – V. P.], [atsirado] atskiri suolai žydams studentams, kai kurie profesoriai per egzaminus „pravarydavo“ studentą žydą. Visa tai vyko viešai, tad nenuostabu, jog žydus apėmė panika. Atsimenu, grįždamas vėlai vakare iš miesto centro į šalutinę Žaliakalnio gatvelę, kur nuomojaisi „kampą“, užsimaukšlindavau kepurę, kad neišsikištų žydiška nosis. Plito gandai apie chuliganiškus išpuolius prieš žydus, atsirado liudininkų, kurie tai matė, o kadangi veikė griežta karinė cenzūra ir laikraščiai apie tai nerašė, baimė dar labiau padidėjo¹. Po vokiečių įžengimo viešojoje erdvėje buvo itin skatinami vietinių pasisakymai apie žydus–bolševikus ir Vokietijos-išvaduotojos herojiškumą. Profesorius

¹ Jokūbas Josadė, *Laiškai dukrai į Izraelį* // Lietuvos rytas, 1993 11 03, Nr.213 [šioje knygoje pateiktą citatą kalba netaisyta].

Vokiečių kareiviai žygiuoja Laisvės alėja. Kaunas, 1941 m. LCVA, P-28377
German soldiers marching through Kaunas Laisves avenue. 1941.

Balys Vitkus kalbėjo taip: „[...] buvome tikri, kad didžioji, galingoji Vokietija nepakęs žydų ir žydbernių grėsmės kultūringai Europai ir kad bolševikams ateis atpildo valanda“². Birželio vidurio visuomenės nuotaikas istorikas Zenonas Ivinskis yra apibūdinęs taip: „[...] dauguma žmonių (bent tu, kuriuos aš sutinku) tiesiog norėte nori vokiečių atėjimo. O tada prasidėtų formalus žydų plovimas. Įniršimas ant žydų už jų akiplėšišką palankumą bolševikams, už jų internacionališkumą, pasidarymą nesukalbama yra didelis“³. Problema buvo ta, kad pati žydų bendruomenės socialinė, ideologinė, religinė sudėtis Lietuvoje nebuvo nagrinėjama viešajame gyvenime ar analizuojama intelektualų. Istorikas A. Eidintas pastebi, kad žydai lietuviams atrodė vientisa bendruomenė, nors realybėje įvairūs jos sluoksniai buvo stipriai įsitraukę į socialiai ir tautiškai teisingesnės visuomenės paieškas, dėl to socialinę ir tautinę lygbę deklaratyviai propoguojanti socializmo idėja buvo gana užkrečiama. SSRS skleidė efektyvią propagandą apie laisvą ir aprūpintą gyvenimą, kryptingai dirbo ir LKP, ypač miestuose, tad dalis žydų aktyviai įsitraukė į komunistinį judėjimą⁴. Lietuvoje įsigalintis autoritarinis režimas vis labiau eliminavo žydus (kaip ir kitų etninių grupių atstovus) iš politinio gyvenimo. Lietuvos rinkimuose į Seimą, ypač į savivaldybes, žydai aktyviai pateikdavo tiek politiniais, tiek profesiniais kriterijais sudarytus kandidatų sąrašus. Jie buvo gausiai renkami (didžiąja dalimi žydų etninės bendruomenės) ir taip tiesiogiai galėjo ginti savuosius interesus. Pavyzdžiui, per visus rinkimus į Kauno miesto savivaldybę, įvykusius nuo 1918 m. iki savivaldybių įstatymo pakeitimo 1931 m., žydų frakcija išlaikydavo 20 – 30 proc. vietų. Tad nenuostabu, kad dalis žydų, daugiausiai jaunimas, buvo imlus propagandos apdailintai komunizmo vizijai. Joje žydai matė galimybę realizuoti politinę laisvę. 1940 m. sovietams okupavus Lietuvą LKP žydų skaičius išaugo iki 36 proc., o Kauno

2 | *Laisvę*, 1941 06 30.

3 1940 06 16 įrašas Z. Iinskio dienoraštyje, M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius, f.29; 14/1 – 2, p. 541.

4 Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 62.

VII Forto vartai. 1916 m.

Gates of the Seventh Fort. 1916

partinėje organizacijoje jų skaičius pasiekė 76 proc. Tuo metu LKP buvo apie 1600 komunistų, tad, lyginant su kitomis Lietuvoje veikusiomis partijomis, ši partija nebuvo didelė⁵. Įvertinus minėtą faktą beveik 600 partinių žydų „paskęsta“ gausioje Lietuvos žydų bendruomenėje, kurią sudarė daugiau kaip 200 tūkstančių žmonių. Tiesa, reikia paminėti, kad dar prieš sovietinės okupacijos pradžią daug žydų dalyvavo MOPR'o veikloje (MOPR – tarptautinė organizacija revoliucionieriams remti), taip pat kai kurie turtingi žydai aukodavo LKP ar teikė paramą MOPR'ui, nes tarp politinių kalinių buvo nemažai žydų jaunimo⁶. Reikėtų nepamiršti, kad sovietinis „valymas“ buvo nukreiptas

⁵ Nijolė Maslauskienė // Lietuvių - žydų santykiai. Istoriniai, teisiniai ir politiniai aspektai. Stenograma. LR Seimas, Vilnius, p. 10 - 11

⁶ Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 64.

ir prieš pačius žydus, kurie atstovavo tam tikroms organizacijoms. Pavyzdžiui, 1941 m. kovo mėnesį NKGB įskaitoje buvo 78 Bundo, 854 sionistiniai, 193 sionistiniai revizionistai, 174 kitų „kontrrevoliucinių“ organizacijų nariai, 124 „klerikalai“ – iš viso daugiau kaip 1,4 tūkst. žydų⁷.

Nors „žydo-bolševiko“ įvaizdis buvo sukurtas nacistinės Vokietijos propagandos mašinos, jis labai lengvai pritapo daugumos lietuvių sąmonėje ir prigijo visuomenėje. Kita vertus, primestas įvaizdis buvo labai prieštaringas. Šiuo požiūriu pati žydų bendruomenė pasižymėjo nevienalytiškumu, kadangi joje komunistai nebuvo vyraujantys, jie sudarė mažumą⁸. Reikia pastebėti, kad ne žydų gausumas NKVD, Lietuvos komunistų partijos vadovybėje ar Liaudies Seime, o sovietiniai pertvarkymai, turto nusavinimas, Lietuvos valstybės sunaikinimas, inkorporavimas į Sovietų Sąjungą, bet gausenės dalyvavimas visuomeninėse organizacijose (komjaunimo, MOPR) bei spartus profsąjungų augimas išryškino žydų, ypačiai jaunimo, skaičių. Lietuvos visuomenei susidarė įspūdis, jog sovietų okupacinis režimas protegavo žydų bendruomenę, o sovietinėse įstaigose įsidarbinusius žydus leido tapatinti su sovietizaciją vykdžiusia sovietų valdžia. Čia išryškėja esminė problema – 1940 – 1941 m. žydai pirmą pradėjo aktyviai dalyvauti visuomeninių organizacijų ir vietos administracijų veikloje, o tai lietuviams pasirodė labai neįprasta. Galima daryti prielaidą, jog, jeigu žydai būtų taip plačiai atstovaujami nepriklausomos Lietuvos administracijoje, skaitlingas jų pasirodymas sovietinėje administracijoje būtų pastebėtas tiksliau ir nesivadovaujant emocijoms, tai yra, kad valdo komunistai, komjaunuoliai žydai. Tuo tarpu dalis lietuvių klaidingai suprato, jog į valdžią įžengė žydai apskritai, vos ne kaip pati bendruomenė. Niveliuodama socialinius apribojimus ir atverdama visuomenės nuoskaudas, sovietinė invazija labai sustiprino antisemitizmą Lietuvoje, o suformuota sovietinė ad-

⁷ Vyngantas Vareikis, *Antisemitizmas Lietuvoje / Holokausto prielaidos: antisemitizmas Lietuvoje*, p. 84-85.

⁸ Alfonsas Eidintas, *Žydai, lietuviai ir holokaustas*, p. 135.

ministracija personifikavo nacių brukamą „žydo bolševiko“ įvaizdį⁹.

Karo pradžia Kaune buvo lydima chaoso ir nežinomybės. Suvokdami Vokietijos nacių vykdomą antiseminę politiką, žydai ir „pusiau žydai“ stengėsi imtis jų saugumą bent kiek užtikrinančių veiksmų. Vieni traukėsi į atokesnes kaimo vietas, kiti, atvirksčiai, bandė rasti prieglobstį nuo galimo smurto „civilizuotesnėje“ aplinkoje – miestuose. Buvo daug tokių, kurie mėgino bėgti į Sovietų Rusiją. Tų dienų įvykius Elena Holcmanienė prisimena taip: „Gatvėse vyko revoliucija. Lyg iš po žemių išdygo apsiginklavusi armija – civiliais drabužiais [apsirengę] „baltaraiščiai“, partizanai. [...] Dar neižengus vokiečių kareiviams partizanai gavo antisemitinius įsakymus. Daugelį žydų, šiomis dienomis dar bandžusių pabėgti, partizanai sulaukė, suėmė arba privertė grįžti. Baisus reginys: žydų minios, bėgančios iš miesto. Drąsesnieji norėjo dviračiais traukti į Rusijos gilumą. Daugelis ketino tik provinciją pasiekti. Gal jie tikėjosi, kad ten labiau užstos lietuviai, nes kaime lietuvių ir žydų santykiai dažnai būdavo nuoširdūs.“¹⁰ Žydai masiškai paskubomis bandė palikti naujam gyvavimo etapui besiruošiantį miestą. Pasitraukimo į rytus mastas Kaune buvo labai didelis, todėl kai kurių liudininkų akyse jis paliko hiperbolizuotą vaizdinį: „Birželio 22 ir 23 dienomis atrodė, kad visas Kaunas pajudėjo iš vietos. Sunkvežimiais, lengvaisiais automobiliais, dviračiais ir tiesiog pėsčiomis žmonės mėgino išvykti iš miesto. Pėstieji su ryšuliukais traukė stoties link.“¹¹ Lietuvos aktyvistų fronto laikraštyje „Į Laisvę“ be užuolankų rašoma apie žydų sutapatinimą su bolševizmu. Antrąją sukilimo dieną buvo išspausdintas straipsnis, kuriame norėta įrodyti žydų kaltę remiantis akivaizdžiais įrodymais – jei bėga, vadinasi, yra kalti: „Galvotrūkšiais bėga ir bolševikų sėbrai žydai, kuriems komunizmas buvo geriausia priemonė išnaudoti kitus ir valdyti, nes bolševizmas ir žydai yra vienas ir tas pats neperskiriamas dalykas.“¹² Po

⁹ Ten pat, p. 146–147.

¹⁰ Elena Holcmanienė, *Šitas vaikas turi gyventi*, p. 20.

¹¹ Sara Ginaitė-Rubinsonienė, *Atminimo knyga*, p. 35.

¹² K. P. Priespaudą numetant // Į Laisvę, 1941 06 24.

kelių dienų pasirodžiusiame straipsnyje stengtasi išteisinti lietuvių tautą dėl dalies tautiečių kolaboravimo sumenkinant jų vaidmenį bei pačius asmenis, o visą skaitytojo pyktį sukoncentruojant į rusus ir žydus bolševikus: „[...] visą bolševikišką tiraniją Lietuvoje vykdė žydiškas rusiškas konglomeratas su labai negausiu degeneravusių lietuvių pagalba. Didžiausiu ilgamečiu šios tiranijos vadovu buvo Vyriausios Maskvos Čekos atstovas Pozdniakovas, kuriam asistavo vietiniai čekistai - tariamieji lietuviai su didžiausiu legionu žydų.“¹³

Daugeliui pabėgėlių, ypač žydams, išvykimą komplikavo keli esminiai veiksniai, iš kurių vienas – iš dalies organizuotas, iš dalies spontaniškas sukilimas¹⁴.

Sukilėliai į būrius dažniausiai rinkosi stichiškai, veikta mažomis grupėmis iki pat sukilimo pabaigos Kaune (birželio 25 d.)¹⁵. Istoriografijoje egzistuoja ir kiek kitokių pozicijų. Pavyzdžiui, istorikas Rimantas Zizas teigia, kad 1941 m. birželio sukilimo partizanų būrių kūrimasis nebuvo visiškai spontaniškas ir gaivališkas. Daugelyje Lietuvos vietovių būrių branduoliai kūrėsi dar karo išvakarėse iš patriotiškai nusiteikusių, besislapstančių nuo trėmimų ar kitokio pobūdžio sovietinių represijų žmonių. Vyko ginklavimasis, įsižiebdavo susirėmimai su sovietine milicija¹⁶.

Prasidėjus sukilimui, partizanų veiksmus centralizuotai koordinuoti ir kontroliuoti buvo itin sudėtinga, tad kova už Lietuvos nepriklausomybę kai kurių partizanų būrių buvo suvokiama miglotai. Padėtį aštrino nacistinė propaganda, kuri pasinaudojo sovietų okupacijos metu sustiprėjusiomis antikomunistinėmis ir antižydiškomis nuotaikomis. Dalis partizanų buvo įtikinti, kad bolševizmas tiesiogiai siejamas su žydais ir kad Lietuvos okupaciją bei aneksiją lydėjęs teroras buvo organizuojamas ir vykdo-

13 Mūsų kelias – su Naująja Europa, mūsų darbas – naujajai Lietuvai // Į Laisvę, 1941 07 01.

14 Ch. Dieckmann, S. Sužiedėlis, *Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės...*, p. 14.

15 *Lietuva 1940 – 1990*, p. 170.

16 Rimantas Zizas, *Lietuvos piliečių nežydų persekiojimas, civilių gyventojų žudynės // Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudynės Lietuvoje*, p. 96.

mas žydų. Galima teigti, kad didelė dalis lietuvių buvo susikūrę mitą apie valstybės nepriklausomybę pražudžiusius, uoliai okupantui talkinančius, tautiečius kankinančius bei tremiančius iš tėvynės žydus. 1941 m. birželį tau-ta buvo pasiryžusi bet kokiomis priemonėmis pamiršti praėjusių metų vasa-ros kapituliaciją ir kolaboravimą, mitingus ir balsavimus, režimą šlovinusias eiles ir tuščias iliuzijas. Vokiečių kariuomenės įžengimas į Lietuvą įkvėpė drąsos ginklu atkeršyti už 1938 – 1940 m. patirtus pralaimėjimus ir tokiu būdu nugalėti menkavertiškumo jausmą. Istorikas Liudas Truska mano, kad Lietuvoje buvę komunistų vadai, aukštesniojo rango sovietiniai pareigūnai, enkavedistai ir enkagėbistai kilus karui pabėgo, liko tik paprasti komunistai, komjaunuoliai, iš sovietų gavę žemės naujakuriai, bet, svarbiausia, bejėgiai ir nekenčiami su komunistais sutapatinti žydai¹⁷. 1941 m. birželio 23 d. sudar-yta Lietuvos Laikinoji Vyriausybė formaliai nepalaikė organizuotų žudynių ir atsiribojo nuo partizanų smurto. Kita vertus, ji išleido įsakus, kuriais remi-antis žydai buvo izoliuojami bei kolektyviai baudžiami. Vyriausybės vadovai viešai nepasisakė dėl žydų žudynių Kaune. Išimtis buvo atsakingo už ryšius su vokiečiais Zenono Ivinskio pasiūlymas, kuriame jis ragino oficialiai pasmerkti smurtą prieš žydus.¹⁸

1941 m. birželio 23 d. išpuoliai prieš civilius gyventojus dar nebuvo įgavę plataus masto, nes dėmesys buvo sutelktas į kovą su besitraukiančiais sovietų kareiviais bei aktyvistais. Pagrindiniai susišaudymai vyko karinių objektų bei atsitraukimo kelių rajonuose. Padėtis pasikeitė birželio 24 d., kai kovotojai ėmėsi komunistinių aktyvistų „medžioklės“. S. Ginaitės-Rubinsonienės prisimi-nimai apie įvykius Vytauto prospekte: „1941 m. birželio 23 d. [...] atrodė tylu, ramu, nesimatė nei ginkluotų vyrų, nei vokiečių kareivių. Tačiau kitą rytą apie 6 valandą [...] įsiveržė penki baltaraiščiai kartu su [...] kiemsargiu M. Kaminskiu. Jis atvedė baltaraiščius ir iškilmingai pranešė: „Štai kur visi

¹⁷ Liudas Truska, *Holokausto pritaikymas: antisemitizmas Lietuvoje*, p. 99.

¹⁸ Ch. Dieckmann, S. Sužiedėlis, *Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės...* p. 44.

*VII forto šaudmenų sandėlis kairiajame sparne.
Ammunition magazine of the Seventh Fort on the left wing.*

komunistai žydai slapstosi“. Be jokių kalbų ir neklausydami paaiškinimų, jog nesame komunistai, kad mūsų gimines prieš savaitę išvežė sovietai (net jų kambariai ligi šiol užantspauduoti), baltaraiščiai suėmė visus penkis to namo gyventojus vyrus [...]. Visus penkis išvedė į kiemą ir truputį atokiau nuo namo,

prie pat Vytauto parko, sušaudė.¹⁹ Egzistuoja daugybė liudijimų, kuriuose atspindi svarbus kiemsargių ir namų savininkų vaidmuo žydų persekiojime. Jie informuodavo partizanus ar partizanais apsimitančius plėšikus apie name gyvenusius žydus. Būdavo ir tokių, kurie neišduodavo žydų arba pameludavo, kad žydai jau pabėgo arba buvo suimti anksčiau²⁰. A. Eidintas žudikų grupuočių, kalbančių lietuviškai, atsiradimą Kaune sieja su einzatsgrupių atvykimu į miestą. Tuo metu SS brigadefureris Franzas Walteris Stahleckeris lietuvių partizanų vadams išdavė pažymėjimus, kuriuose buvo nurodoma, jog asmuo (pavardes įrašydavo patys lietuviai) veikia saugumo policijos ir SD pavedimu, jam prašoma suteikti pagalbą, jis turi teisę bet kada nešioti ginklą. Vadinas, tokie asmenys, nesibaimindami vermachto, vokiečių saugumo ar karo žandarmerijos galėjo naktimis plėšti bei žudyti žydus²¹.

Žydų istoriografijoje teigiama, kad partizanų veiksmai pirmiausiai buvo nukreipti prieš žydus. Atkakliausias minėtos pozicijos gynėjas - A. Faitelsonas. Jis teigia, kad lietuvių partizanai birželio 24 d. be jokios priežasties pradėjo suiminėti žydų tautybės moteris bei vyrus ir vedė juos į Jėzuitų gimnaziją rotušės aikštėje, „Saulės“ draugijos mokytojų seminariją, „Šaulių klubą“ Vilijampolėje (Slabodkoje) ir kitas vietas²². Taip pat kai kuriuose partizanų būrių vadų pranešimuose LAF'ui galime matyti ryškias antisemitines nuotakas: „Žydai, lyg nujausdami savo galą, dar neramesni. Jų svogūnais ir česnakais smirdančiuose butuose verda darbas – šlama pakuojami daiktai, ruošiamasi ilgai kelionei“; „Areštuojami visi vyriškos lyties žydai, jie mokomi dirbti naudingą fizinį darbą“; „Pirmosiomis dienomis susiorganizavusi policija ir partizanai išvalė apylinkes nuo žydų komunistų ir SSRS karių gaujų“. Žydų autoriai aiškina, kad žudynes masiškai vykdė lietuvių partizanai, nors lietuvių istoriografijoje apie žudynes beveik tylima arba jos neigiamos. Kadan-

¹⁹ Sara Ginaitė-Rubinsonienė, *Atminimo knyga*, p. 36.

²⁰ Ch. Dieckmann, S. Sužiedėlis, *Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės...*, p. 32.

²¹ Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 104.

²² Alex Faitelson, *The truth and nothing but the truth*, p. 41.

gi duomenų yra mažai, daryti apibendrinančias išvadas vien iš einzacgrupės A vadovo F. W. Stahleckerio raporto būtų per drąsu. Dažniau neatsižvelgiant į etninę priklausomybę buvo suimami sovietų kolaborantai. Pavyzdžiui, Kauno Darbo rūmų apsaugos būrio vadas jaun. leitenantas V. Mikuta birželio 25 d. Valstybės saugumo viršininkui pranešė, kad siunčia du sulaukytus asmenis – Jokūbą Jofę ir Jakovą Melnikovą, kurie įtariamai tarnavę Tarybų valdžiai. Dokumente neužsimenama, kad abu vyrai yra žydai²³. Saulius Sužiedėlis teigia neradęs jokių įrodymų, kad kokia nors stambesnė lietuvių grupuotė savo iniciatyva būtų ėmusi naikinti žydus dar prieš išžengiant vokiečiams. Dauguma žydų buvo sušaudyti 1941 m. vasarą kruopščiai organizuotose skerdynėse, kurioms vadovavo vokiečiai ir dalyvavo kai kurie lietuviai²⁴.

Susidarius chaotiškai situacijai susiklostė itin palankios sąlygos įvykdyti asmeninį kerštą ir išvengti už tai teisinės atsakomybės. Jau 1941 m. birželio 24 d. spaudoje pasirodė įspėjimas dėl savavališkų veiksmų baudžiamumo, kuris skambėjo taip: „Griežtai draudžiama patiems vykdyti teismą. Visi gaivalai, kurie yra nusikaltę lietuvių tautai, susilauks savo atpildo teismo sprendimu.“²⁵

Būtina pabrėžti, kad birželio 22 – 25 dienomis, nors Kaune buvo daug baltaraiščių, masiniai žydų pogromai nevyko. Tai buvo neparanku vokiečiams, todėl 1941 m. birželio 25 d. F. W. Stahleckeris skubiai pradėjo vietinių kolaborantų paiešką ir susitiko su kelių partizaninių būrių vadais – majoru Kaziu Šimkumi ir vyr. leitenantu Broniumi Norkumi. Vokiečių karininkas išsakė raginimus nukreipti partizanų dalinių kovą ne tik prieš komunistus ir aktyvistus, bet ir prieš Kauno žydus, nors patys partizanai to daryti nebuvo numatę²⁶. A. Eidintas taikliai pastebi, kad pirmuosius pogromus kai

23 Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 109 - 110.

24 Saulius Sužiedėlis, *1941 metų sukilimo baltosios dėmės / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 479.

25 *Saulių ir partizanų žiniai // Į laisvę*, 1941 06 24, p. 1

26 Saulius Sužiedėlis, *Avrahamo Torio Kauno getas: diena po dienos / Kauno getas: diena po dienos*, p. 27.

kurie žydų autoriai, nepaisydami nacių dokumentuose egzistuojančių faktų, priskiria lietuvių partizanams, sukilusiems prieš sovietinę valdžią. Pirmiausiai nurodomas Vilijampolėje įvykęs pogromas. Dauguma naujai suformuotų partizanų būrių veikė pagal aplinkybes. Apie tai byloja paskelbti sukilimo dalyvių parašyti raportai ir kiti dokumentai.

Stichiški platesnio masto veiksmai prieš žydus praktiškai buvo neįmanomi, kadangi visas dėmesys buvo sutelktas į kovą su sovietiniais kariais, strateginių objektų išsaugojimą ir bėglių į Rusiją areštus. F. W. Stahleckeris turėjo užduotį sukurti neginčijamą faktą, kuriuo remiantis vėliau būtų galima įrodyti, jog vietiniai gyventojai patys griebėsi griežčiausių priemonių prieš bolševikus ir žydus. Kaune tai pavyko įgyvendinti pasinaudojus kai kuriais partizanais. Tuomet netikėtai paaiškėjo, kad greitai suorganizuoti didesnio masto žydų pogromų nebus lengva. Jono Klimaičio partizanų būrys, vykdęs pogromus Kaune, neva turėjo išreikšti visų partizanų valią²⁷. Klaidin-ga pogromų, vykusių Kaune, vykdytojais įvardyti partizanus. Galime kalbėti tik apie nusikalstamą kriminalinės gaujos veikimą, kuris buvo inspiruotas vokiečių.

Visuomenės pyktį dėl pralieto partizanų kraujo kurstė oficialioji spauda. Pasitraukus didžiajai daugumai sovietinių aktyvistų, partijos narių ir Tarybinei kariuomenei, vokiečių propaganda vis vien stengėsi išlaikyti aktyviają lietuvių dalį kovoje arba bent sulaukti jų palaikymo „valyme“. Vokiečiams reikėjo toliau kurstyti antižydišką psichozę, nepamirštant pridėti ir antislaviškojo propagandos aspekto: „[...] už pastangas lietuvių tautinę kultūrą niekinti, o už iš pasalų nudobutų partizanų kraują, už sušaudytuosius ir kalėjime kankintuosius, už tūkstančių deportuotųjų nelaimės ir galvas Lietuvos žydai turi atsakyti. Negana juos eliminuoti iš visuomeninio [gyvenimo], bet kol bus galutinai išspręstas jų likimas, jie [...] nedelsiant turi būti suvaryti į darbo kuopas prie viešųjų darbų. [...] Žydai, burliokai rusai, baudžiavinės ponijos likučiai ir len-

²⁷ Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 100.

kai kolo
išpjaut
pakilimo

V
parengto
pradžioj
lto pra
raginim
pasiryžu
Buvo pa
nes nep
puotes.
pirmuju
dešimtr

28 Apva

29 Atas

30 Offic
acy and

31 Ten p

kai kolonistai bei atbėgėliai yra mūsų tautos grybas, kurį reikia kuo greičiau išpjauti.²⁸ Priešų rasti nebuvo sunku, svarbiausia buvo išnaudoti visuotinio pakilimo momentą.

Vokiečių organizacinis vaidmuo nedviprasmiškai atsiskleidžia V. Štalekerio parengtoje "Bendroje ataskaitoje 1941 m. spalio 15 dienai."²⁹ Šio dokumento³⁰ pradžioje V. Štalekeris teigia, kad: „[...] vietinės antisemitinės pajėgos buvo sukeltos pradėti pogromus prieš žydus per pirmąsias valandas po užgrobimo, nors šis raginimas pasirodė esąs labai sunkus. Vykdamas įsakymus, Saugumo policija buvo pasiryžusi išspręsti žydų klausimą labai tvirtai ir visomis galimomis priemonėmis. Buvo pageidaujama, kad Saugumo policija iš karto nesirodytų, bent jau pradžioje, nes nepaprastai griežtos priemonės buvo parinktos išjudinti netgi vokiečių grupotes. Turėjo būti parodyta pasauliui, kad vietiniai gyventojai patys ėmėsi pirmųjų veiksmų, kuriuos iššaukė natūrali reakcija prieš žydų slopinimą per kelis dešimtmečius ir prieš terorą, kurį vykdė komunistai ankstesniu laikotarpiu."³¹

28 *Apvalyti lietuvių tautą nuo grybo // Į Laisvę*, 1941 07 05.

29 Ataskaitos fragmento vertimas į lietuvių kalbą pateikiamas knygos priede.

30 Office of the United States Chief of Counsel For Prosecution of Axis Criminality, Nazi Conspiracy and Aggression, ("Red Series"), Volume VII, pages 978-995, USGPO, Washington DC 1946

31 Ten pat, p. 979..

„PERKŪNO“ KREPŠININKAI – ŽYDŠAUDŽIAI. FAKTAI IR HIPOTEZĖS

2004 m. Valstybės saugumo departamento Kauno apygardos skyriaus pareigūnai priėmė sprendimą nepradėti ikiteisminio tyrimo dėl didelį rezonansą sukėlusio Simono Wiesenthalio (Simono Vyzentelio) centro atstovo Efraimo Zuroffo pranešimo. Pranešime teigiama, kad lietuvių krepšininkai 1941 m. liepos 7 d. dalyvavo žydų žudynėse VII forte³². Tokiam žingsniui pastūmėjo Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Specialiųjų tyrimų skyriaus atlikto tyrimo išvada, kurioje teigiama, kad jokių archyvinių duomenų, patvirtinančių sportininkų dalyvavimą žudynėse, archyvuose dokumentuose nėra³³. Tais pačiais metais paskelbti Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinio režimo nusikaltimams Lietuvoje įvertinti tyrimo rezultatai byloja, kad kai kurie Lietuvos krepšininkai galėjo dalyvauti žydų žudynėse 1941 metų vasarą, tačiau konkrečių įrodymų nėra³⁴. Pasak prokuratūros atstovo, E. Zuroffo pranešimas pagrįstas tik literatūriniais kūriniais ir gandai, o jame išdėstytos aplinkybės apie tai, kad žydų tautybės asmenų šaudyme dalyvavo krepšininkai, neatitinka tikrovės. Pranešimo išvados ir teiginiai pagrįsti prielaidomis, subjektyviomis pareiškėjo interpretacijomis, tam panaudojant realiai buvusius, tačiau nieko bendra su kaltinančiais teiginiais neturinčius įvykius ar pranešimus³⁵. Kauno apygardos prokuratūra teigia: „E. Zuroffo pranešimo patikslinimo metu nebuvo surinkta jokių objektyvių duomenų, patvirtinančių, kad šiame pranešime yra genocido ar kurio nors kito nusi-

32 Prokurorų išvada: Lietuvos krepšininkams lipinta žydšaudžių etiketė sukurpta iš gandų ir prielaidų // www.bernardinai.lt, 2004 06 03

33 Ten pat.

34 Tarptautinės komisijos istorikų išvados dėl galimo krepšininkų dalyvavimo Holokausto žudynėse // www.komisija.lt, 2004 04 27

35 Prokurorų išvada: Lietuvos krepšininkai žydų nešaudė // www.balsas.lt, 2004 06 03, p. 2.

kaltim
etuvos
tirti,
įrodyt
viena
versija
Izraely
prival

tačiau
dėl žy
bei ap
tikru

vokiet
nacių
padėt
žinon

gyvas
viai k
Kiekv
ketur
vadų
Po to
matė

36 Ten

37 Alfi

38 Jere

2004 0

kaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių.³⁶ Apie šią jautrią temą Lietuvos istorijoje A. Eidintas kalba taip: „Tuo būdu istorikams atsargiai teks tirti, dalyvavo sportininkai žydų žudyme ar ne, kol tai bus paneigta faktais ir įrodymais arba pasitvirtins kaip įvykęs faktas, tenka kalbėti apie tai kaip dar vieną nukrypimą nuo proto holokausto istorijos fenomene. Visas įmanomas versijas reikia patikrinti, nes ši krepšinio varžybų istorija žinoma Vakaruose, Izraelyje, o mes net nesiaiškiname. Kad ir kokia žiauri būtų istorinė tiesa, ją privalome žinoti be pagražinimų.“³⁷

Atrodytų, kompetentingų specialistų išvados turėjo nuslopinti aistras, tačiau šie lūkesčiai neišsipildė. Iki šiol vis dar pasigirsta įvairių pareiškimų dėl žydšaudžių dangstymo ar atmetinai atlikto tyrimo. Tad reikėtų pristatyti bei apsvarstyti kelias versijas, patvirtinančias 1941 m. liepos 6 dienos įvykių tikrumą.

Pagrindiniai E. Zuroffo argumentai pagrįsti lietuvių koloboravo su vokiečiais idėja bei liudininkų pasakojimais. Viename interviu jis sakė: „Žinant nacių mentalitetą, nacių koloborantų lietuvių mentalitetą ir tuometinę žydų padėtį Kaune, mano manymu, visiškai akivaizdu, kad šios rungtynės vyko. Ir, žinoma, labai svarbūs yra išgyvenusiųjų liudijimai kaip įtikinami įrodymai.“³⁸

Itzhakas Nemenchikas, žiaurių žudynių VII forte liudininkas, išlikęs gyvas po šios tragedijos, pateikia tokį pasakojimą: „Liepos 6 d. vakarą lietuviai krepšininkai, kurie buvo garsūs Baltijos valstybėse, atvažiavo į VII fortą. Kiekvienas žaidėjas turėjo po šautuvą. Įeidami į lauką, jie stabtelėjo prie keturių žydų, iš kurių vienas buvau aš. Jie mus rikiavo ir mušė. Vykdydami vadų įsakymus rikiuotėje, kaip ir buvo liepta, mes šaukėme kiek beišgalėdami. Po to šautuvų buožėmis jie nustūmė mus į šalį. Nors ir buvo tamsu, bet mes matėme, kaip jie atrinko iš minios trisdešimt vyrų ir nuvedė juos ant kalniuko

³⁶ Ten pat.

³⁷ Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 163.

³⁸ Jeremy Schaap, Willie Weinbaum, *The prize at the Seventh Fort // www.operationlastchance.org*, 2004 04 09.

viršaus. Po kelių minučių išgirdome puikiai pažįstamą šūvių garsą. Baltijos čempionai, Lietuvos krepšinio didvyriai, dar pakartojo šaudymą. Numalšinę žydų kraujo troškulį, jie paliko forto teritoriją dainuodami.³⁹ Vaizdžiai išdėstyta liudijime išsakyta mintis, jog VII forte krepšininkai tą patį vakarą du kartus šaudė žmones, įvelia neaiškumo dėl bendro sportininkų galimai nužudytų žydų skaičiaus. Vadovaujantis pasakojimu, galima daryti prielaidą, kad galėjo būti sušaudyta iki šešiasdešimties žydų. Taip pat galime pastebėti liudininko atmintyje įstrigusį lietuvių ciniškumą: tyčiojimasis iš pasmerktųjų, dainavimas po žudynių, sadistiškas kraujo troškimas.

Josefas Garas įvykius ne taip detalai aprašo 1948 m. jidiš kalba išleistoje knygoje „Žydiško Kauno sunaikinimas“: „Tuo metu [tariamai 1941 m. liepos 6 d. – V. P.] Kaune buvo sužaištos krepšinio varžybos tarp vokiečių bei lietuvių komandų. Kadangi pranašumas buvo lietuvių pusėje, juolab neseniai jie buvo Europos čempionais, pastarieji laimėjo ir šias rungtynes. Kaip „prizas“ nugalėtojams buvo suteikta teisė kiekvienam sušaudyti po dešimt žydų iš tų, kurie buvo laikomi septintame forte.“⁴⁰ Svarbiausia šio pasakojimo detalė – tiksliai apibrėžtas „prizas“. Kadangi komandoje turėjo būti mažiausiai penki žaidėjai, pagal J. Garo versiją, sušaudymui galėjo būti pasmerkta ne mažiau kaip penkiasdešimt žydų. Šioje citatoje kalbama tik apie rungtynes, bet ne apie pačias žudynes, todėl sudėtinga suformuluoti prielaidą apie galimą „prizo atsiėmimą“ VII forte.

Galimo krepšininkų nusikaltimo liudininku tapo žydų tautybės futbolininkas Nachamas Blattas, kuris tuo metu buvo laikomas VII forte. Jam pavyko pabėgti iš forto, tačiau po poros savaičių jis vis tiek buvo nužudytas. Blattas dar spėjo papasakoti Arie Segalsonui apie kraupius įvykius forte. Buvęs Izraelio teisėjas A. Segalsonas pasakoja: „Jis [Nachamas Blattas – V. P.] papasakojo mums apie 30 žydų, kurie buvo nužudyti lietuvių krepšininkų. Aš

³⁹ Alex Fattelson, *The truth and nothing but the truth*, p. 55.

⁴⁰ Ten pat.

tai prisi
jog žaid
vokiečių

A

pateikė

Amerik

d. E. Z

tinui V

Norkų

buvo d

už Liet

liepą jė

turejo v

dose: vi

antrasis

ti žaidė

čempion

kultūros

19

to meto

įvyko ja

(antrojo

d. 26 žy

rungtyn

41 Jeremy S

2004 04 09.

42 *Standien*

tai prisimenu taip aiškiai kaip savo vardą. Jis pasakojo, o aš girdėjau tai iš jo, jog žaidėjai buvo iš krepšinio komandos „Perkūnas“. Už gerą žaidimą prieš vokiečių komandą, jie apdovanojo lietuvius galimybė sušaudyti 30 žydų.⁴¹

A. Faitelsonas Simono Vyzentalio centro direktoriui E. Zuroffui pateikė įrodymus dėl galimo dviejų krepšininų, kurie gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose, dalyvavimo žudynėse VII forte. 2004 m. kovo 10 d. E. Zuroffas įteikė oficialų prašymą nacių nusikaltimų tyrėjui Valentinui Valentukevičiui dėl dviejų buvusių krepšininų – Algirdo ir Vytauto Norkų – galimai nusikalstamų veiksmų ištyrimo. 1941 m. broliai-dvyniai buvo dvidešimtmečiai perspektyvūs sportininkai. Vytautas Norkus žaidė už Lietuvos rinktinę 1939 m. Europos krepšinio čempionate. 1941 m. liepą jie buvo išrinkti atstovauti partizanų tarpusavio rungtynėse, kurios turėjo vykti liepos 15 d. vakare. Broliai turėjo žaisti skirtingose komandose: vienas – Kūno kultūros rūmų apsaugos partizanų būrio komandoje, antrasis – kitų apsaugos būrių rinktinėje⁴². Nors rungtynių anonse nepateikti žaidėjų vardai ar bent pirmosios jų raidės, galima suprasti, kad Europos čempionas V. Norkus (laikraštyje pristatytas kaip „Norkus I“) atstovavo Kūno kultūros rūmų komandai.

1941 m. liepos 15 d. rungtynės buvo pirmosios rungtynės, užfiksuotos to meto spaudoje po vokiečių okupacijos pradžios. Svarbu pažymėti, kad jos įvyko jau pasibaigus pagrindiniams žydų naikinimo veiksams VII forte (antrojoje K. Jagerio ataskaitoje užfiksuotas dar vienas 1941 m. liepos 19 d. 26 žydų bei įvairių kitų tautybių komunistų sušaudymas), todėl pačios rungtynės niekaip nesusijusios su aptariamu nusikaltimu.

41 Jeremy Schaap, Willie Weinbaum, *The prize at the Seventh Fort* // www.operationlastchance.org, 2004 04 09.

42 *Šiandien įdomios krepšinio rungtynės* // *Į laisvę*, 1941 07 15, p. 3.

Kalbant apie galimą „Perkūno“ komandos žaidėjų dalyvavimą žydų šaudyme, pastarosios varžybos turėtų sudominti tuo, jog abiejų komandų žaidėjai atstovavo partizanų būriams. Galima daryti prielaidą, kad visi laikraštįje „Į laisvę“ paminėti sportininkai buvo aktyvūs birželio 23 d. sukilimo dalyviai arba buvo paskelbti tam tikro partizaninio būrio nariais jau birželio pabaigoje tik dėl asmens sportinių gebėjimų tam, kad deramai atstovautų partizanų garbę krepšinio aikštelėje. Kita vertus, visai tikėtina, jog abi komandos galėjo būti suburtos vienerioms rungtynėms vardan kilnaus tikslo – labdaros. Rungtynių anonse rašoma: „[...] šiandien pasirodys stipriausios tiek vyrų, tiek moterų krepšinio jėgos. [...] Gautas pelnas skiriamas nukentėjusių nuo karo partizanų šeimoms šelpti.“⁴³ Žymių žaidėjų dalyvavimas varžybose turėjo pritraukti daugiau publikos, sukelti kuo didesnę visuomenės susidomėjimą renginiu, tada žaidėjų priskyrimas vienai ar kitai komandai būtų tik simbolinis ir nesiejamas su partizano statusu.

Vytautas ir Algirdas Norkai žaidė aptartose 1941 m. liepos 15 d. labdaros rungtynėse, jie taip pat atstovavo vokiečių okupacijos laikais egzistavusiai „Perkūno“ komandai. Jiems ir buvo mesti kaltinimai dėl galimo dalyvavimo 1941 m. liepos 6 d. varžybose su vokiečių kariuomenės karininkais. Viename iš brolių interviu jie tvirtino karo metais nežaidę su vokiečiais ir neigė dalyvavę žudynėse forte. V. Norkus sakė: „Su vokiečių komanda esame žaidę, bet tai buvo ne 1941-aisiais, o 1939 metais. Tai buvo rungtynės su iš Berlyno atvykusiais kariškiais tų metų rugpjūčio mėnesį. Mes, žinoma, laimėjome, ir nesunkiai – tuo metu Lietuvoje šio žaidimo lygis buvo daug aukštesnis nei Vokietijoje, galbūt todėl daugiau po to iki po karo jokios kitos vokiečių komandos su lietuviais krepšinio nebeplanavo žaisti. Apie jokių žydų šaudymą prie kurio galėjo prisidėti lietuviai krepšininkai, nieko nesu girdėjęs, juo labiau dalyvavęs. Mums labai apmaudu, kad yra tokių piktų žmonių, kurie nori mus, visos Europos mastu garsinusius Tėvynės Lietuvos vardą, taip baisiai

⁴³ Ten pat.

44 Laurynas

04 13, p. 1-2

45 Ten pat, p.

46 Jeremy Su

2004 04 09.

47 Ten pat.

48 Ten pat.

apšmeižti.⁴⁴ Tame pačiame interviu dalyvavo ir A. Norkus, kuris patikslino, kad: „1948-aisiais, kai mes su broliu rungtyniavome iš lietuvių pabėgėlių suburtoje ekipoje Augsburgio mieste, nors ir tada vokiečiams nepavyko mums rimčiau pasipriešinti.“⁴⁵ Kitame V. Norkaus interviu fragmente, paskelbtame S. Vyzantolio centro kuruojamoje interneto svetainėje, pateikti kitokie duomenys. Iš interviu nuotrupų daroma išvada, kad vieną kartą jam teko žaisti prieš vokiečių komandą Kauno sporto halėje: „Aš manau, tai buvo policininkai, policijos karininkai, žinot. Tai buvo eilinės varžybos, kuriomis nepasigirsi. Lengvos rungtynės.“⁴⁶ Krepšininkas neprisiminė, kada vyko varžybos, o paklaustas, ar po jų žudė žydus VII forte, kategoriškai atsakė: „Nesąmonė. Ne, niekada. Niekada, niekada. Niekada, niekada.“⁴⁷ Šio interviu prasmė „nacių medžiotojams“ buvo labai didelė. Esminis šio interviu dalykas yra tai, kad krepšininkas prisipažino (greičiausiai pats to nesuvokdamas), neprisimindamas varžybų datos bent metų tikslumu, dalyvavęs istoriniuose šaltiniuose nefiksuotose varžybose. Nors A. Norkus kitame interviu tam pačiam tinklapiui tvirtai dėstė, jog nei jis, nei jo brolis nežaidė krepšinio su vokiečiais 1941 m. liepą Kaune ir nei vienas krepšininkas nedalyvavo žydų žudyme VII forte⁴⁸. Straipsnyje A. Norkaus poziciją patvirtina A. Eidinto ir A. Bertašiaus pasisakymai, jog nėra jokių įrodymų apie 1941 m. lietuvių rungtynes su vokiečiais. Kaunietis A. Bertašius tuo metu buvo septynmetis berniukas, tad jau galėjo atmintyje fiksuoti svarbesnius Kauno įvykius. Jis tvirtina: „Aš būčiau išgirdęs, jei kažkas būtų prasitaręs apie jas [rungtynes su vokiečiais – V. P.] arba būtų pasklidęs gandas. Aš artimai bendravau su to meto [krepšinio]

44 Laurynas Misevičius, *Praityje garsūs krepšininkai kaltinami žydų žudymu* // www.balsas.lt, 2004 04 13, p. 1-2.

45 Ten pat, p. 1.

46 Jeremy Schaap, Willie Weinbaum, *The prize at the Seventh Fort* // www.operationlastchance.org, 2004 04 09.

47 Ten pat.

48 Ten pat.

žaidėjais. Niekas nekalbėjo apie tai. Visiškai nieko nebuvo apie rungtynes to meto spaudoje.⁴⁹ Sunkiai įsivaizduojama, kad draugiškus lietuvių santykius su vokiečiais propagavęs Kauno laikraštis „Į laisvę“ nebūtų paskelbęs bent žinutės apie mačą.

A. Faitelsonas turi savo versiją dėl varžybų „slapstymo“ motyvų. Visa kaltė suverčiama lietuvių nebrandumui prisiimant kaltę dėl lietuvių rankomis įvykdytų holokausto nusikaltimų. Savo hipotezės pagrindu jis laiko krepšinio istorijos žinovo Stanislovo Stonkaus knygoje „Septyniasdešimt mūsų krepšinio metų“⁵⁰ pateiktus duomenis apie 1941 m. birželio – rugpjūčio mėnesiais Kaune vykusias krepšinio varžybas. Tuomet A. Faitelsonas pasigedo tyrimo nuoseklumo ir išbaigtumo, todėl tarsi klausia S. Stonkaus: „Kas vyko krepšinio fronte nuo birželio 23 d. iki pat varžybų rugpjūtį? Kuo tuo metu Kauno krepšininkai užsiėmė?“⁵¹ Čia pat jis pateikia ir savo sugalvotą atsakymą: „Šiuo klausimu Stonkus tyli. Jam gėda dėl Kauno krepšininkų.“⁵² Tuo tarpu dėl užuominos apie rungtynes laikraštyje „Į laisvę“ nebuvimo jis pateikia abejotina versiją. Anot žydų kilmės autoriaus, vokiečių karinė vadovybė Kaune neleido laikraščio „Į laisvę“ redakcijai paskelbti jokių žinių apie vokiečių kariuomenės komandos pralaimėjimą lietuvių komandai, kadangi tai buvo nesuderinama su vokiečių kariuomenės laimėjimais Rytų fronte⁵³. Būtų naivu tikėtis, kad vokiečių karininkų komanda, galimai sudaryta iš mėgėjų lygio žaidėjų (taip buvo dėl menko krepšinio populiarumo to meto Vokietijoje), puoselėjo kokią nors viltį nugalėti lietuvių „Perkūno“ ekipą, kuriai atstovavo 1939 m. Europos čempionai. Jeigu ir vyko tokios varžybos, tai abiems komandoms dar prieš pradėdant žaisti buvo aiškus nugalėtojas. Mačo prasmę reikia bandyti įžvelgti gilinantis ne į vokiečių norą įrodyti jų pranašumą (siekį įrodyti arijų

49 Ten pat.

50 Stanislovas Stonkus, *Septyniasdešimt mūsų krepšinio metų, 1922 – 1992*, Vilnius, 1992.

51 Alex Faitelson, *The truth and nothing but the truth*, p. 58.

52 Ten pat.

53 Ten pat, p. 59.

rasės viršenybę prieš antrarūšes tautas), o per dviejų tautų, kovojančių už bendrą tikslą (bolševizmo sunaikinimą), draugiškus santykius deklaruojančia, propogandos požiūriu lietuvių visuomenę labai efektyviai paveikiančią priemonę – krepšinį. Tenka pripažinti, kartais asmenų, pasisakančių už krepšininkų dalyvavimą 1941 m. liepos 6 d. žydų sušaudyme, argumentai prieštarauja jų pačių atstovaujamai pozicijai.

Apibendrinant pateiktą informaciją galima matyti, kad pasisakantieji už įvykių tikrumą remiasi neišsamiais kelių žmonių pasakojimais, kurie suteikia peno daugiau hipotetiniams pamąstymams nei konkrečių išvadų formavimui. Tam tikrų asmenų apkaltinimas dalyvavus vykdant ne tik itin sunkų kriminalinį nusikaltimą, bet ir nusikaltimą žmoniškumui, reikalauja naujų faktų atskleidimo, naujų istorinių šaltinių aptikimo, kurie galėtų išsklaidyti arba patvirtinti abejones. Manychiau, šiuo metu retas istorikas drįstų skelbti teiginius apie krepšininkų dalyvavimą žudynėse VII forte.

TDA BATALIONO SUFORMAVIMAS

Pražūtingiausias Lietuvos žydų persekiojimo ir naikinimo etapas prasidėjo tuomet, kai vokiečiai iš Lietuvos išvijo tarybinės armijos karius ir tvirtai perėmė šalies valdžią į savo rankas. Birželio 28 d. oficialiai įsteigus TDA (Tautinio darbo apsaugos) batalioną, kelios jo kuopos buvo įtrauktos į masinės žydų žudynės. Žudynės prasidėjo Kauno tvirtovės VII forte ir Kauno apylinkėse, vėliau išplito kitose šalies vietose ir Baltarusijoje. Šimtai buvusių nepriklausomos Lietuvos karininkų, kareivių, sukilėlių bei neturinčių darbo ir ieškančių lengvesnio gyvenimo asmenų norėjo įstoti į TDA bataliono savanorių gretas. Bataliono organizavimo darbams J. Bobelis paskyrė pulk. A. Butkūną ir pulk. J. Vėbrą, kurie turėjo rūpintis karių apginklavimu, taip pat mjr. A. Birknaitį, atsakingą už bataliono ir komendantūros etatų sudarymą bei sargybą. 1941 m. birželio 28 d. Kauno karo komendantas pranešime parašyta: „Prie Kauno Karo Komendantūros formuojamas Tautinio Darbo Apsaugos batalionas. Visi taurūs lietuviai, norį tarnauti tame batalione, kviečiami iki š.m. birželio 29 d. 18 val. užsirašyti Kauno Karo Komendantūroje, Gedimino g. 34, I a., kamb. 1. Priimami tarnavę aktyvioj tarnyboj karininkai, puskarininkiai ir eiliniai[...]“⁵⁴. Į batalioną daugiausia stėjo buvę Kauno miesto ir apskrities Birželio 23 d. sukilimo partizanai ir nepriklausomos Lietuvos laikų kariškiai⁵⁵. Birželio 28 d. laikinoji Lietuvos vyriausybė nurodė mokėti partizanams atlyginimą, o pažymėjimus apie ištarnautą laiką turėjo pateikti atitinkami partizanų vadai⁵⁶. Po dviejų dienų buvo nuspręsta išlaikyti TDA batalioną Kauno karo komendantos biudžeto lėšomis⁵⁷.

Pirmasis įsakymas batalionui buvo pasirašytas liepos 1 d. Bataliono vadas plk. A. Butkūnas paskelbė, kad Kauno karo komendantui įsakius jį

⁵⁴ Kauno Karo Komendantos pranešimas, LCVA, f. R-1444, ap. 2, b.1, l.35.

⁵⁵ Arūnas Bubnys, Lietuvos policijos 1 (13)-asis batalionas ir žydų žudynės 1941 m. // *Genocidas ir rezistencija*, 2006, nr. 2 (20), p. 33.

⁵⁶ Masinės žudynės, t. 1, p. 70.

⁵⁷ Protokolas Nr. 6, 1941-6-30, Vyriausybė, p. 19t.

2-kl.

Nuorafas

LIUDYTOJO APKLAUSOS PROTOKOLAS

Vilnius,

1962 m. vasario 27 d.

Valstybės Saugumo Komiteto prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Tardymo skyriaus vyr. tardytojas kapitonas **MARKEVIČIUS**, tardymo skyriaus kabinete Nr. 173, vadovaudamasis Lietuvos TSR BPK 176-178 ir 190 str.str., apklausiai liudytoją **ADOMAITĮ Kazį**, Antano sūnų, gimusį 1914 metais (kiti anketiniai duomeniai yra byloje).

Apklausa pradėta: 16 val.00 min.

-- baigta: 19 val.20 min.

Liudytojui **ADOMAITIUI** išaiškintos jo pareigos, numatytos Lietuvos TSR BPK 178 str. ir jis išpėtas dėl absakomybės už atsiakymą ar vengimą duoti parodymus pagal Lietuvos TSR BK 189 str. ir už žinomai melagingus parodymus pagal Lietuvos TSR BK 190 str. (parašas).

Klausimas: 1961 metų liepos mėn. 18 d. apklausimo metu jūs parodėte, apie 12-jo bataliono veiklą vokiečių fašistinės okupacijos metais. Papasakokite, kas jums žinoma apie masiniu tarybinių piliečių šaudymus Kauno VII forte 1941 metų vasarą?

Atsakymas: Aš turiu patikslinti, kad į batalioną aš įstojau 1941 metų liepos mėnesį, tikslios datos neprisimenu. Tuo laiku pirmos kuopos kareiviai šaudė žydų tautybės piliečius Kauno VII forte. Apie masinį žydų tautybės piliečių šaudymą Kauno VII-me forte galiu papasakoti sekančiais: 1941 metų liepos mėn., tikslios datos neprisimenu, kuomet aš įstojau į batalioną ir buvau Miškų gatvėje, tai batalione pirmos kuopos kareiviai jau buvo šaudę žydų tautybės piliečius Kauno VII forte. Vieną kartą ir man teko nuvykti į VII fortą, kad nunešti kuopos kareiviams maistą ir šovinius. Kartu su manimi tuomet šio pirmos

paskirtas bataliono vadu ir šias pareigas pradėjo eiti birželio 28 d. Tame pačiame įsakyme jis kreipėsi į bataliono karius: „*Kariai, mes pradedame naują kūrybos darbo laikotarpį. Mus iš raudonojo teroro išvadavo Didysis Vokietijos Vadas Hitleris ir jo garbingoji kariuomenė, su kuria drauge kovėsi ir mūsų partizanai, šauliai ir Lietuvą mylį lietuviai, parodydami didelį pasiaukojimą ir pasiryžimą, kaudamiesi su bolševikais dėl kiekvienos žemės pėdos ir kiekvieną tą pėdą aplaistydami savo krauju. Garbė žuvusiems kovotojams. Mes, kariai, turime sekti žuvusiųjų ir 1919 metų savanorių pėdomis. Ir nelaukti atlyginimo už darbą, bet turime dirbti ir aukotis savo išvadautosios tėvynės atstatymui, o tą galėsime pasiekti tik būdami drausmingi ir vieningi. Tad dirbkime, kariai, mūsų brangios tėvynės labui, nesigailėdami savęs ir atstatysime ją dar gražesnę, negu buvo.*“

Vokiečiai bataliono steigimui pritarė, nes jis jiems buvo reikalingas jų interesams tenkinti. Vokiečiai ruošėsi batalioną panaudoti pagalbinėms funkcijoms užnugaryje atlikti – saugoti karinės reikšmės objektus, sovietų belaisvius, patruliuoti gatvėse. Galima daryti prielaidą, jog bataliono kareiviai vykdė akcijas prieš sovietinius aktyvistus bei žydus. Bataliono kareivius, kaip pamatysime vėliau, buvo ruošiamasi panaudoti prieš žydus - areštavimui, turto grobimui, konvojavimui į sulaikymo vietas bei šaudymui. Bataliono kareiviai turėjo gąsdinti vietinius gyventojus žydus tam, kad vokiečiams vėliau būtų lengviau žydus suvaryti į getus. Ką tik suformuoto penkių kuopų bataliono dvi kuopos (205 kariai) buvo perduotos vokiečių 3/A operatyvinio būrio dispozicijon ir naudotos VII forto koncentracijos stovyklos pasmerktųjų saugojimui bei egzekucijų vykdymui.⁵⁸ Liepos pradžioje buvo pradėta formuoti VI-oji kuopa. 1941 m. liepos 3 d. bataliono vadas pulkininkas A. Butkūnas bataliono sudėtyje patvirtino 38 karininkus ir nurodė jų pareigas. Liepos 4 d. batalione tarnavo

⁵⁸ Arūnas Bubnys, Lietuvos policijos 1 (13)-asis batalionas ir žydų žudynės 1941 m. // Genocidas ir rezistencija, 2006, nr. 2, p. 34.

LIUDYTOJO APKLAUSOS PROTOKOLAS
ПРОТОКОЛ ДОПРОСА СВИДЕТЕЛЯ

38.

Skuodas.

1963 m. balandžio mėn. 8... d.
г. мес. 1-1

Apklausa pradėta .16. val. 30. min.
Допрос начал в час. мин.

Apklausa baigta .19. val. 00. min.
Допрос окончен в час. мин.

Valstybės Saugumo Komiteto prie Lietuvos TSR Ministrų
(pareigos, laispiris, pavardė — должность, звание, фамилия)

Tarybos tardymo skyriaus vyr. tardytojas kapitonas MARKEVIČIUS, VSK
prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Igalotinio Skuodo rajone patalpo-
se (kur — 126)

ankuriamasis Lietuvos TSR BPK 175—178 ir 180 str. str. apklaustą liudytoją:
привлекший ст. ст. 175—178 и 180 УПК Литовской ССР допросил свидетеля:

1. Pavardė, vardas, tėvavardis ADOMAITI Kazi, Antano s..
Фамилия, имя, отчество

2. Gimimo metai 1914
Год рождения

3. Gimimo vieta Kėdainių rajone Žibaišių kaime,
Место рождения

4. Pilietybė TSRS pilietis
Гражданство

5. Tautybė lietuvis
Национальность

6. Partikumas nepartinis
Партийность

7. Išsilavinimas & pradžios mokykla
Образование

skyriai

8. Seimine padėtis vedęs
Семейное положение

9. Teistumas 1947 metais teistas pagal RPFER BK 58-1"а" 15 metų, 1996 me-
Судимость tais iš įkalinimo vietos paleistas su teistumo nuėmimu.

10. Darbinė ir pareigos Skuodo rajono Kalinino vardo kolūkyje kolūkiešiu.
Место работы и должность

724 puskarininkiai ir kareiviai.⁵⁹

Stojant į batalioną reikėjo atlikti šiuos formalumus: užpildyti specialią anketą, pateikti asmens dokumentą ir karinį bilietą. Vėliau savanoris gaudavo paskyrimą į nurodytą batalioną (kuopą). Uniformų pradžioje nebuvo, todėl tam, kad jie išsiskirtų iš eilinių gyventojų, reikėjo nešioti geltonos spalvos raištį su raidėmis „TDA“ (kitur – raiščiai su užrašu polizhilfer).⁶⁰ Taip pat reikėjo pasirašyti raštišką pasižadėjimą, kad tarnausi šešis mėnesius. Prisiekti nereikėjo.

Stojimo procedūrą savanorio akimis galima iliustruoti Stasio Nėniaus pasakojimu. Jis 1941 m. birželio mėnesį atvyko į Kauną. Eidamas pro vokiečių komendantūros pastatą, pamatė, kad gatvėje prie pastato susirinkę daug vyrų. Jie visi norėjo tapti TDA bataliono savanoriais. S. Nėnius taip pat užėjo į komendantūrą ir kreipėsi į budėtoją bei pareiškė norą tapti savanoriu. Budėtojas užpildė kortelę ir pasiūlė eiti į III kuopą, įsikūrusią Miško g. 13. Atėjęs į III kuopos būstinę S. Nėnius pridavė kortelę, kurioje buvo parašyta, kad jis tampa savanoriu vokiečių policijos būryje. Leitenantas jį įrašė į sąrašus ir paėmė karinį bilietą bei pasą. S. Nėnius buvo perrašytas į II kuopą eiliniu, o po kelių dienų perkeltas į I kuopą. Kuopos kariams mašinomis buvo atvežti rusiški „Nagant-Mosin“ šautuvai ir po 15 šovinių. Operacijų vykdymo metu kareiviai gaudavo neribotą šovinių kiekį.

Iš kitų savanorių liudijimų matyti, kad III kuopos kariai gavo uniformą su Lietuvos kariuomenės skiriamaisiais ženklais. Ant vienos kitelio rankovės buvo prisiūta trispalvė vėliavėlė, ant kitos – geltonas raištis su raidėmis „TDA“. Tačiau ne visiems užteko uniformų, todėl kai kurie buvo apsirengę civiliais rūbais arba maišyta karine ir civiline apranga. Savanoriai gavo čekoslovakiškus šautuvus „Mauser 98 – tuos pačius, kuriais buvo apginkluota Lietuvos kariuomenė.

Iš pradžių TDA batalionas (bent jau dauguma jo kuopų) vykdė funkcijas, kurios buvo numatytos prieš jį steigiant – saugoją svarbius karinės ir

⁵⁹ Stasys Knezys, Kauno karo komendantūros Tautinio darbo batalionas 1941 m. // Genocidas ir rezistencija, 2000, nr. 1, p. 130-131.

⁶⁰ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3 T.3 1.102.

2/12.

kuopon kareiviais važiudavo ir kitur šaudyti žydų tautybės piliečius ir apie tai man žinoma iš jo pačio pasakojimų. Kokiose vietovėse jis buvo nuvažiavęs dabar nepriimenu, nes praėjo daug laiko. Tuomet jis man vietovių pavadinimus yra minėjęs. Aš tik asmeniškai mačiau kai MICKEVIČIUS šaudė žydus Kaidanove. Apie šiuo dymo aplinkybes aš esu papasakojęs apklausos metu kaltinamojo KEMZŪROS ir kitų byloje. Daugiau apie MICKEVIČIŲ nieko nežinau.

STANISLOVAITIS pirmoje kuopoje buvo skyrininku. Kaune STANISLOVAITIS asmeniškai šaudė žydų tautybės piliečius Kauno VII forte. Aš ten buvau ir gerai mačiau, nes STANISLOVAITĮ jau tuomet gerai pažinojau. Būdamas Minske STANISLOVAITIS asmeniškai šaudė žydų tautybės piliečius Kaidanove, vienoje vietovėje, pavadinimo nežinau ir Berezinoje. Apie šaudymo aplinkybes papasakojau apklausos metu KEMZŪROS byloje. KEMZŪRA buvo pirmos kuopos vadas. Daugiau apie STANISLOVAITĮ nieko nežinau.

BUNEVIČIUS kartu su manimi šaudė žydų tautybės piliečius Kaidanove. Kituose masiniuose šaudymuose su BUNEVIČIUMI būti neteko.

JANKŪNAS Kaune šaudė žydų tautybės piliečius Kauno VII forte, tai aš gerai mačiau. Būdamas Minske kartu su manimi šaudė žydų tautybės piliečius Kaidanove. Daugiau apie JANKŪNĄ ty nieko nežinau.

ARŽUOLAITIS būdamas Minske kartu su manimi važiavo šaudyti žydų tautybės piliečius į Kaidanovą ir ten asmeniškai šaudė. Paskiau su juo teko būti sargyboje prie Minsko karo ligoninės ir mačiau pas jį auksinių žiedų ir dantų. Jis sakė, kad juos paėmė masinių šaudymų metu, tačiau kokiose vietovėse nepriimenu ar minėjo. Daugiau apie jį nieko nežinau.

KLAUSIMAS: 1947 m. rugsėjo mėn. 2 d. apklausos metu Jūs parodėte, kad MICKEVIČIUS Leonas šaudė tarybinius piliečius Borisive, Minske. Dabar Jūs tų vietovių neminite?

ATSAKYMAS: Aš tuomet parodžiau, kad MICKEVIČIUS šaudė Borisive, nes jis man pasakėjo, kad buvo ten nuvažiavęs šaudyti. Bataliono kareiviai buvo nuvažiavę šaudyti žydų tautybės piliečius į Borisovą, bet man ten būti neteko. Taip pat jis pasakėjo, kad šaudė Minske.

ūkinės reikšmės objektus Kaune ir jo priemiesčiuose, sovietinių karo belaisvių stovyklas. Kauno apylinkėse nedidelėmis grupėmis bei pavieniui plėšikaudavo užsilikę raudonarmiečiai, kuriems reikėjo maisto ir civilinių drabužių, taip pat siautėjo ginkluotos partinių ir sovietinių aktyvistų grupės. Dažniausiai tokios grupės slapstydavosi miškuose. Bataliono kariai vykdavo į „valymo“ akcijas, kurios dažnai pasibaigdavo kruvinais susirėmimais. Kariai taip pat susiremdavo su plėšikaujančiomis gaujomis. Kartais TDA savanoriai dalyvaudavo akcijose, kurių metu ieškodavo ne tik miškuose besislapančių komunistinių elementų, bet ir žydų.

Ž

pas
taip
eris
niek
žmo
13 r
pustir ap
tos p
„Ein
stovy
kom
uždatus, s
Trup
buvo
romi
VII f
perėn61 Plg.
26, LC
62 A. G
vinės gr
63 LYA,

ŽYDŲ KONCENTRAVIMAS VII FORTE

Įsteigus TDA batalioną miesto gatvėse ėmė patruliuoti karių būriai. Jie pasiskirstydavo po visą miestą ir planingai suiminėdavo žydus jų pačių butuose, taip pat savavališkai gatvėse sulaikydavo žydų tautybės praeivius: vyrus, moteris ir jaunuolius⁶¹. Mieste buvo suiminėjamos ir į kalėjimą uždaromos ištisos nieko dėtos žydų šeimos kaip, pavyzdžiui, 50-metis Leiba Kaplanas, jo 32 metų žmona Sara ir trys vaikai – Mala, Frida ir Benjaminas, kuriems buvo nuo 4 iki 13 metų; arba 42 metų amžiaus Ida Friedmann, jos 16-metė dukra Esther ir pustrečių metų sūnus Elijahu.

„Birželio 28 d. [šeštadienį] vokiečių karinė komendantūra įsakė Kauno ir apylinkių partizanams nusiginkluoti. Iš partizanų formuočių buvo sudarytos penkios pagalbinės policijos kuopos. Dvi iš jų buvo priskirtos [vokiečių] „Einsatzkomandoms“. Viena jų paskirta VII forte įrengtos žydų koncentracijos stovyklos apsaugai ir egzekucijoms vykdyti, o antroji kuopa, pritarus kariniam komendantui, turėjo būti priskirta prie „Einsatzkomandos“ tvarkos policijos uždaviniams“⁶².

Tik prasidėjus karui, sukilėliai Kaune pradėjo suimti tarybinius aktyvistus, saugojo paimtus į nelaisvę tarybinius kareivius, patruliavo miesto gatvėse.⁶³ Truputį vėliau Kaune buvo pradėtas sistemingas žydų suiminėjimas. Suimtieji buvo varomi į laikinas sulaikymo vietas, vėliau kolonomis arba pavieniui varomi ir įkalinami centriniame kalėjime, buvusiam Mickevičiaus gatvėje, ir VII forte. Nuo birželio 28 d., įsteigus TDA batalioną, jo kareiviai iš sukilėlių perėmė budėjimą ir patruliuojimą gatvėse, atlikdavo kratas įtariamųjų butu-

61 Plg. 1941-7-2 rašytus prašymus Vokietijos saugumo policijai dėl šių suėmimų, įvykdytų 1941-6-26, LCVA, R 973-3-2, l. 1t.

62 A. Gražiūnas. „Redaktorius papildymas pagal šaltinius“ (K. Ėringis) (p. 96) citata iš A operatyvinės grupės vado 1941 m. liepos 6 d. pranešimo Nr. 14

63 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3 LYA L290

ose ir panašiai. Bataliono I kuopos kareiviai sulaikydavo žydus miesto gatvių sankryžose. Būdavo atvejų, kai kareiviai sulaikytiesiems, nieko neįtariantiems žydams, pasiūlydavo patiems eiti (!) į VII fortą, o ten jau juos areštuodavo vietoje buvę kareiviai.⁶⁴ Kitos bataliono kuopos Kaune gaudė ir suiminėjo žydus, sovietinius partinius aktyvistus, juos vedavo į VII fortą.⁶⁵ Kasdieniniu reiškiniu staiga tapo muštinės, plėšimai, vagystės ir šiurkštus viešas pažeminimas.⁶⁶

Centrinis Kauno kalėjimas buvo per mažas, kad galėtų priimti tūkstančius miesto gatvėse suimtų vyrų, moterų ir vaikų. Tuomet buvo nuspręsta kuo skubiau įsteigti ir įrengti „laikiniąsias koncentracijos stovyklas“, kuriose būtų galima laikinai įkurdinti suimtuosius.⁶⁷ Koncentracijos stovykla buvo labai reikalinga okupacinei vokiečių valdžiai. Ji norėjo parodyti žydams, kad nori juos apsaugoti nuo staiga sužvėrėjusių lietuvių. Vokiečių valdžiai tai buvo naudinga – taip buvo lengviau kontroliuoti suimtuosius ir suorganizuoti jų žudynes. Iki koncentracijos stovyklos įkūrimo, ypač pirmomis sukilimo dienomis, žydų žudymas vykdavo viešai, juos žudydavo miesto gatvėse. Kaip, pavyzdžiui, Jonavos gatvėje, netoli tilto per Nerį, vedančio į Vilijampolę, 25–30 vyrų buvo priversti šokti, kalbėti žydiškas maldas ir dainuoti rusiškas dainas, daryti „sporto pratimus“. Po visko lietuviai juos parklupdė ir sušaudė. Tarp nužudytųjų buvo Šmuelis Matzas, laikraščio „Folksblat“ žurnalistas.⁶⁸ Nuo birželio 25 d. pavojus grėšė

64 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386 T6, l.159.

65 Ten pat l.171.

66 Lietuvė gydytoja komunistė Kutorgienė savo dienoraštyje aprašo daug viešų smurto ir pažeminimo scenų. Kutorgienė, Dienoraštis, ypač p. 627 t. Nors 1941-6-24 laikinoji vyriausybė paskelbė kreipimąsi į šaulius ir partizanus prašydama nesuvedinėti asmeninių sąskaitų, o kaltuosius perduoti teismui, vis dėlto atrodė, kad tik nedaugelis tai vykdė. Plg. Stankeras, Policija, p. 143 t.

67 A OG pirmoji bendroji ataskaita (Erster Gesamtbericht der EG A), 1941-10-15. Maskvos ypatingasis archyvas, 500-4-93, p. 20. Plg. Kauno kriminalinės policijos pažymą be datos, kuri visgi priskirtina minimoms dienoms, apie 254 žydų tautybės moterų gabenimą iš kalėjimo į VII fortą. Išspausdinta: *Masinės žudynės*, 1 t., p. 254.

68 Plg. J. Gar, Umkum, p. 35 t. Beveik tikra, kad čia kalbama apie tuos pačius žiaurumus, apibūdintus kaip vykdytus antrą karo dieną. Juos aprašė E. Oshris; tekstą galima rasti Lietuvos Mokslų Akademijos Bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau - MACB RS), 18 May 1945 (Kaunas), F. 159-25, l. 18-19.

VII forto aerofotonuotrauka. 1938 metai
Aerial photography of the Seventh Fort. 1938.

kiekvienam viešojoje vietoje pasirodžiusiam žydai.⁶⁹

Kol kas vienintelę nuorodą į iniciatyvą steigti Kaune koncentracijos stovyklą galima rasti ataskaitoje, kurią vokiečių karo lauko komendantūrai pateikė ryšių pareigūnas A. Žemribas. 1966 m. jis tvirtino, kad 1941 m. birželio 29 d. karo lauko komendantas generolas von Pohlis pranešęs, kad iš Berlyno buvo gautas įsakymas sutelkti Lietuvos žydus į atskirą stovyklą. Po to miesto komendantas Jurgis Bobelis ir burmistras Kazimieras Palčiauskas su generolu von Pohliu derėjėsi dėl stovyklos vietos.⁷⁰ Nuo birželio 29-30 d. žydų tautybės vyrai ir moterys buvo gabenami į vietą, dokumentuose pavadinta kaip „žydų koncentracijos stovykla“.

Birželio mėnesio pabaigoje viešos žudynės mieste buvo nutrauktos – jos persikėlė į Kauno tvirtovės VII fortą. Birželio 30 d. Kauno miesto komendantas Jurgis Bobelis informavo laikinąjį ministrų kabinetą apie įrengtą „žydų koncentracijos stovyklą“. Rūpintis stovyklos išlaikymu buvo nuspręsta pavesti komunalinio ūkio viceministrui Švilpai kartu su miesto komendantu Bobeliu⁷¹. VII forte oficialiai buvo įsteigta koncentracijos stovykla, kurioje buvo įrengti du skyriai: 1) vyrų; 2) moterų ir vaikų. Nuo tada pogromo tipo operacijos mieste buvo nutrauktos, jas pakeitė organizuotos karinė vadovavimo struktūrą turinčios masinės egzekucijos.

Manoma, kad liepos pradžioje VII forte kalėjo maždaug 1500 žydų, kuriuos saugojo lietuvių sargybų daliniai, sudaryti iš TDA bataliono I, II ir III kuopų. Centriniam kalėjime tuo metu kalėjo 1 869 žydai, 214 lietuviai, 134 rusai, 1

⁶⁹ Ne tik Gar, Umkum, bet ir Garfunkelis labai įtaigiai aprašė pagrįstai didėjančią žydų tautybės gyventojų baimę pirmosiomis dienomis. Garfunkel, Kovno, p. 28 t.

⁷⁰ Christophas Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis. Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 51

⁷¹ Posėdžio protokolas Nr. 6, 1941-6-30 rytas, Vyriausybė, p. 19; Miesto komendanto biudžete, kurį Bobelis 1941 m. liepos 5 d. pateikė ministrų kabinetui, nuo liepos 1 d. buvo numatyta biudžeto eilutė koncentracijos stovyklai ir jos sargybai (21 kareiviui, vadovaujama majoro) išlaikyti. Protokolas Nr. 11, 1941-7-5, Vyriausybė, p. 45. Iš tikrųjų į VII fortą buvo išsiųsta daugiau kareivių, pvz., 49 asmenys 1941-7-7, įsakymas Nr. 3 TDA bataliono rikiuotėms, LCVA, R 1444-1-1, l. 19.

latvis ir 16

Iki to laiko

duomenimis

3 200 asme

1941

Kauno stot

2 d. išleido

suiinti visu

parduotuvi

savo krautu

o visi ginkla

Partizanai

lietuvių kra

Svarb

sius asmenis

„partizano“

sius po 194

Galim

bei žudyniu

birželio 23

72 A. Gražiūna

vinės grupės va

73 Plg. PJ Nr. 1

ir padėties atasi

pateikiama dar

didelės žydų įki

ta: Klein, Einsa

buvo „labai sud

(Lagebericht de

500-1-758, l. 6-

74 Lietuvių akt

mėtas tos pačio

latvis ir 16 lenkų⁷². Kitą koncentracijos stovyklą buvo planuojama įrengti IX forte. Iki to laiko ten dažniausiai patekdavo suimtos moterys ir vaikai. Remiantis šiais duomenimis galima daryti išvadą, kad liepos pradžioje Kaune iš viso buvo įkalinta 3 200 asmenų.⁷³

1941 m. liepos pradžioje žmonių medžioklė buvo dar sistemingesnė. Kauno stoties lietuvių karių grupės paragintas lietuvių karo komendantas liepos 2 d. išleido nurodymus paženklinėti visus žydus ir jų gyvenamuosius namus bei suimti visus žydų, lenkų ir lietuvių komunistus. Be to, turėjo būti „išvalytas“ visų parduotuvių personalas ir neleidžiama „turtintiems“ žydams tariamai išparduoti savo krautuvių. Žydų turtas turėjo būti skubiai registruojamas ir konfiskuojamas, o visi ginklai ir nekilnojamasis turtas turėjo pereiti „tikrųjų“ lietuvių nuosavybėn. Partizanai toliau reikalavo „be pasigailėjimo naikinti visus, kurie geria taurų lietuvių kraują“, arba persekioti maištininkus.⁷⁴

Svarbu nusibrėžti aiškias ribas, norint teisingai įvardinti žudynėse dalyvavusius asmenis. Istoriografijoje bei memuaruose dažnai galima aptikti plačiai taikomą „partizano“ sąvoką. Tačiau ji negali būti vartojama, kai aptariame įvykius, vykusius po 1941 m. birželio 28 d., tai yra kalbėdami apie VII forte vykusias žudynes.

Galima išskirti tris pagrindinius etapus, kurie ženklina žydų suėmimų bei žudynių „legalizavimą“ 1941 m. birželio pabaigoje - liepos viduryje: 1) birželio 23 – 24 d., kuomet daugumos sukilėlių dėmesys buvo sutelktas į

72 A. Gražiūnas. „Redakatoriaus papildymas pagal šaltinius“ (K. Ėringis) (p. 96) citata iš A operatyvinės grupės vado 1941 m. liepos 6 d. pranešimo Nr. 14

73 Plg. PĮ Nr. 14 (EM Nr. 14), 1941-7-6, BA, R 58/214. Operatyvinių grupių pirmojoje veiklos ir padėties ataskaitoje, 1941-7-31, kuri buvo daugiau platinama negu pranešimai apie įvykius, pateikiama dar nekaltesnė formuluoė: Kaune „buvusiuose gynybiniuose statiniuose įrengtos dvi didelės žydų įkurdinimo stovyklos“ ir „nuolat vykdoma stovyklos gyventojų patikra“. Išspausdinta: Klein, Einsatzgruppen, p. 115. 1b YB požūriui, kalėjimai buvo visiškai perpildyti, o jų apsauga buvo „labai sudėtinga“. PĮ Nr. 8 (EM Nr. 8), 1941-6-30, BA, R 58/214. Plg. 1b YB padėties ataskaitą (Lagebericht des SK 1b), 1941-7-2 (RSHA nuorašas, 1941-7-7). Maskvos Ypatingasis archyvas, 500-1-758, l. 6-8. Kaliniai netrukus buvo sušaudyti.

74 Lietuvių aktyvistų iš geležinkelių atsparos punkto laiškas Bobeliui, 1941-7-2, kuriame yra pažymėtas tos pačios dienos Bobelio nurodymas. LCVA, R 1444-1-9, l. 79.

kovą prieš raudonarmiečius, komunistus ir aktyvistus; antisemitines nuotakas kurstė LAF ir vokiečių propaganda, tačiau išpuoliai prieš žydus antisemitiniu pagrindu buvo reti; 2) birželio 25 – 27 d., kuomet Kaunas buvo užimtas vokiečių ir atvyko einzacgrupės A vadas F. W. Stahleckeris, kuris organizavo pogromams vykdyti; 3) birželio 28 – liepos 19 d., kuomet buvo suformuotas TDA batalionas (be kitų funkcijų jam priskirta žydų naikinimo funkcija, kuri baisiausia apraišką įgavo VII forte vykdytose organizuotose žydų žudynėse). Pirmojo etapo partizanų veikimas siejamas su kilnios idėjos įgyvendinimu ir tik maža dalis sukilėlių įvykdydavo asmeninę kerštą ar išliedavo propagandos sutirštintą pyktį prieš žydus. Esminis antrojo etapo bruožas – vokiečių inspiruotų pogromų Kaune vykdymas, kurių partizanų štabas nekoordinavo ir abejojama, ar štabas iš viso pritarė tokiems kai kurių partizanų veiksmams. Neretai paveikti propagandos ir troškimo lengvai užvaldyti svetimą turtą ir likti nebaudžiamiems partizano statusu prisidengę nusikaltėliai siautėjo tol, kol birželio 28 d. nebuvo išleistas įsakymas dėl partizanų nuginklavimo. Trečiasis etapas pribrendo labai greitai. Tai buvo labai paranku vokiečių karinei valdžiai, nes žydai jau buvo pakankamai įbauginti tam tikrų lietuvių įniršio proveržio ir jo nevaldomumo. Tuo metu išryškėjo sistemings Kauno žydų žudynėms vykdyti tinkamų asmenų ratas. Tad VII forte sargyboje budėjo arba žudė ne partizanai (kitaip dar vadinti sukilėliais), o TDA bataliono kareiviai ir karininkai.

ŠAUKIMAS MŪSŲ

Žuo
Dar tebe
pirmąsias
(nuo birže
jais pradėj
visus sušau
tieji. Į juo
turėjo vien

Suimtųjų
Concentr

ŠAUDYMAI VII FORTE 1941 M. BIRŽELIO MĖNESIO 22-28 DIENOMIS

Žudynės VII forte prasidėjo gerokai prieš suformuojant TDA batalioną. Dar tebevykstant sukilimui miesto gatvėse kai kurie sukilėliai pradėjo pirmąsias žydų ir tarybinių aktyvistų žudynes. Prasidėjus karui P. Matiukas (nuo birželio 28 d. jis buvo III kuopos narys) su kitais spaustuvės darbuotojais pradėjo gaudyti žydus, rusus ir lietuvius. Suimtuosius vežė į VII fortą, kur visus sušaudė. Šaudė taip: buvo iškasama duobė, prie kurios stovėjo pasmerktieji. Į juos šaudė kareiviai stovėję ant kalvų, kurios supo daubą. Šaudytojai turėjo vieną kulkosvaidį. Iš viso šaudytojų buvo 7 ar 9. Vėliau nužudytuosius

*Suimtųjų koncentravimas VII Forte. 1941 metų birželis.
Concentration in the Seventh Fort of arrested persons. June of 1941.*

apiplėdavo – paimdavo katusus ir nukirdavo susilaudytų aukų pirlus su žiedais.⁷⁵ Kartą pats Matukas parduotuvėje pasigyrė, kad VII forte „supyškino“ LTSR Aukščiausios tarybos deputatą Budžinskienę.⁷⁶

BIRŽ

P

este vyk

dvi dies

fortą, k

du sunk

metu fo

įydų. P

2

tuosius

būdavo

rie tuo t

Suintųj

12 val. k

kurioje

forto kor

28 d. sau

koks liki

kuopa.

75 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.7, L211.

76 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.7, L212.

77 LYA, f. K

BIRŽELIO MĖNESIO 28-29 DIENOMIS

Po įstojimo į kuopą, kareiviai su vokiečių policija dvi dienas Kauno mieste vykdė žydų areštus. Areštus vykdavo 3-4 lietuviai su vienu vokiečiu. Per dvi dienas kuopa areštavo apie 500 žydų. Visus areštuotus asmenis varė į VII fortą, kur jau buvo suvaryta daug žydų. Po dviejų dienų į Miško gatvę atvažiavo du sunkvežimiai. Sunkvežimiais kuopos kareiviai buvo nuvežti į VII fortą. Tuo metu forte buvo daugiau nei 2000 žydų. Kuopos kareiviai buvo sustatyti saugoti žydų. Prieš tai buvo duotas įsakymas iškart sušaudyti tuos, kurie bandys pabėgti.

Žmonės buvo laikomi kairiajame artilerijos kieme bei kareivinėse. Suimtuosius saugojo TDA bataliono I, II ir III kuopos kareiviai. Forte vienu metu būdavo iki 200 ginkluotų vyrų. Tai beveik pilna kuopa, išskyrus kareivius, kurie tuo metu buvo budėjime ir sargyboje kuopos kareivinėse bei miesto centre. Suimtųjų sargyboje pastoviai visa kuopa nedalyvavo, kareiviai maždaug kas 10-12 val. keisdavosi. Dalis laisvų nuo budėjimo kareivių eidavo į sargybos būstinę, kurioje ilsėdavosi. Sargybos būstinė buvo įsikūrusi priešais fortą, buvusiame forto komendanto name ir forto vartų sargybinėje. Suimtuosius jau nuo birželio 28 d. saugojo ką tik suformuotos TDA bataliono kuopos. Suimtieji dar neįtarė, koks likimas jų laukia. Jų šaudymus VII forte pradėjo TDA bataliono III-ji kuopa.⁷⁷

⁷⁷ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.1, l.144.

BIRŽELIO 30 D. – LIEPOS 19 D.

Pirmosiomis vokiečių okupacijos dienomis vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinio būrio 1b vadas Erichas Ehrlingeris planavo masinius žydų areštus ir organizuotas žudynes. Tinkamiausia vieta plataus masto naikinimo akcijoms vykdyti buvo pasirinktas VII fortas. Jau 1941 m. liepos 1 d. rašytame pranešime Berlyne įsikūrusiai Vyriausiajai Reicho saugumo valdybai E. Ehrlingeris kalba apie VII forto koncentracijos stovyklos įsteigimą ir žudynes joje. Būtent nuo 1941 m. birželio 29 d. iki liepos 2 d. žydų žudynėms Kaune vadovavo E. Ehrlingeris. Jam išvykstant iš Kauno, jo vadovaujamas operatyvinis būrys 1b jau buvo nužudęs maždaug 1500 žydų.⁷⁸

Be Kauno žydų į VII fortą patekdavo ir žydai iš apylinkių. Čia buvo uždaromi ir nebeišleidžiami į namus daugelis tų, kuriems dėl įvairių priežasčių nepavyko pabėgti į rytus.⁷⁹

Organizuotas Kauno ir jo apylinkių gyventojų šaudymas VII forte prasidėjo 1941 m. birželio 30 d.⁸⁰ Masinės žudynės buvo sutelktos keliuose forto vietose: grioviuose, prie mūrinių sienų, forto kiemuose, prie iškastų duobių arba tiesiog ant šlaitų. Didžiausiais aukų skaičius buvo tarp žydų tautybės piliečių, tačiau tarp jų pateko ir komunizmu kaltinami lietuviai, rusai, latviai, vokiečiai. Kaip teigė vienas iš žudynių dalyvių, TDA bataliono

78 Arūnas Bubnys, Lietuvos policijos 1 (13)-asis batalionas ir žydų žudynės 1941 m. // *Genocidas ir rezistencija*, 2006, nr. 2, p. 34.

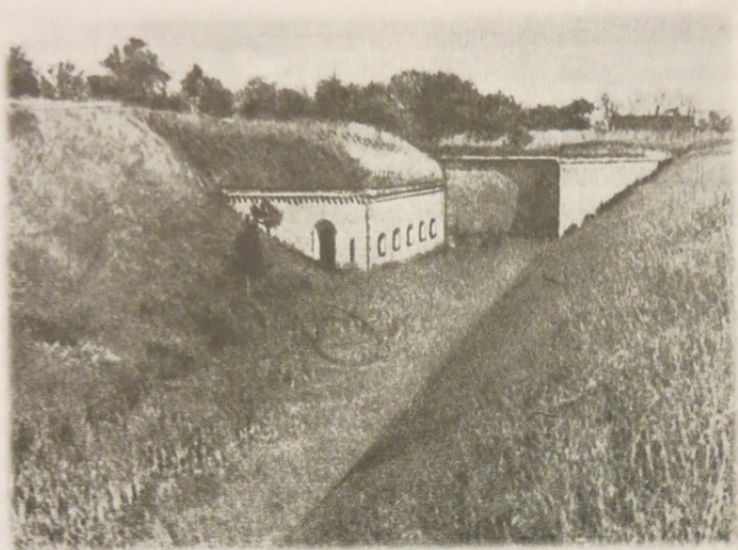
79 Plg. Leibo Koniuchowskio aprašymą, kurį jis sudarė 1946 m. Feldafinge, remdamasis liudininkų pasakojimais, YVA, O 71/163, p. 3 t.

80 Plg. Nemenčik, VII. Fort, p. 60; 1b YB ataskaita OG A ir RSHA, 1941-7-1, BA, R 70, Sowjetunion 15; Pl, Nr. 14 (EM Nr. 14), 1941-7-6, BA, R 58/214; Breitman, Himmler's Police Auxiliaries, p. 35, 9 past. Lietuviai VII fortą laikė lietuvių karo komendantūros „koncentracijos stovyklomis“. Plg. Stovyklos komendanto 1941-8-10 d. siūsto rašto miesto komendantui dėl stovyklos panaikinimo antrašį, LCVA, R 1444-1-18, l. 126. 1941-7-11 stovyklos komendanto pareigos buvo perduotos atitinkamos sargybos kuopos vadui. Plg. TDA bataliono specialųjį įsakymą Nr. 11, 1941-7-11, LCVA, R 1444-2-1a, l. 17.

Slėp
Shel

III kuop
pastebėti
patalpos
berniuka
Bir
tilerijos k
dangumi
sargybini
buvo atsk

81 LYA. f. K

Slėptuvė forto griovyje, šalia jos buvo pirmoji kapavietė. 1941 m.

Shelter in the defensive ditch. There was the first burial-ground next to it. 1941

III kuopos kareivis, Jonas Palubinskas: „[...] buvo šaudomi žydai, nors teko pastebėti ir ne žydų“.⁸¹ Prieš sušaudymą moterys ir vaikai buvo kalinami forto patalpose, o atviroje teritorijoje ar tiesiog po atviru dangumi – vyrai ir vyresni berniukai.

Birželio mėnesio pabaigoje pačioje forto teritorijoje, kairiajame artilerijos kieme, vyrai ir jaunuoliai svilinant karšai saulei “gyveno” po atviru dangumi, o naktimis miegojo tiesiog ant žemės. Suimtieji buvo apsupti sargybinių, kurie stovėjo aukštumose, ant šlaitų. Moterys ir mažesni vaikai buvo atskirti nuo vyrų ir uždaryti tamsiuose ir drėgnuose kareivinių kazema-

⁸¹ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T9, L33 liudija Palubinskas

tuose. Įkalinimo dienos virto begaliniais suimtųjų kankinimais, kurių ėmėsi TDA bataliono kareiviai. Nors tvyrojo karštis ir netoliese buvo vandens pilnas drenažo šulinys, pasmerktieji negavo nė lašo atsigerti. Jei kuris nors iš jų sujudėdavo, girti sargybiniai dažnai pradėdavo šaudyti į minią. Kartais jie leisdavo kuriam nors kaliniui nušliaužti iki šulinio tam, kad begeriantį galėtų nušauti. Tik liepos 3 d. žmonės, keturias ar penkias dienas išbuvę be maisto, gavo šiek tiek supelijusios duonos. Jos atvežė iš vieno vokiečių aprūpinimo.⁸²

Žudynes VII forte vykdė TDA bataliono I ir III kuopos. I kuopą sudarė šie karininkai: vadas kap. Bronius Kirkila, padėjėjas leit. Stepas Paulauskas, būrių vadai jaunesnysis leit. Jonas Plungė, jaunesnysis leit. Jonas Ralys, jaunesnysis leit. Povilas Kulakauskas. III kuopos karininkai: vadas leit. Juozas Barzda, vado padėjėjas leit. Anatolijus Dagys, būrio vadai leit. Jurgis Skaržinskas, leit. Bronius Norkus, jaunesnysis leit. Stepas Dubinskas.⁸³ Daug rečiau egzekucijas vykdė II kuopa, kuriai vadovavo kap. Norbertas Gasėnas, padėjėjas leit. Julius Mituzas, būrio vadai leit. Aleksandras Kemeklis, leit. Vladas Tamošiūnas, jaunesnysis leit. Jurgis Juodis. Išimtiniais atvejais buvo pasitelkiamos ir likusios kuopos. IV kuopą sudarė: vadas kap. Viktoras Klimavičius, vado padėjėjas leit. Julius Abramavičius, būrių vadai – leit. Antanas Šalkauskas, leit. Vladas Malinauskas, leit. Stasys Utkaitis, jaunesnysis leit. Jurgis Janulevičius ir Povilas Grigaliūnas. V bataliono kuopos karininkija: vadas kap. Juozas Truškauskas, vado padėjėjas jaunesnysis leit. Buinauskas, būrių vadai – jaunesnieji leit. Petras Rusteika ir Juozas Obelenis. Visose žydų žudynėse dalyvavo keletas vokiečių karininkų, kurie vadovaudavo šaudymui ir prižiūrėdavo, kaip jis vykdomas, taip pat 10 – 20 vokiečių karių grupė.⁸⁴

I. Nemenčikas spėjo, kad VII forte iš viso buvo nužudyta apie 7000

⁸² Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 51

⁸³ Stasys Knezys, Kauno karo komendantūros Tautinio darbo batalionas 1941 m. // Genocidas ir

⁸⁴ Ten pat.

žmonių.⁸⁵
bos po kar
vyrų ir 50
tikos duon
Turint gal
o „Lietūki
žmonių. Č
priskiriam

K. J

d. iki liep
viai komu
pastebė, ka
raporte mi
nėra duom
daryti prie
Jagerio ata
aukų skaič
skaičiaus. T
sušaudyta 2
didelis per
didelis auk
skaičių.⁹⁰

⁸⁵ Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 51

⁸⁶ Koniuchow

⁸⁷ Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 51

⁸⁸ Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 51

⁸⁹ Arūnas Bub

⁹⁰ Ten pat.

žmonių.⁸⁵ Vienas liudininkas, Koniuchowsky, remdamasis Kauno žydų tarybos po karo pateikta informacija, 1946 m. tvirtino, kad buvo sušaudyta 8000 vyrų ir 50 moterų – Kauno ir provincijos žydų.⁸⁶ 1942 m. žydų tarybos statistikos duomenimis pirmoji žudynių banga nusinešė daugiau nei 6000 aukų. Turint galvoje tai, kad per Viliampolės pogromus buvo nužudyta apie 1000, o „Lietūkio“ garaže – maždaug 52–60 žmonių, VII forte galėjo žūti apie 5000 žmonių. Čia nurodytam Kaune žuvusių aukų skaičiui, t. y. 6000, greičiausiai priskiriami ir tie asmenys, kurie žuvo vietinių žudymo akcijų metu.⁸⁷

K. Jagerio ataskaitoje pateikti tokie VII forte nuo 1941 m. liepos 4 d. iki liepos 19 d. nužudytų žmonių skaičiai: 2968 žydai, 52 žydės, 4 lietuviai komunistai, 2 lietuviškos komunistės, 1 vokiečių komunistas.⁸⁸ A. Bubnys pastebi, kad po karo teisiamųjų parodymai dažnai nesutampa su Karlo Jagerio raporte minimais aukų skaičiais ir žudynių datomis. Pavyzdžiui, jo raporte nėra duomenų apie VII forte vykusią akciją, kuri užtruko dvi dienas. Galima daryti prielaidą, kad forte buvo šaudoma kur kas dažniau nei nurodoma K. Jagerio ataskaitoje. Taip pat neatmetama galimybė, kad mažesnių žudynių aukų skaičius buvo pridedamas prie didelės akcijos metu nužudytų žmonių skaičiaus. Tai ypatingai pastebima aptariant liepos 6 d. žudynes, kuomet buvo sušaudyta 2514 žydų.⁸⁹ Be to, tardymo protokoluose niekur neminimas toks didelis per vieną dieną VII forte nužudytų žmonių skaičius. Tikėtina, kad toks didelis aukų skaičius buvo gautas sudėjus mažesnių keleto dienų akcijų aukų skaičių.⁹⁰

85 Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 52.

86 Koniuchowsky, LYA, O 71/163, l. 55.

87 Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 52.

88 Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 211-212.

89 Arūnas Bubnys, Lietuvių policijos 1 (13)-asis batalionas ir žydų žudynės 1941 m., p. 35.

90 Ten pat.

Forte vykdyti žmonių sušaudymai buvo girdimi Žaliakalnio rajone. Netoli įsikūrusios vokiečių karo ligoninės katalikų dvasininkas liepos 3 d. kartu su evangelikų dvasininkais aplankė VII fortą. Kitą dieną dvasininko dienoraštyje buvo paliktas įrašas, liudijantis: šaudymas forte trunka iki vėlyvo vakaro, o ir naktį iš liepos 6 į 7 d. buvo girdėti įnirtingas žydų šaudymas. Karo ligoninės gydytojai dvasininko prašė pasirūpinti, kad būtų nutrauktas nuolatinis šaudymas. Deja, teko nuleisti rankas, nes liepos 5 d. Vermachto dekanas prasiarė jam, kad Vermachto karininkai ir dvasininkai žino apie įvykius forte, tačiau visa tai yra „partinės policijos reikalas.“⁹¹

De jure koncentracijos stovykla nustojo veikti 1941 m. rugpjūčio 10 d. VII forto koncentracijos stovyklos viršininko kapitono 1941 m. rugpjūčio 12 d. raporte karo komendantui sakoma: „Pranešu Tamstai, kad nuo š. m. rugpjūčio mėn. 10 d. Koncentracijos Stovykla VII forte likviduota ir stovyklos vykdytos ūkio atžvilgiu operacijos užbaigtos ir pilnai atsiskaityta.“⁹² Kaip matyti iš dokumento, buvo sekta vokiečių pavyzdžiu - stengtasi nepalikti rašytinių įrodymų, kokio pobūdžio veikla vykdyta VII forte, buvo slapstomasi po nekalta formuluote „ūkinė veikla“.

Po koncentracijos stovyklos likvidavimo sušaudytų žmonių palaikai buvo užkasti negiliai arba neužkasti visai, todėl gyvenamajame Žaliakalnio rajone apie fortą buvo jaučiama stipri irstančios mėsos smarvė, apie kurią užsimenama kai kuriuose dokumentuose. 1941 m. rugpjūčio 16 d. Kauno komendantūros Sanitarijos skyriaus viršininko raporte karo komendantui rašoma: „Gavęs iš VII-to forto rajono gyventojų pranešimą, kad forto sanitarinė būklė netvarkoje, kad iš jo kyla smarkus dvokas, aš norėjau patikrinti šio forto san. būklę. Per dvi dienas dariau pastangas gauti auto surisiekimo priemonę fortui aplankyti, bet mašinos negavau ir savo pareigos

91 Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 48-49.

92 LCVA, LR-1444, ap.1, b.18, d.1, l.126.

93 LCVA, f.R

94 Ch. Dieckmannas, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 48-49.

Raport
Report

tuo būdu
tiksliai ne
194
Neryje. B
forto dren
kad taikar
Svar

Komendantūra
 Sijos Skyriaus
 Sanitarijos mēn. 10.1.
 1941 m.

REGISTRUOTA KAUNO
 KOMENDANTŪROJE
 10/11. VII 18.1.
 Nr. 1854

KAUNO KOMENDANTUI
 R A P O R T A S.

Gavęs 18 VII-to forte rajono gyventojų pranešimą, kad forte sanitarinė būklė netvarkoje, kad iš jo kyla smarkus dvokimas, aš norėjau patikrinti šio forte san. būklę. Per dvi dienas dariau pastangas gauti auto susisiekimo priemonę fortui aplankyti, bet mašinos negavau ir savo pareigos tuo būdu atlikti negalėjau.

Ats. San. Plk. Gyd. [parašas]
 Sanitarijos Skyriaus Viršininkas

Raportas Kauno karo komendantui dėl situacijos VII forte. LYA f. k-1, ap. 58, b. 47337-3, t. 9, l. 228
 Report to Kaunas Military Commandant on the situation in the Seventh Fort

tuo būdu atlikti negalėjau.⁹³ Išsamesnių raportų ar įsakymų neaptikta, todėl tiksliai negalima pasakyti, kaip buvo išspręstas šis klausimas.

1941 m. liepos antroje pusėje buvo draudžiama maudytis Nemune ir Neryje. Buvo manoma, kad į upes pateko lavonų nuodai.⁹⁴ Tiesa ta, kad VII forte drenažo sistema iš forte nuleidžia vandenį į Nerį, tačiau negalima teigti, kad taikant šį draudimą omenyje turėti vien VII forte vykę įvykiai.

Svarbios informacijos apie nužudytųjų skaičių turėtų suteikti ateityje

93 LCVA, f.R-1444, ap.1, b.4, d.2, l.247.

94 Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 50.

Kaltinamojo Palubinsko parodymai VII Forte, nurodant žudynių bei palaikų užkasimo vietą. 1962 metai. LYA f. k-1, ap. 58, b. 47337-3, t. 9, l. 183
Testimony of the accused Palubinskas in the Seventh Fort, pointing the place of killings and burial of the remains. 1962.

galimai VII forto teritorijoje vyksiantys lauko tyrimo darbai bei archeologiniai kasinėjimai. Antruoju sovietmečiu teritorija buvo stipriai užteršta šiukšlėmis taip neatpažįstamai pakeičiant landšaftą, todėl dalis palaikų atsidūrė po įvairaus pobūdžio šiukšlių sluoksniu. Vieta, kur vyko žiauriausios skerdynės – kairysis artilerijos kiemelis – užstatyta menkaverčiais sovietiniais statiniais, o aikštės plotas padengtas gelžbetoniais blokais. Šiuo metu (2011 m.) vykdomi

forto pirm
 erdves lar
 iausiu me
 leis susid

forto pirminio vaizdo atkūrimo darbai, pritaikant Kauno VII forto muziejaus erdves lankytojų pažintiniams maršrutams, todėl tai teikia vilčių, jog artimiausiu metu istorikai galės disponuoti archeologų pateikta informacija, kuri leis susidaryti daug tikslesnį 1941 m. vasaros įvykių vaizdą VII forte.

BIRŽELIO 30 DIENĄ

III kuopa, kuri tuomet dislokavosi Laisvės al., netoli Soboro, vadovaujama karininkų Barzdos, Norkaus, Skaržinsko ir Dagio, pėsčiomis nuvyko į VII fortą. III kuopa atvažiavo apie vidurdienį – pakeitė ten buvusią I kuopos sargybą, dalis buvusių sargybinių pasiliko forte su ką tik atvykusiais III kuopos kariais.

Į fortą atvykęs III kuopos vadas leitenantas Barzda iš karto pradėjo organizuoti šaudymą, kuriam nedelsiant jis pats ėmėsi vadovauti bei aktyviai dalyvauti – šaudė pasmerktuosius iš pistoleto.

Kairiajame artilerijos kieme po atviru dangumi tuo metu buvo saugoma apie 300-400 žydų tautybės asmenų. Žydės (jų buvo apie 100-150) saugotos kareivinėse ir poternose. Karininkai Norkus ir Dagys viską buvo sutvarkę taip: viena III kuopos karių grupė vesdavo būreliais žydus vyrus (po 5-10 žmonių) iš patalpų, kurios buvo netoli įėjimo į fortą, arba tiesiog iš kieme saugomų suimtųjų tarpo ir varė prie vienos iš kontreskarpinių sienų, esančių gynybiniam griovyje, ir ten kita grupė karių juos šaudė. Dalis aukų turėjo nusirengti viršutinius rūbus. Žmonės buvo sustatomi nugaromis į šaudytojus ir iš 20-30 m atstumo šaudomi nuo aukštumėlės. Minima vieta buvo dešinėje forto pusėje. Ten aukos buvo verčiamos išsikasti duobes, vėliau jas sušaudydavo. Atvartyta nauja grupė turėdavo užkasti prieš tai sušaudytus žmones ir sau išsikasti naują duobę. Toks šaudymas prasidėjo antroje dienos pusėje ir tęsėsi iki vakaro.

Tiesa, kartais šaudydavo ne visa kuopa. Dalis kareivių eidavo į sargybą. Vykstant pirmiems šaudymams kuopos karininkai rinkdavo savanorius, kurie norėdavo šaudyti, o kurie – eiti sargybą. Dauguma kareivių į šaudymus neidavo, o rinkdavosi sargybą.

Tos pačios dienos vakare prasidėjo šaudymai forto pakraštyje, kur buvo susprogdintas puskaponieris. Ten buvo vedamos ir šaudomos nedidelės

žmonių g
(maždaug
10 žmoni
nusivesdav
padaryta o
krašto veid
į duobę. K
- iš pistole
Prieš šaud

Dali
griovio kra
žmonėms,
tos vietos
Prieti arči
gilus gynyb
išorinėje fo

95 LYA, f. K-1,

96 LYA, f. K-1,

97 Gervečių gat

98 LYA, f. K-1,

žmonių grupės.⁹⁵ Šaudymas vyko tokia tvarka: grupė III kuopos karių (maždaug 10 žmonių), vadovaujami puskarininkių ir karininkų, imdavo apie 10 žmonių iš kairiojo kiemo, kur buvo saugomi pasmerktieji žydai vyrai. Juos nusivesdavo maždaug už 50-100 m. nuo tos vietos, kur buvo didelė sprogimo padaryta duobė (puskaponierio vieta). Pasmerktuosius statydavo ant duobės krašto veidais į ją ir iš kelių žingsnių šaudydavo. Po šūvių lavonai sukrisdavo į duobę. Kareiviai šaudydavo iš šautuvų, o karininkai Dagys, Norkus, Barzda - iš pistolečių. Sušaudžius grupę suimtujų tokiu pat būdu buvo šaudomi kiti. Prieš šaudymą aukos išrengiamos nebuvo.⁹⁶

Dalis kuopos kareivių stovėjo sargyboje prie kitoje pusėje fortą supančio griovio krašto, kur lygiagrečiai ėjo gatvelė⁹⁷. Sargyba neleido rinktis vietiniams žmonėms, norėjusiems pamatyti žydų šaudymą. Pasak vieno liudininko, nuo tos vietos iki šaudymo vietos forte tiesia linija buvo ne mažiau 100 m⁹⁸. Priesti arčiau gyventojai negalėjo dėl forto konstrukcijos – toje vietoje buvo gilus gynybinis griovys (fosa) su aukšta raudono mūro (kontreskarpine) siena išorinėje forto pusėje.

95 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 337/3, T.9, l.15.

96 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.1, l.205.

97 Gervečių gatvė.

98 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.4, l.284.

LIEPOS 1 DIENĄ

Liepos 1 dieną I kuopos kareiviai vėl nuvyko į VII fortą. Atvykus į fortą visus sustatė į „zvodus“ (būrius). Kuopa buvo sustatyta į keturis būrius. Vėliau visiems iš eilės būriams vokiečių majoras įsakė eiti prie žydų ir pasirinkti po 60 žmonių nekreipiant dėmesio į jų asmenybę, lytį ar amžių, vestis į žemesnę vietą apie 200 m ir sušaudyti. Būriai ėmė žydus ir vedė į nurodytą vietą, tada pagal vokiečių majoro vadovavimą šaudė. Tą dieną S. Nėniaus būrys sušaudė 180 žydų. Iš viso kuopa sušaudė apie 600-700 žydų.

Prieš vedant sušaudyti daiktus pasmerktieji palikdavo atskiroje krūvoje, o kai juos atvesdavo į sušaudymo vietą, liepdavo nusirengti. Kai jie likdavo tik su apatiniais, sušaudydavo. Po šaudymo kuopos kareiviai grįžo į kareivines ir po to kelias dienas ėjo sargybą, patruliavo Kauno mieste.⁹⁹

Ryte į I kuopos dislokacijos vietą Miško gatvėje atvažiavo trys ar keturi vokiečių sunkvežimiai. Kažkas iš karininkų ar I kuopos viršila Petrauskas pranešė kuopos kareiviams, kad visi apsirengtų, pasiimtų šautuvus ir eitų į Miško gatvę, kurioje stovėjo sunkvežimiai. Į sunkvežimius susėdo maždaug po 20 kareivių. Visus juos nuvezė į VII fortą. Prie forto visi buvo išlaidinti ir jaunesnysis leit. Plungė išdėstė kareivius sargyboje pačiame forte, žiedu, kur buvo laikomi suimti žydai. Aikštelėje buvo maždaug 200-300 suimtų vyrų. Forto viduje buvo moterys su mažais vaikais, jų skaičius nėra žinomas. Forte buvo keletas vokiečių karininkų ir apie 20-30 vokiečių kareivių. Prie forto vartų sargyboje stovėjo du lietuviai iš savisaugos dalinio (greičiausiai III kuopos). Forto viduje buvo ir daugiau savisaugos bataliono kareivių. Įėjęs į forto teritoriją karys S. Nėnius nepastebėjo, kad tuo metu būtų šaudomi žydai. Tuo metu tarp karių buvo kalbama, kad I kuopa turi sustiprinti sargybą. Iš pradžių kareiviai nežinojo, dėl ko juos atsivedė į VII fortą. Maždaug po 2-3 valandų

⁹⁹ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386, T.6, L159.

vokiečiai
prie duob
gyboje,
kurių tarp
gerai mat
į eilę veid
m atstum
duobę. S.
guma šau
neužkasė.
Sušaudyta
liko aikštė
šaudytos.
forto aikš
m atstum
šaudymo
šaudė vie
– tie, kuri
šaudyti d
metu vaik
jis šaudė.
Nėnius n
tačiau bėg
us atšaukė
sunkvežim
reivines gr
Kito
mašinomi

vokiečiai ir I kuopos kareiviai paėmė iš aikštelės apie 40 žydų vyrų ir nuvarė prie duobės puskaponierio vietoje. Dalis I kuopos kareivių, nestovėjusių sargyboje, buvo paskirti žydų šaudymui. Juos varė maždaug 10 karių iš I kuopos, kurių tarpe dauguma buvo puskarininkiai. Stovėdamas sargyboje S. Nėnius gerai matė, kaip grupė žydų buvo nuvaryti prie duobės, ten jie buvo sustatyti į eilę veidu į duobę, nugara į kareivius. Kareiviai sustojo į eilę maždaug 15 m atstumu nuo pasmerktųjų ir šaudė iš šautuvų. Šaudė tol, kol visi svirto į duobę. S. Nėnius teigė tiksliai nematęs šaudžiusiųjų, bet pripažino, kad dauguma šaudytojų buvo puskarininkiai - visi iš I kuopos. Po šaudymo lavonų neužkasė. Vėliau žydai grupėmis vėl buvo varomi prie duobės ir šaudomi. Sušaudyta apie pusė žmonių, buvusių aikštelėje. Kitų vyrų nešaudė, juos paliko aikštelėje. Šaudymas truko apie dvi valandas. Moterys tą dieną nebuvo šaudytos. Liudininko teigimu, duobė, prie kurios buvo šaudomi vyrai, nuo forto aikštelės, kurioje jie buvo laikomi prieš šaudymą, buvo maždaug 200 m atstumu. Pats S. Nėnius stovėjo sargyboje maždaug 150 m atstumu nuo šaudymo vietos ir šaudymą gerai matė. Kareiviai šaudė pakaitomis. Kuomet šaudė viena grupė, kita grupė varydavo žydus. Paskui kareiviai apsikeisdavo – tie, kurie šaudė, eidavo atsivaryti žydų, kiti atėję juos šaudydavo. Komandą šaudyti duodavo I kuopos viršila Petrauskas. Karininkas Plungė šaudymo metu vaikščiojo su pistoletu rankoje, tačiau tiksliai nėra žinoma, ar tuo metu jis šaudė. Tą dieną buvo sušaudytos keturios grupės po maždaug 40 vyrų. S. Nėnius matė, kaip, kai atvedė prie duobės grupę vyrų, vienas bandė pabėgti, tačiau bėglį nušovė. Į bėglį šovė keli kareiviai. Po šaudymo I kuopos kareivius atšaukė iš sargybos ir joje paliko tik dalį šios kuopos karių, o likę dviem sunkvežimiais grįžo į kareivines, buvusias Miško gatvėje. Likę kareiviai į kareivines grįžo tos pačios dienos pavakare.¹⁰⁰

Kito liudininko teigimu, 1941 m. liepos mėnesį I kuopos kariai mašinomis buvo nuvežti prie VII forto. Atvykę kareiviai pamatė daug žydų,

¹⁰⁰ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.3, l.252.

kurie buvo forto teritorijoje ir jo viduje. Ten belaisvius saugojo kitos kuopos kareiviai. I kuopos kareiviams atvažiavus ir išlipus iš mašinų, visi forte buvę kareiviai susėdo į mašinas ir išvažiavo. Atvykę kareiviai perėmė sargybą ir saugojo žydus visą naktį. Kitą dieną kuopos vadai kareiviams pasakė, kad reikės šaudyti žydus.

Prieš pradėdant šaudymą buvo atrinkta grupė žydų, kuri buvo nuvaryta į kitą forto pusę. Ten ji turėjo iškasti duobę. Iškasus duobę juos gražino atgal prie visų. Iškasta duobė buvo apie 10 m ilgio. Duobės kasimą organizavo forte buvę vokiečiai. Pirmiausiai vokiečiai davė nurodymus kuopos karininkams, kad jie atrinktų sušaudymui vyrus, kurie neturėjo profesijos ir kurie buvo fiziškai silpni ir mažiau tinkami darbams. Žydų atrinkimui ir šaudymui buvo išskirti I kuopos kareiviai, daugiausiai puskarininkiai, skyrininkai, būrininkai ir skyrininkų pavaduotojai. Pasak S. Nėniaus, iš I kuopos šaudė Rudminas, Kuprys, Paškevičius, Varnas, Šimonis ir kt. Kareiviai atsirinkdavo grupę žydų po 20-30 žmonių ir varydavo į šaudymo vietą. Šaudymas su pertraukomis vyko visą dieną ir šaudydami kareiviai keitėsi. Tą dieną buvo sušaudyta keliolika šimtų žydų. I kuopa išbuvo VII forte visą parą ir grįžo į kareivines.¹⁰¹

Eiliniu K. Adomaitis TDA bataliono I kuopoje pradėjo tarnauti liepos pradžioje. Jis tvirtino, kad pirmoji jam duota užduotis buvo nunešti šovinius ir maistą iš kareivinių Miško gatvėje į VII fortą, kur tuo metu I kuopos kareiviai saugojo žydus. K. Adomaitis kartu su trimis eiliniaus kareiviais ir jiems vadovavusiu I kuopos viršila Petrausku pėsčiomis ėjo į VII fortą. Atėję pamatė, jog forto aikštelėje stovėjo suvaryti žydai (vyrų, moterų ir vaikai), kuriuos saugojo I kuopos kareiviai. Tuo metu kareiviai grupėmis vedė žydus tiesiai iš forto aikštelės prie duobės, kuri atsirado sprogdinant fortą, kuomet prasidėjus karui traukėsi Raudonoji armija.

Eilinis K. Adomaitis prie duobės buvo priėjęs 15-20 metrų atstumu ir stebėjo, kaip vyko šaudymas: kareiviai statė žydus prie duobės krašto ir tada

¹⁰¹LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.3, l.155.

juos nušaudavo. Šovinius, kuriuos atnešė iš kareivinių, K. Adomaitis nunešė kareiviams, kurie šaudė prie duobės. Jis matė, kaip žydus šaudė Gaižauskas, Knyrimas, Šimonis, Juodis, Varnas, Vanšada (Vonžada). Buvo ir daugiau karių, bet jų vardų jis nežinojo. Tuo metu šaudymui vadovavo karininkai Gecevičius, Juodis, Pukys. Atėjusieji iš kareivinių stovėjo prie atneštų šovinių dėžių ir stebėjo šaudymą. Po kiek laiko priėjo I kuopos viršila Petrauskas ir liepė grįžti į kareivines.

Kadangi aplink fortą buvo daug gyvenamųjų pastatų, susirinko daug vietinių gyventojų, norėjusių pamatyti suimtųjų šaudymą. Aplinkiniams žudynės forte nebuvo paslaptis - jie matė į fortą varomus žydus bei, žinoma, girdėjo šūvius. III kuopos sargybiniai turėjo varyti gyventojus lauk, neleisti jiems priėti artyn. Sargyba nuo šaudymo vietos buvo už 80-100m.

Pasibaigus šaudymui kuopos kareivius surikiavo ir visi grįžo į kareivines. Dalis kareivių pasiliko saugoti lavonų.

LIEPOS 2 DIENA

Trečią žudynių dieną toje pačioje dauboje šaudymas buvo tęsiamas. Jis prasidėjo antroje dienos pusėje, į pavakarę. Buvo šaudomos moterys – jos grupėmis buvo vedamos iš forto patalpų į tą pačią žemumą, kur gulėjo prieš dieną nušautų vyrų lavonai.¹⁰² Prieš tai žydės buvo laikomos kareivinių patalpose. Iš patalpų jos grupėmis po 40-50 buvo vedamos į aikštę, kur nuo šlaitų viršaus buvo šaudomos. Šaudymo metu kareiviai keisdavosi: vieni šaudydavo moteris, kiti eidavo į patalpas jų atvaryti. Po kiek laiko prieš tai šaudę eidavo varyti moterų, o kiti jas šaudydavo.

Po šitų tris dienas užtrukusių žudynių, III kuopos kareiviai į kareivines grįžo tik vakare ir visiems esantiems kareivinėse gyrėsi, kad baigė šaudyti žydus su kulkosvaidžiu.¹⁰³

III kuopos karius pakeisti atvyko I kuopos kareiviai. Pavakare I kuopa dviem sunkvežimiais vėl buvo nuvežta į VII fortą. Kartu su jais važiavo karininkas Plungė. Forto aikštelėje buvo maždaug 500 žydų vyrų. Moterys buvo laikomos kareivinėse. Atvykusius kareivius pastatė sustiprinti sargybą. Jie žydus saugojo visą naktį.¹⁰⁴

¹⁰² LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.9, L.49.

¹⁰³ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.8, L.288.

¹⁰⁴ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.3, L.252.

LIEPO

Liep
reiviai pan
iai. Atvyku
žydus. Žuo
keletą vala
maždaug 5
ir ten juos
sunkvežim
kareivių gi
iš šautuvų
ir matė, k
belaisviai.
valgydavo

¹⁰⁵ LYA, f. K-

¹⁰⁶ LYA, f. K-

LIEPOS 3 DIENA

Liepos 3 dieną I kuopa vėl važiavo į VII fortą šaudyti žydų. Atvykę kareiviai pamatė apie 1000 areštuotų žydų, kuriuos saugojo kitos kuopos kareiviai. Atvykusi I kuopa susikeitė su forte buvusią III kuopa ir pradėjo saugoti žydus. Žudynės vyko ta pačia tvarka kaip ir prieš kelias dienas. Buvo šaudoma keletą valandų anksti ryte.¹⁰⁵ Apie 6 val. kuopos kariai paėmė dvi grupes po maždaug 50 vyrų ir nuvarė prie tos pačios duobės, kur buvo šaudyta anksčiau, ir ten juos sušaudė. Šaudymui vadovavo Plungė ir Petrauskas. Apie 20 val. sunkvežimiais I kuopos kariai grįžo į kareivines. Vėliau S. Nėnius iš I kuopos kareivių girdėjo, kad po to žydus sušaudė tiesiog aikštelėje. Buvo šaudoma iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Dalis I kuopos kareivių vėliau buvo VII forte ir matė, kaip sušaudytuosius forto aikštelėje užkasė atvaryti tarybiniai karo belaisviai. Moterų tuo metu nešaudė. I kuopa VII forte maisto negaudavo ir valgydavo tik kareivinėse, buvusiose Miško gatvėje.¹⁰⁶

105 LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.3, l.155.

106 LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.3, l.252.

LIEPOS 4 DIENA

1941 m. liepos 4 d. rytą TDA bataliono vadas pareiškė, kad „dabar mes naikinsime žydus“. Forte buvo iškasta 10 m ilgio, 2 m pločio ir 1.5 m gylio duobė. Antrasis I kuopos poskyris, kuriam vadovavo viršila Paškevičius, prie duobės atvedė 22 žydus vyrus. Rodydamas pavyzdį bataliono vadas šaudė pirmas. Jis pašaukdavo prie duobės vieną žydą ir iš pistoleto jį nušaudavo. Taip jis nužudė 10 žydų, o likusius 12 paliko antrajam poskyriui. poskyryje buvo 12 kareivių – kiekvienas jų nušovė po vieną žydą. Vėliau poskyris nuėjo į sargybą, o kiti poskyriai ėmėsi prie duobės šaudyti kitus žmones. Nebuvo nė vieno dalyvio, kuris nebūtų šaudęs žydų. Kuomet visi poskyriai iš eilės sušaudė, atėjo Z. Juodžio poskyrio eilė. Jie paėmė 12 žydų, nusivedė prie duobės ir sušaudė. Tuo kuopos „operacija“ tą dieną baigėsi. Iš viso buvo sušaudyta apie 100 žmonių. Pakeisti I kuopą atvyko II ir III kuopos, jos tęsė šaudymus, o I kuopa išvyko į kareivines.¹⁰⁷

Portarpiais atskiras žydų grupes kažkur išvesdavo. „Lengvam darbu“ privalėjo užsiregistruoti akinius nešiojantys asmenys - esą reikėjo daktarų, advokatų ir inžinierių. Šie žmonės atgal negrįždavo – anapus pylimų juos sušaudydavo. 30–40 moterų iš pradžių išžagino, po to sušaudė. Girti sargybiniai forto kazematuose surengdavo siaubingą terorą.¹⁰⁸

Remiantis K. Jagerio ataskaita galima teigti, kad liepos 4 d. forte buvo sušaudyta 416 žydų ir 47 žydės.¹⁰⁹

107 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386, T.6, L.289.

108 Ten pat.

109 Masinės žudynės Lietuvoje, d.1, p. 131.

LIEPOS

Sekma
sušaudyti art
granatų, mė
sekmadienį i

Šaudy
iai šaudydav
pritrūkdavo,
savo noru eid
kariai VII fo
sinius daiktu

Tos d
susijaudinim
negavęs tiesi
K. Jageris, a
chaotiškai, b
tokius savava

110 Ch. Dieckn
metų vasarą ir t

111 LYA, f. K-1

112 Ch. Dieckn
metų vasarą ir t

LIEPOS 6 DIENA

Sekmadienio naktį, liepos 6 d., maždaug 2500 vyrų, kurie dar nebuvo sušaudyti artilerijos kieme, žuvo nuo kulkosvaidžių, šautuvų ugnies ir rankinių granatų, mėtomų nuo pylimų žemyn. Nedidelė grupė žydų, kurių nenužudė, sekmadienį išvydo aikštėje gulint tūkstančius lavonų.¹¹⁰

Šaudymas vyko duodant komandą „Ugnis!“ arba „Šauk!“ Vėliau kareiviai šaudydavo tol, kol nelikdavo gyvų. Jie turėjo šovinių pilnas šovininės. Jei jų pritrūkdavo, atsargą buvo galima papildyti iš dėžių. Po šaudymo kai kurie kareiviai savo noru eidavo nušauti sužeistųjų arba tu, kurių nekliudė kulkos. Po šaudymų keli kariai VII forte braidė tarp lavonų ieškodami vertingesnių daiktų. Rinkdavo aukštesnius daiktus (žiedus, dantis) bei drabužius ar kitus vertingesnius daiktus.¹¹¹

Tos dienos žudynės VII forte sukėlė Vermachto ir saugumo policijos susijaudinimą. K. Jageris jau po karo apklausos metu įtikinėjo, kad leit. B. Norkus, negavęs tiesioginio įsakymo, VII forte sušaudė maždaug 3000 žydų vyrų. Pats K. Jageris, apžiūrėjęs žudynių vietą, susidarė nuomonę, kad sušaudymai vykdyti chaotiškai, be jokios tvarkos. Jis pareiškė B. Norkui, jog ateityje jis privalo nutraukti tokius savavališkus šaudymus, o veiksmus suderinti su einzatskomanda 3.¹¹²

110 Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 47.

111 LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.9, l.3.

112 Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 49.

PO LIEPOS 6 D. VYKUSIOS EGZEKUCIJOS

Po kruvinausių 1941 m. liepos 6 d. skerdynių forte buvo vykdomos daug mažesnio masto žydų naikinimo akcijos. Pavyzdžiui, liepos 9 d. forte buvo sušaudytas 21 žydas ir 3 žydės. Liepos viduryje III kuopos kariai, vadovaujami leitenanto B. Norkaus, nuvedė iš „geltonojo kalėjimo“ maždaug 30 žydų vyrų ir moterų, kurie buvo sušaudyti. Taip pat maždaug liepos viduryje grupė III kuopos kareivių, apie 15 žmonių, vadovaujamų kuopos vado aviacijos leitenanto A. Dagio ir leitenanto B. Norkaus, dviem sunkvežimiais atvyko į Kauno kalėjimą Mickevičiaus gatvėje. Kalėjime paėmė 7 ar 8 suimtuosius vyrus ir moteris. Suimtieji daugumai eilinių kareivių buvo nepažįstami. Jie girdėjo gandas, kad tai Mečislovo Gedvilo giminės. Juos nuvežė į fortą, kur jau buvo iškasta maždaug 4-5 m ilgio ir 2 m pločio duobė. Suimtieji buvo pastatyti prie duobės krašto nugaromis į šaudytojus. 6 ar 7 kariai, davus komandą karininkui A. Dagiui, salve šovė į juos. Dalis kareivių buvo sargyboje už 10-15 m nuo duobės. Su grupe III kuopos karių taip pat atvyko 3 ar 4 vokiečių kariai, karininkai ir puskarininkiai. Prieš šaudant suimtuosius vienas vokietis perskaitė kažkokį nuosprendį, o kareivis jį išvertė į lietuvių kalbą. Sušaudę suimtuosius bataliono kariai grįžo į savo kareivines Laisvės al. Nėra žinoma, kas užkasė sušaudytuosius.¹¹³

Liepos 19 d. sunkvežimiu į fortą atgabeno nedidelę grupelę žydų. Pasmerktieji buvo nuvaryti prie forte iš anksto paruoštos 10 m ilgio duobės ir sušaudyti. Lavonus užkasė iš to paties kalėjimo atvaryti žydai, kurie po darbo buvo nuvesti atgal. Tą dieną buvo nužudyta 17 žydų, 2 žydės, 4 lietuviai komunistai ir 2 lietuvių komunistės.¹¹⁴

¹¹³ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.6, l.154.

¹¹⁴ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47588/3, T.1, l.4.

PABĖG

Šian
užfiksuoti
siekio išga

Pirn
atvežė ma

suipta jo
kurios pav

ieškoti. J.
kad J. Kn

įvykdyti b
jaunas žyo

nušaudavo
amžiaus „

stovėjo pr
pažįstama

kad greita
neprievart

Vie
prasiveržti
Pabėgimą

buvo sušar
gybiniai t
lekiančius
194

¹¹⁵ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47588/3, T.1, l.4.

¹¹⁶ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47588/3, T.1, l.4.

PABĖGIMAI IŠ VII FORTO

Šiame skyriuje pateikta daug eilinio J. Knyrimo pasakojimų, kurie buvo užfiksuoti tardymo metu, todėl jų tikrumas gali būti ginčytinas dėl kaltinamojo siekio išgalvotomis istorijomis sušvelninti nuosprendį.

Pirmas kartas, kai J. Knyrimas buvo VII forte, buvo tuomet, kai jis mašina atvežė maisto. Maistą vežė su J. Šimoniu, kuris papasakojo, kad VII forte yra suimta jo pažįstama žydaite, buvusio „Florencijos“ fabriko savininko dukra, kurios pavardės negalėjo atsiminti. Jie sustojo VII forto teritorijoje ir ėmė jos ieškoti. J. Šimonis pamatė prie stulpo stovinčią apie 22 metų žydaite ir paprašė, kad J. Knyrimas ją išvestų iš VII forto teritorijos ir paleistų. Jis sutiko, nes tai įvykdyti buvo palankios sąlygos: eidami sargybą I kuopos kariai dažnai imdavo jaunas žydaites, vesdavosi jas už forto teritorijos ir prievartaudavo; po to arba nušaudavo, arba gražindavo atgal į fortą. J. Šimonis paėmė maždaug 20 metų amžiaus „Florencijos“ fabriko savininko dukrą, o J. Knyrimas – žydaite, kuri stovėjo prie stulpo forto teritorijoje. Kadangi prie forto vartų sargyboje buvo pažįstamas Rutkauskas, tai jis juodu išleido pro vartus. Išeidami dar pasakė, kad greitai grįš, taip leisdami suprasti, kad merginas veda prievartauti. Jie jų neprievartavo, o paleido. Tolimesnis išgelbėtų merginų likimas nėra žinomas.¹¹⁵

Vieno iš daugelio šaudymų VII forte metu pasmerktieji mėgino prasiveržti pro sargybinius ir pabėgti, tačiau toks mėginimas buvo nesėkmingas. Pabėgimą inspiravo Kauno gydytojas Borisas Chodosas. Visi bandę bėgti žydai buvo sušaudyti dauboje (fosoje), kurios šlaitai driekėsi 10-15 metrų žemyn. Sargybiniai turėjo pakankamai laiko, kad gerai nusitaikytų ir pašautų nuo šlaito lekiančius bėglius.¹¹⁶

1941 m. liepos 7 d. VII forto kareivinėse laikytos moterys buvo perkel-

¹¹⁵ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4738/3, T.1, l.266.

¹¹⁶ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.1, l.212.

tos į Kauno IX fortą¹¹⁷. Nėra vilties, jog joms pavyko išgyventi, nes pastarajame forte žudynės vyko preciziškiau, o žinių apie iš ten pabėgusias moteris neaptikta.

Vykstant žydų žudynėms, J. Knyrimas bendravo su daktaru Zimanu, kuris organizavo žydų vyrų pabėgimą iš forto. Vėliau J. Knyrimas perdavė žydams 7 kalibro „Mauser“ pistoletą su apkaba šovinių ir vienu šoviniu vamzdyje (iš viso 8 šoviniai). Pabėgimas buvo suplanuotas taip: nugirdyti sargybinius bokštelyje ir prie vartų, o jei prie vartų būtų J. Adomaitis, tai J. Knyrimas iš bokštelio turėjo duoti eilę trumpų švilpimų. J. Knyrimas buvo įspėjęs žydus, kad, jei jie gali pabėgti vieni, tai tegul ir bėga be niekieno pagalbos. Prieš išėjimą (pokalbį su žydais) jau buvo sušaudyta viena grupė žydų vyrų, tarp jų ir Maksas Finkelšteinas bei Frizinskas, kurie tarnavo su J. Knyrimu nepriklausomos Lietuvos kariuomenės II pulke Marijampolėje.

Kad pabėgimas įvyktų sklandžiai, J. Knyrimas buvo nusipirkęs litrą degtinės. Nuėjęs į sargybos būstinę, pamatė, kad ten geria susirinkę viršila Dūdėnas, puskarininkis Vaitkevičius, leit. Plungė ir jau. puskarininkis Stankaitis, buvusio trečio būrio vado Stankaičio brolis. Jie pasikvietė J. Knyrimą išgerti kartu, įpylė jam stiklinę vyno ir pareikalavo degtinės. J. Knyrimas davė jiems pinigų pusei litro nusipirkti. Degtinės atnešti nuėjo puskarininkis Vaitkevičius. Belaukiant alkoholio visi išėjo į lauką ir tuo metu iš posto grįžo I kuopos raštininkas L. Šimonis.

Praeidamas pro J. Knyrimą L. Šimonis pamatė, kad jis turi degtinės butelį. Tada visi J. Knyrimą nusitempė į sargybos būstinę, kurioje visi gėrė prieš kelias minutes. L. Šimonis visiems pasakė, kad pagavo „kontrabandininką“ su degtine. J. Knyrimas buvo apkaltintas norėjęs papirkti sargybinius. Tada viršila Dūdėnas pripylė 200 g talpos stiklinę ir liepė išgerti, po to pripylė antrą, kurio J. Knyrimas išgerti sugebėjo tik pusę. Kai J. Knyrimas per prievartą gėrė, kažkas pasakė: „Gerk, rupūže, vis tiek sušaudysim, ne taip skaudės“. Išgėręs

¹¹⁷ M. Eglinis, *Mirties fortuose*, 1958, p. 17.

J. Knyrimas i
Knyrimas pra
nušauti žmog
nutemptas pr
turi įvykdyti
išsigandęs iš k
Po to ši
mas pradėjo
link kareivini
patrulių, kuri
jis apvėmė gu
moteris liepė
nugriuvęs vir
žemės.¹¹⁸

Pasmer
naudojamas n
savaitėms po
kareiviai, kur
forto kareivin
buvo Kazlų F
sesuo Zina. V
lyje prie husa
gurguoles.¹¹⁹

Kai vėl
baigoje jis su
paleido anksč
daktarą Zimar

¹¹⁸ LYA, f. K-1, ap
¹¹⁹ LYA, f. K-1, ap

J. Knyrimas išėjo į lauką. kažkas prie jo prikibo ir pasakė, kad areštuoja. J. Knyrimas prašė puskarininkio Vaitkevičiaus, kad gelbėtų, bet jis jam įsakė nušauti žmogų, t. y. žydą, iš tuo metu vedamos kolonos. J. Knyrimas buvo nutemptas prie kolonos ir jam buvo pasakyta, kad, jei nori išpirkti kaltę, turi įvykdyti įsakymą. Dūdėnas riktelėjo „Nušauk, rupūže!“ ir J. Knyrimas išsigandęs iš kareivio paėmė šautuvą ir šovė į žydą.

Po to šiek tiek paėjęs į dešinę pusę kelio (iš forto link miesto) J. Knyrimas pradėjo vėmti. Po ilgo laiko po visą kelią šlitinėdamas jis pradėjo eiti link kareivinių, į Miško gatvę. Pirmoje sankryžoje buvo sustabdytas vokiečių patrulių, kurie jį sulaukė ir nusivedė į savo būstinę, kur uždarė į areštinę. Kai jis apvėmė gultus, vokiečiai jį išmetė lauk. Vėliau jis atsimena, kad kažkokia moteris liepė savo sūnui jį palydėti iki kareivinių. Kareivinių kieme gulėjo nugriuvęs viršila Dūdėnas. J. Knyrimas nuėjo į kareivines ir užmigo ant žemės.¹¹⁸

Pasmerktųjų gelbėjimai iš VII forto vyko ir tuomet, kai fortas nebebuvo naudojamas masinėms žydų žudynėms. J. Knyrimas teigė, kad prabėgus trims savaitėms po žydų žudynių forte buvo dislokuoti 2-ojo savisaugos bataliono kareiviai, kurie ten pradėjo eiti sargybą. J. Knyrimui stovint sargyboje prie forto kareivinių durų buvo išvestos ir paleistos kelios moterys. Viena iš jų buvo Kazlų Rudos artilerijos sovietinių dalinių sanitarijos dalies medicinos sesuo Zina. Visas moteris išvedė eilinis Maliukas. Zina su vyru gyveno kaime lyje prie husarų arklidžių, kur kartais J. Knyrimas saugojo arklius ir vokiečių gurguoles.¹¹⁹

Kai vėl J. Knyrimas gavo leidimą stovėti sargyboje forte, rugsėjo pabaigoje jis suorganizavo dar du žydų vyrų išvedimus iš VII forto. Dieną jis paleido anksčiau išvestos sovietinio pogrindžio narės Hanės („Onutės“) dėdę daktarą Zimaną ir dar vieną jauną vyriškį. Antrą dieną VII forte būnant sar-

¹¹⁸ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.1, l.331.

¹¹⁹ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.1, l.334.

gyboje J. Knyrimas buvo paskirtas vyresniuoju sargybiniu prie durų, todėl žmonės į sargybą išskirstė jis pats. Forte buvęs pulkininkas Vaitkevičius buvo girtas, nes buvo grįžęs iš kratų vykdymo operacijos mieste. Einant sargybą, J. Knyrimas buvo sutaręs su II kuopoje tarnavusiu puskarininkiu Jonu Mureika iš Lekėčių, kuris buvo pažįstamas su komunistais dar iš prieškarinių laikų. J. Knyrimas suvedė J. Mureiką su pažįstamais pagrindininkais, tarp kurių buvo Stasys Leigunavičius. J. Knyrimui einant sargybą VII forte pagrindininkai nužudė du vokiečių patrulius ir vieną puskarininkį iš II kuopos. Juos nužudžius buvo paleista grupė žydų, sutikusių išeiti. Išeinant iš forto paskutiniams žydams, pagrindininkams, kurie suorganizavo patrulių nužudymą, ir J. Knyrimui, juos pastebėjo nauja patrulių grupė ir greitai pradėjo šaudyti. Bėgliai išlakstė ir išsislapstė kas sau.

Iš VII forto buvo organizuojamas ir moterų pabėgimas, kurį suplanavo ir vykdė partinė rusė „su akiniais“, buvusi Kauno miesto partinės organizacijos vyriausioji instruktorė.¹²⁰

Tardymo metu J. Knyrimas tvirtino, kad iš Kauno pagrindininkų gavo nurodymą išvaduoti VII forte laikomą svarbų asmenį – partinio komiteto narį ir komunistą Stasį Keidūną. J. Knyrimas sargybinius Grėbliką ir Adomaitį buvo nusiuntęs parnešti pietų. Tuomet partinį išvedė kartu su S. Keidūnu. Partinis išeidamas pasakė, kad jis yra Beloūsovas ir padavė J. Knyrimui laišką, kuriame buvo parašyta: „Mes laisvi“. Minėtus žodžius taip pat paprasė perduoti paskutinei bėglių grupei, kurioje J. Knyrimas vedė Efroimą Finkelšteiną iš Marijampolės. Beloūšą ir S. Keidūną pavyko išvesti iš forto, nes jie forte buvo laikomi trumpą laiką ir žydų buvo slepiami duobėje, kurioje juos užvertė drabužiais.

Tą pačią dieną, apie 10 val. ryto J. Knyrimas paleido dar vieną grupę į dešinę forto pusę, iš kur ką tik buvo pasitraukę vokiečių patruliai, kurie apžiūrinėjo tvorą. Vokiečių patruliai apžiūrinėjo tvorą, nes jų puskarininkis

¹²⁰ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.1, l.351

buvo liepę žmonės. K buvo Koj

VII

jaunimo so mas išvedė

Parti

Jie organiz su jais pala

Icha

prasmukti ketvirtadie

Šaudymai grupės“. L

moteris. K

febeliui, ne asmenis – j

Kaur

bandymus ant žymien

Raštikį ji ne Holcmanie

parašyta, ka Vokietijos i

¹²¹ LVA, f. K-1

¹²² Koniuchow

¹²³ Ch. Dieckn

metų vasarą ir t

buvo liepęs sutvarkyti praardymus, kuriuos buvo padarę anksčiau pabėgę žmonės. Kai tik vokiečiai nuėjo, J. Knyrimas paleido tris žydus, tarp kurių buvo Kojatas iš Vilijampolės.

VII forte buvo ir daugiau partinių darbuotojų rusų. Tarp jų buvo komjaunimo sekretoriaus padėjėjas „gruporgas“ Stasys Lagūnavičius. Jį J. Knyrimas išvedė tą pačią dieną, kada paleido vaiką.

Partiniai vyrai ir moterys forte laikydavosi grupėmis, atskirai nuo kitų. Jie organizuodavo pasitarimus dėl tam tikrų asmenų išvadavimo. J. Knyrimas su jais palaikydavo ryšį ir tardavosi dėl pabėgimo suorganizavimo.¹²¹

Ichakui Nemenčikui, tiksliausiai aprašiusiam įvykius VII forte, pavyko prasmukti į kazematus, iš kurių jis girdėjo be paliovos šaudant. „Naktis iš ketvirtadienio į penktadienį ir visas penktadienis buvo siaubingai kruvini. Šaudymai aikštėje nesiliovė, už pylimų buvo išvedamos vis kitos žmonių grupės“. Liepos 4 d., penktadienį, OB 3 užregistravo 416 nušautų vyrų ir 47 moteris. Koniuchowsky pasakojo, kad liepos 5 d. vienam austriui, štabo feldfebeliui, neva kaip reikalingą darbo jėgą pavyko išgauti iš VII forto devynis asmenis – penkias moteris ir keturis vyrus. To prašė vienas žydas, kurio bute jis buvo įsikūręs ir su kuriuo susidraugavo.¹²²

Kaune gyvenusios vokiečių Elenos Holcmanienės (Helene Holzman) bandymus išvaduoti iš VII forto jos vyrą žydą Maksą Holcmaną padedant žymiesiems lietuviams sužlugdė vokiečių saugumo policija. Pas generolą Raštikį ji nebuvo įleista, o jo pavaduotojas nesiėmė jokių veiksmų.¹²³ Nors E. Holcmanienė vokiečių įstaigose pateikdavo vyro tarnybos lapą, kuriame buvo parašyta, kad nuo 1914 m. iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos jis buvo Vokietijos imperijos kareivis, bei apdovanojimus, iš valdininkų ir esesininkų

121 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.1, l.354

122 Koniuchowsky, LYA, O 71/163, l. 24-53.

123 Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 52.

išgirdavo viena: "Galite pasiimti. Tai mūsų nedomina. Žydas lieka žydas."¹²⁴ Po kelių dienų, pavakare, E. Holcmanienė nuėjo prie VII forto tikėdamasi sužinoti, ar jos vyras laikomas ten. Ji pakalbino vartų sargybinį ir pažadėjo didelį kyšį, jei jis paieškos jos Makso Holcmano. Sargybinis sutiko ir nuėjo patikrinti, ar toks asmuo laikomas forte. Grįžęs po ilgo laiko jis atsakė, kad tokio žmogaus forte nėra. Tada ji nuėjo į prie forto buvusią mažą krautuvėlę. Elena žinojo, kad ten užsukdavo kariai iš VII forto nusipirkti cigarečių ir pašmaikštauti su išvaizdžia savininke Vanda. E. Holcmanienė papasakojo jai savo rūpesčius ir savininkė sutiko tarpininkauti ieškant Makso. Ji suvedė Eleną su kai kuriais TDA bataliono kariais, kurie pažadėjo surasti jos vyrą ir paleisti, tačiau jie jo nesurado. Vienas jų pasakė: "Turėjote anksčiau mums pasakyti. Dabar jau daugelio čia nebėra."¹²⁵ Elenai paklausus, kur jie, atsakymo nesulaukė. Makso Holcmano likimas taip ir liko neaiškus, tačiau galima daryti prielaidą, kad jis žuvo VII forte.

Saros Ginaitės sesers vyrui Filipui Benjaminavičiui pavyko išsigelbėti iš VII forto pasitelkus apgaulę. 1941 m. birželio 27 d. suėmimo protokole rašoma, kad partizanai patikrino įtariamą namą Kaune, Būgos gatvėje 13, ir jame aptiko besislapstantį žydą studentą Pilipą (Filipą) Benjaminavičių. Partizanai suimtąjį nuvarė į partizanų štabą, kuris buvo Vytauto prospekte 57, o iš ten – į VII fortą¹²⁶. S. Ginaitė mano, kad partizanams jų namas pasirodė įtartinas todėl, kad lietuviškame rajone jie buvo vienintelė žydų šeima. Filipo žmona Alisa eidama paskui suimtąjį klausinėjo, kur jį veda. Sužinojusi, jog jį veda į VII fortą, dvi tris dienas eidavo prie forto mėgindama perduoti vyrui maisto bei susitarti su sargyba dėl paleidimo. Prie geležinių forto vartų būriavosi ir daugiau moterų, kurios mėgino kaip nors išgelbėti savo vyrus, brolius, tėvus. Forto teritorijoje jau buvo girdimi šūviai ir apie maisto perdavimą niekas negalvojo. Alisai mieste pavyko surasti pažįstamą, kuris

¹²⁴ Elena Holcmanienė, Šitas vaikas turi gyventi, p. 24-25.

¹²⁵ Elena Holcmanienė, Šitas vaikas turi gyventi, p. 30.

¹²⁶ Masinės žudynės Lietuvoje (1941-1944), dokumentų rinkinys, 1 d., 1965, p. 112

24. 324

КНИРИНАСА (т.1 л.д. 236-327), свидетелей УЗАСА (т.3 л.д.25-101), АДОНАЙТИСА (т.3 л.д. 119-140), ИИЦКВИЧИУСА (т.3 л.д. 141-148) и других.

Кроме того, виновность обвиняемых ИМПУЛЯВИЧИУСА, КЕМЗУРЫ, СТАНКАЙТИСА, КНИРИНАСА, ДА АЛЧИ, ПЛАНЧОНАСА, ГАЙБАУСКАСА, ТИИТЕ-РИСА, КОЛКИ и УСИЯИСА доказана документами Центрального государственного архива Литовской ССР (т.5 л.д. 207-314, т.8 л.д. 204-209), документами Центрального госархива Белорусской ССР (т.6 л.д. 1-18) актами о зверствах немецких оккупантов в Минской области (т.6 л.д. 40-82, 83-91), фотоснимками о поведении участников минского партийного подполья (т.6 л.д. 20-25), статьими батальонного журнала ("Доброволец Востока" (Риту саванорис) (т.6 л.д. 90-120).

На основании изложенного обвиняется:

- I. ИМПУЛЯВИЧИУС Антанас с.Людвикаса, 1907 г. рождения, уроженец гор. Паневежиса, Литовской ССР. из служащих, литовец, гражданин СССР, беспартийный, с высшим военным образованием, женат, в настоящее время проживает в США, гор. Филадельфия, 47 PA 304 Крос стр

в том, что

после оккупации территории Литовской ССР немецко-фашистской армией изменил Родине и перешел на сторону врага, добровольно вступив 28 июня 1941 года в так называемый батальон "охраны национального труда" в гор.Каунаса, который позже был назван первым батальоном "вспомогательной полицейской службы" и был назначен заместителем командира батальона.

Летом 1941 года солдаты батальона под командованием ИМПУЛЯВИЧИУСА расстреливали советских граждан на IV и VII фортах города Каунаса, где было расстреляно несколько тысяч человек.

9 августа 1941 года он назначается командиром второго батальона "вспомогательной полицейской службы", вновь организованного в Каунасе.

TDA bataliono vado pavaduotojo A. Impulevičiaus bylos fragmentas.

LYA f. k-1 ap. 58 b. 13188-3 t. 3 l. 324-326

TDA batalion vice chief A. Impulevičius case fragment

pažadėjo suorganizuoti susitikimą su J. Bobeliu. Susitikimas įvyko birželio 30 d. vakare komendantūroje. Ariška moters išvaizda ir manieros – šviesūs plaukai, visuomet elegantiška apranga, sklandi vokiečių kalba – leido jai laisvai vaikščioti Kauno gatvėmis. J. Bobelis ją priėmė sutartu laiku ir neskubėjo baigti pokalbio. Paaiškėjo, kad jis gerai pažinojo Saros Ginaitės motinos brolių Salomoną Viravičių, kuris buvo nužudytas pastarosiomis dienomis, ir pareiškė apgailestavimą dėl jo mirties. Komendantas pažadėjo padėti Alisai išlaisvinant vyrą. Po dviejų dienų J. Bobelis dar kartą priėmė Alisą ir maloniai išsiskaitė, nors tuo pačiu stebėjosi ir apgailestavo, kad ji yra žydė. Telefono skambutis pertraukė jų pokalbį. Atsiliepęs komendantas ištarė "Įveskit!" ir į kabinetą buvo įvestas jos vyras. Atsisveikindamas J. Bobelis situoktiniams palinkėjo laimės bei pasakė Alisai, kad ji pas komendantą gali dažniau apsilankyti. J. Bobelis įsakė savo lengvuoju automobiliu porą nuvežti namo. Komendantui Filipą Benjaminavičių pavyko išlaisvinti prisidengiant melu, jog jis 1918-1919 metais kovojo dėl Lietuvos nepriklausomybės kaip savanoris, nors iš tikrųjų Filipas 1918 m. buvo tik ką gimęs. Kaip teigia S. Ginaitė, daug kartų kitiems žydams J. Bobelis pažadų nebuvo ištesėjęs. Daugelis žmonių, dėl kurių buvo prašyta pagalbos, buvo nužudyti tomis dienomis, nors komendantas tada buvo visagalis sprendžiant žydų likimą¹²⁷.

¹²⁷ Sara Ginaitė-Rubinsonienė, Atminimo knyga, p. 37 – 38.

Второй батальон "вспомогательной полицейской службы" проводил карательные экспедиции против мирных советских граждан, охранял советских военнопленных на ~~территориях~~работках Записские Каунасского района и Панелажий Ионавского района, а также охранял военные объекты в Каунасе.

По приказу ИМПУЛЯВИЧЮСА солдаты батальона 11-12 сентября 1941 года въезжали в дер. Ужусалый Ионавского района и расстреляли там 48 мирных местных жителей.

6 октября 1941 года ИМПУЛЯВИЧЮС с батальоном выбыл в гор. Минск для расстрела советских граждан и борьбы с советскими партизанами.

Всеми операциями на территории Белорусской ССР до 1943 года руководил ИМПУЛЯВИЧЮС.

Осенью 1941 года солдаты батальона в гор. Минске расстреляли несколько тысяч советских граждан и около 9 тысяч военнопленных Советской Армии.

8 октября 1941 года в м. Дукора Пуховичского района Минской области солдаты батальона расстреляли 617 советских граждан.

10 октября 1941 года в дер. Сергеевичи Пуховичского района Минской области солдаты батальона расстреляли 18 солдат Советской Армии и местного председателя колхоза, члена КПСС Макаревича.

10-11 октября 1941 года в гор. Руденске Минской области солдаты батальона расстреляли 188 советских граждан.

14 октября 1941 года в мест. Смиловичи Минской области солдаты батальона расстреляли 1300 советских граждан.

15-16 октября 1941 года солдаты батальона расстреляли 625 коммунистов из Минского лагеря.

TDA bataliono vado pavaduotojo A. Impulevičiaus bylos fragmentas.
TDA batalion vice chief A. Impulevičius case fragment

IŠVADOS

1. 1941 m. birželio 23 d. sukilimo metu partizanai kovojo už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, tačiau dėl spontaniškai susiformavusių partizaninių būrių gausos buvo sudėtinga centralizuotai koordinuoti visų būrių veiksmus. Intensyviai veikianti vokiečių propaganda stengėsi perteikti įtaigų žydų-bolševikų įvaizdį, o tai klaidino kai kuriuos partizanus (kaip ir dalį lietuvių visuomenės), kurie, imdamiesi "teisingumo" vykdymo suimdami žydus, o kai kada ir žudydami juos, iškreipė sukilimo prasmę. Toji dalis partizanų tapo gerai apgalvoto vokiečių plano – vietinių kolaborantų įjungimo į žydų naikinimą – pirmosiomis marionetėmis.

2. Suformavus TDA batalioną buvo sudarytos sąlygos sistemingam ir masiniam žydų žudymui, kurį VII forte daugiausiai vykdė bataliono I ir III kuopos kariai prižiūrint bei aktyviai dalyvaujant keliems vokiečių karininkams su keliomis dešimtėmis karių.

3. Išsigelbėti iš VII forto žydams dažniausiai pavykdavo pasinaudojus sargybos budrumo stoka, atsiradusia dėl besaikio alkoholio vartojimo, taip pat kai kurių bataliono karių pagalba arba Kauno karo komendanto J. Bobelio noru išlaisvinti kelias dešimtis 1919 metų kovų už Lietuvos nepriklausomybę dalyvių.

4. Pagrindinės egzekucijų vietos forte buvo trys: 1) užnugario griovyje (fosoje), dešinėje pusėje nuo įvažiavimo į fortą; 2) susprogdinto puskaponierio vietoje, dešinėje forto pusėje; 3) forto kairiajame artilerijos kieme, kur buvo laikomi vyrai. Visą VII forto teritoriją galima įvardyti kaip žudynių vietą, nes, pavyzdžiui, sargybiniai vesdavosi žydų tautybės moteris į atokesnes forto vietas tam, kad galėtų jas išprievartauti, o vėliau – nušauti.

5. Masinės Kauno gyventojų žudynės VII forte vyko nuo 1941 m. birželio 30 d. iki liepos 6 d., o retas mažų grupelių naikinimas tęsėsi iki pat liepos 19 d. Oficialiai VII forto koncentracijos stovykla buvo uždaryta 1941 m. rugpjūčio 10 d.

6. Žydų tautybės asmenų žudynės Kaune 1941 metų vasarą, įskaitant ir žudynes VII forte suplanavo ir įgyvendino III Reicho represinės struktūros - SS brigadenfu-

rerio F. W.
antis 3-as
Lietuvos
centas.

terio F. W. Stahleckerio vadovaujama Operatyvinė grupė A bei šiai grupei priklausantis 3-asis operatyvinis būris, vadovaujamas SS štandartenfiurerio Karlo Jagerio. Lietuvos vietinių gyventojų įtraukimas į žydų žudynes buvo svarus šio plano akcentas.

PRIEDAS

Operatyvinės grupės A Bendroji ataskaita 1941 m. spalio 15 dieną¹.

Slaptas Reicho dokumentas

Einsatzgrupė A

Bendroji ataskaita iki spalio 15 d. 1941 m.

... II [Žydų] valymas ir veiksmo vietos saugojimas.

Savęs pačių išsivalymo veiksmų skatinimas

(Selbstreinigungs-aktionen)*

Remiantis [savais] svarstymais, kad Baltijos šalių gyventojai labiausiai nukentėjo nuo bolševizmo ir žydų, iki kol jie buvo įtraukti į SSRS, buvo galima tikėtis, kad po išlaisvinimo iš šios svetimos valdžios jie patys dideliu mastu šalins tuos priešų paliktuosius, pasitraukus Raudonajai armijai. Saugumo policijos uždavinys buvo padaryti, kad vyktų šie savęs pačių valymais ir nukreipti juos teisinga linkme, kad kaip įmanoma greičiau būtų pasiektas šio valymo tikslas. Ne mažiau svarbu buvo nustatyti tiek tvirtus, tiek ir įrododus faktus ateičiai, kad patys išlaisvintieji gyventojai savo iniciatyva ėmėsi pačių griežčiausių priemonių prieš bolševikus ir žydų priešus, be jokių akivaizdžių vokiečių nurodymų.

Lietuvoje pirmą kartą tai buvo pasiekta suaktyvinus partizanus^{**} Kaune. Mūsų nuostabai, pirmiausia nebuvo lengva rasti didelio masto pogromų, nukreiptų prieš žydus. Klimaitis, kuris buvo aukščiausias nurodymų partizanų grupuotės lyderis ir kuris buvo pirmasis pasamdytas šiam tikslui, sėkmingai pradėjo pogromą, naudodamasis nurodymais, kuriuos jam pateikė mažytis komandos padalinys, veikiantis Kaune, tokiu būdu, kad jokie

¹ Fragmentas, pilnas tekstas publikuotas: Office of the United States Chief of Counsel For Prosecution of Axis Criminality, Nazi Conspiracy and Aggression, ("Red Series"), Volume VII, pages 978-995, USGPO Washington DC 1946.

vokiečių įsakymais
pogromą naktį
gijau nei 15
bei sudegino
žydai. Per sel
tose Lietuvos
tačiau mažes
likti nuošalyj

Šios sa
to valdžia, k
supratingum
mosiomis die
Po partizanų

Tai pa
ir pogromus
vadovybė, yp
ko padaryti p
ti pogromus
išžudyta apie
nebeįmanom

Tiek K
grafuojant, k
lietuviui ir lat

Estijoje
žydų skaičiau
munistus, ku

Kova p
Buvo g
nebus išspres
pagrindinius.

vokiečių įsakymai ar nurodymai negali būti matomi pašaliečiams. Per pirmąjį pogromą naktį iš birželio 25-osios į 26-ąją, Lietuvos partizanai nužudė daugiau nei 1500 žydų, padegė keletą sinagogų ar sunaikino juos kitais būdais bei sudegino teritoriją, kurioje buvo apie šešiasdešimt namų, kuriuose gyveno žydai. Per sekančias naktis tokiu pat būdu buvo nužudyta 2300 žydų. Kitose Lietuvos vietose vyko panašios operacijos, pagal pavyzdį, buvusį Kaune, tačiau mažesniu mastu bei įskaitant kai kuriuos komunistus, kurie buvo palikti nuošalyje.

Šios savęs pačių valymo operacijos vyko sklandžiai, nes Vermachto valdžia, kuri buvo informuota apie tai, šiai procedūrai išreiškė savo supratingumą. Tuo pačiu metu, nuo pat pradžių buvo akivaizdu, kad tik pirmosiomis dienomis po okupacijos bus suteikta galimybė vykdyti pogromus. Po partizanų nusiginklavimo, savęs pačių valymo veiksmai buvo nutraukti.

Tai pasirodė esą žymiai sunkiau išjudinti panašius valymo veiksmus ir pogromus Latvijoje. Pagrindinė priežastis buvo ta, kad visa nacionalinė vadovybė, ypač Rygoje, buvo sovietų išžudyta arba ištremta. Rygoje tai pavyko padaryti pateikus tinkamus pasiūlymus latvių pagalbinei policijai vykdyti pogromus prieš žydus, kad būtų sunaikintos visos sinagogos ir tuo metu išžudyta apie 400 žydų. Kai Rygos gyventojai greitai buvo apraminti, buvo nebeįmanoma daugiau surengti pogromų.

Tiek Kaune, tiek ir Rygoje buvo gauti įrodymai filmuojant ir fotografuojant, kad pirmąsias žydų ir komunistų spontaniškas egzekucijas atliko lietuviai ir latviai.

Estijoje nebuvo galimybių paskatinti pogromų dėl palyginti nedidelio žydų skaičiaus. Estijos savignyos būriai pašalino tik kai kuriuos atskirus komunistus, kurie buvo ypač nekenčiami, bet apskritai apsiribojo tik areštais...

Kova prieš žydus

Buvo galima tikėtis nuo pat pradžių, kad žydų problema Ostlande nebus išspręsta vien tik pogromais. Tuo pačiu metu Saugumo policija gavo pagrindinius, bendrus įsakymus valymo operacijoms, kuriomis maksimaliai

išnaikinti žydus. Sonderkommando (Specialieji būriai), kuriems talkino pasirinkti būriai - partizanų grupės Lietuvoje ir Pagalbinės policijos būriai Latvijoje atlikinėjo didelio masto egzekucijas miestuose ir kaimuose. Egzekucinių būrių darbai buvo atliekami sklandžiai. Iš Lietuvos ir Latvijos pajėgų, kurios buvo prijungtos prie egzekucinių būrių, pirmaisiais pasirinktais buvo tie, kurių šeimos nariai ir artimieji buvo nužudyti arba ištremti rusų.

Lietuvoje pririekė ypač griežtų priemonių. Kai kuriose vietose - ypač Kaune - žydai patys ginkluodavosi ir aktyviai dalyvaudavo puldinėjimuose ir padegimuose. Be to, Lietuvos žydai glaudžiausiai bendradarbiavo su sovietais.

Viso Lietuvoje buvo nužudyta 71,105 žydų.

* Nuoroda į veiksmus prieš žydus, kuriuos atliko vietos gyventojai.

** Nacionalistų organizacija Lietuvoje, kuri sukilo prieš sovietų valdžią tą dieną, kai įžengė vokiečiai.

SS brigadenführeris F. W. Stahleckeris.

ILIUSTRACIJOS

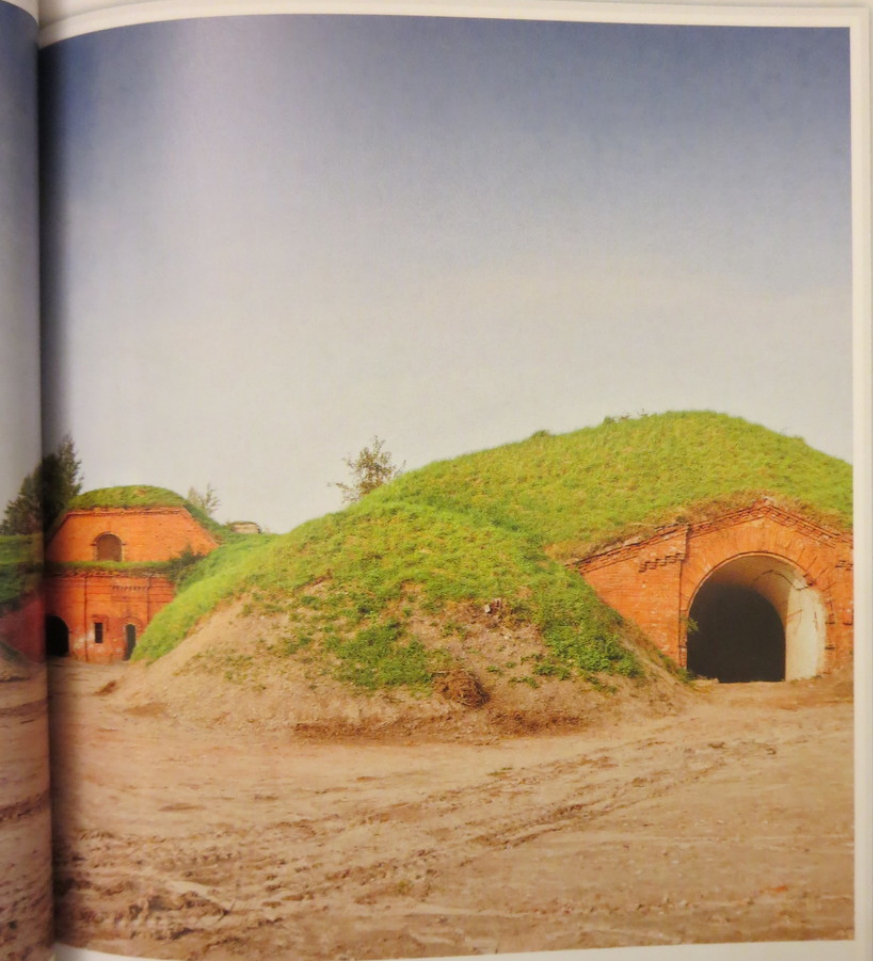
ILLUSTRATIONS

Septintasis fortas 2011 metų vasarą, vykdant kairiojo kiemo tvarkybos darbus
 Seventh Fort in the summer of 2011, while implementing handling works of the
 left yard

Forto kairysis artilerijos kiemas – vyrų bei paauglių laikymo bei žudynių vieta.
Left artillery yard of the fort – custody place of men and teenagers as well as
the place of the massacre.

eta.

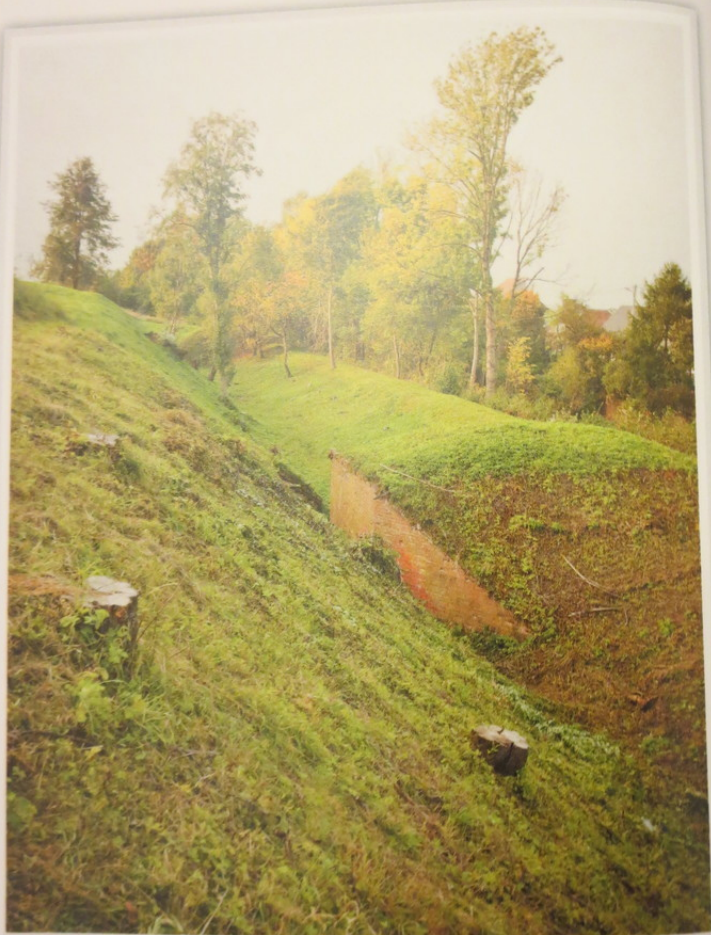

Dešiniojo artilerijos kiemo statiniai
Buildings of the right artillery yard

Didž
The l

Didžiausia aukų kapavietė susprogdinto puskaponiero vietoje
The largest burial-ground in the place of blown up half-caponier

*Forsebijos atkarpa, kuria žmonės buvo vedami į sušaudymo vietą
Section of the infantry rampart or "death way" in which people were led to
the shooting location.*

*Tam
prie
Dar
for a*

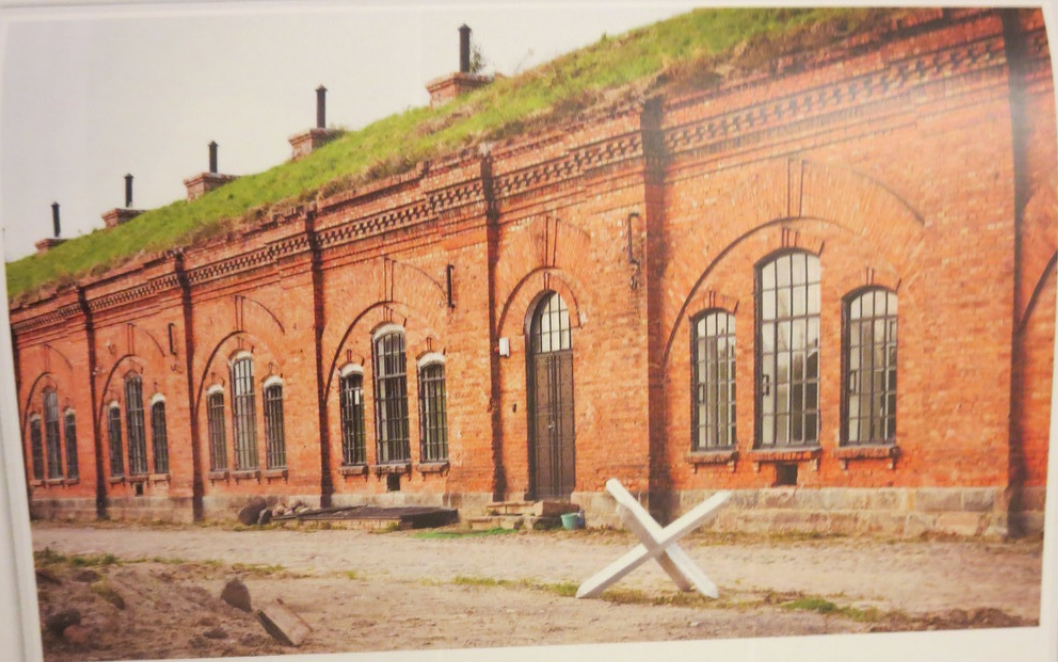

Tamsieji šaudmenų sandėlių kazematai – vienintelė suimtųjų prieglobsčio vieta.

Dark casemates of the ammunition warehouses - the only place of shelter for detainees.

Senasis grindinys šaudmenų sandėlio kazematuose
The old paving in the casemates of ammunition warehouse

Forto kareivinės – moterų ir vaikų įkalinimo vieta
Fort barracks - place of detention of women and children

Savaniai atlieka teritorijos tvarkybos darbus
Volunteers carry out handling works of the territory

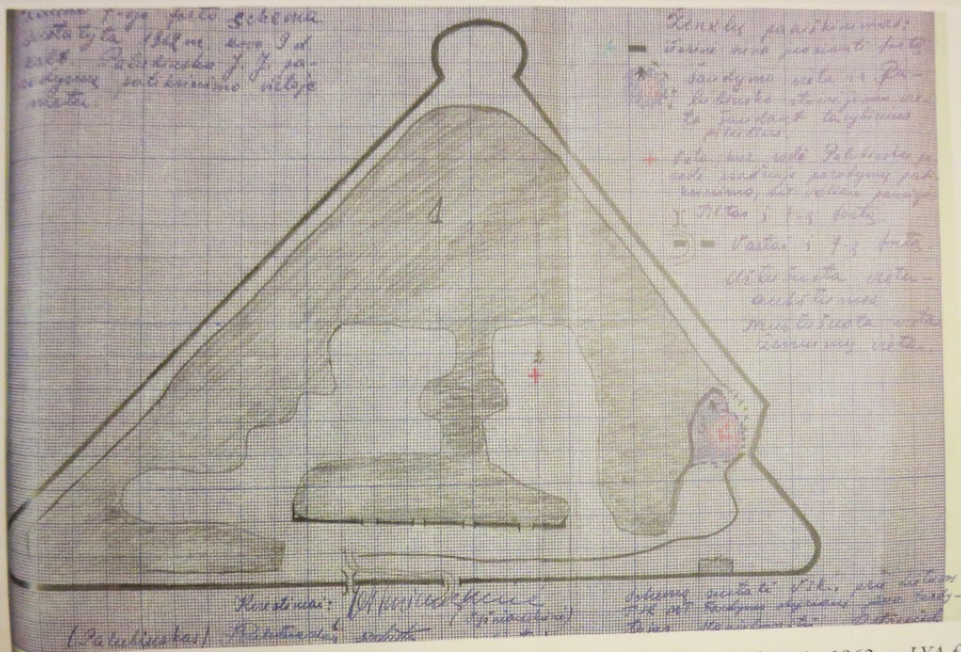
Radiniai drenažiniame šulinyje – forte nužudytų aukų asmeniniai daiktai.
Finds in the drainage well - personal items of the victims killed in the fort.

Monetos, iškritusios iš aukų kišenių
Coins, dropped from the pockets of victims

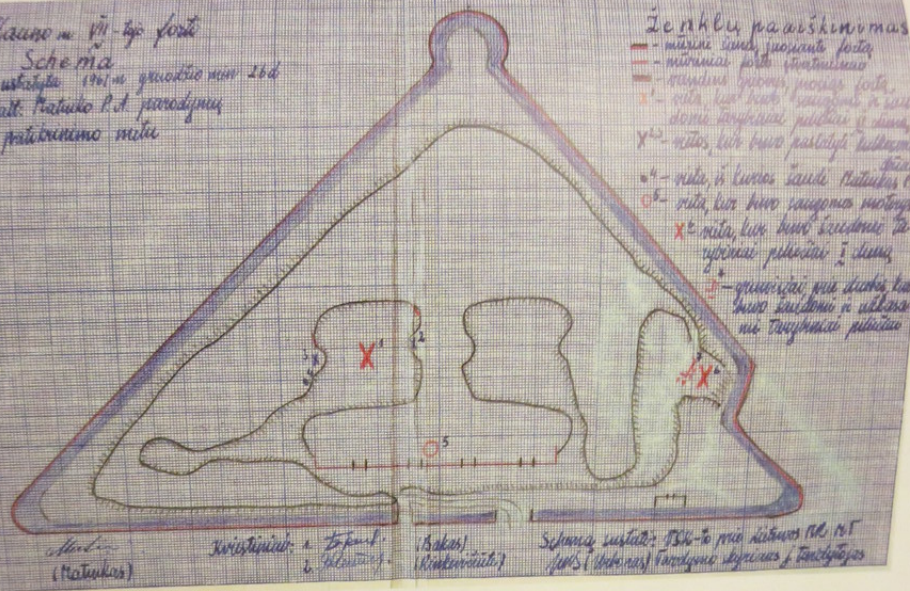

Kalintų bei nužudytų asmenų daiktai
Things of imprisoned and killed people

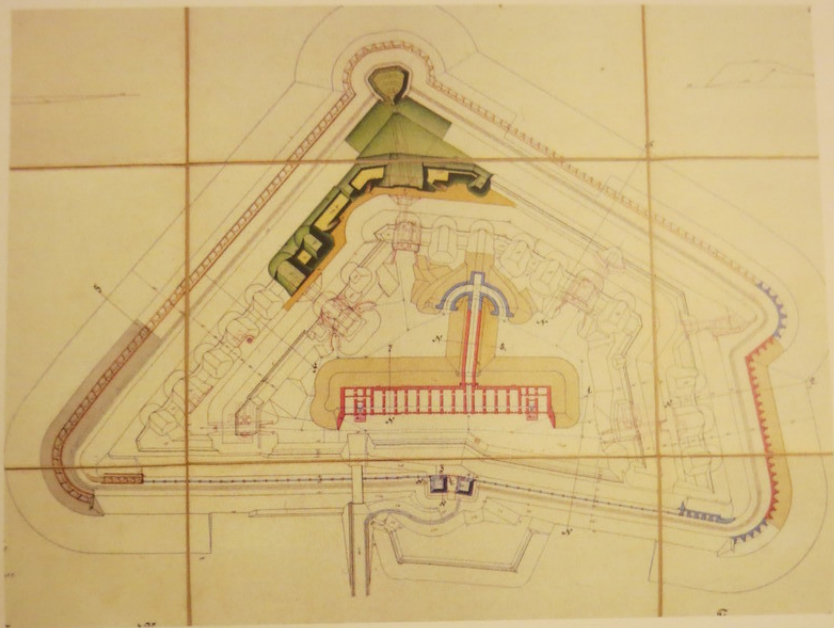

Septintojo forto schema, sudaryta remiantis kaltinamojo J. Palubinsko parodymais. 1962 m. LYA f. k-1, ap. 58, b. 47337-3, t. 9, l. 182 Aukų šaudymo vieta pažymėta skaičiumi 3.
Scheme of the Seventh Fort, made up on the basis of the evidence of accused J. Palubinskas. 1962.

Keturioliktasis fortas
 Schema
 sudaryta 1962 m. gruodžio mėn. 26 d.
 kait. Matiuko P. P. parodymų
 patvirtinimo metu

Septintojo forto schema, sudaryta remiantis kaltinamojo P. Matiuko parodymais. 1962 m. LYA f. k-1, ap. 58, b. 47337-3, t. 9, l. 143 Skaičiais pažymėta: 1 – aukų laikymo ir žudymo vieta; 2,3 – kulkosvaidžių vietos; 4 – vieta, iš kurios šaudė P. Matiukas; 5 – moterų įkalnimo vieta; 6 – pirmosios žudynių dienos vieta; 7 – šaudymų ir palaikų užkasimo vieta.
 Scheme of the Seventh Fort, made up on the basis of the evidence of accused A. Matiukas. 1962

Kauno tvirtovės VII Forto planas. 1889 m. RGVIA

aPlan of the Seventh Fort of Kaunas fortress. 1889. RGVIA (trans. Russian State Archive of Military History)

VYTAUTAS PETRIKĖNAS
MARTYNAS KOSAS

VII
FORTAS ■ LIETUVIŠKA
■ TRAGEDIJA

THE HISTORY OF THE FIRST
CONCENTRATION CAMP IN LITHUANIA

KAUNAS 2011

THE JUNE UPRISING IN KAUNAS AND ANTI-SEMITISM

The gap between the Lithuanian and Jewish social, economic and political aspects especially has opened in the end of the fourth decade of twentieth century. All Lithuanian social strata has formed more or less a negative image of the Jews. Tolerance has grown to the contempt because of the political sympathies even in the academic community. The Jewish journalist Jacob Josade who has worked at that time remembers: "And everywhere I saw clearly the alienation of the Lithuanians and Jews: economic and political interests, views to the reality and into future perspectives of both of them became increasingly controversial. [...] Me as the Jew, I realized how evil to me and my people is Hitler, but Lithuanians, Aryans had hoped that they could arrange with Hitler. I looked with hope to the Soviet Union where Jews were treated as equal citizens. So, my political views became more left-wing, and Lithuanian political views because of learned well lessons from their own history became more right-wing. This especially concerns the intelligentsia. Then incidents had started at the Kaunas University. Their slogans had been: "Numerus clausus" [from Latin – "closed number" – T.N.], individual benches for Jewish students. Some professors had packed off the Jewish student during exams. These things took place in public, so no wonder that Jews started to panic. I remember my way back late in the evening from the city center to the secondary Žaliakalnis street, where I was renting the "corner". I clapped the hat on the head in order do not overhang my Jewish nose. There were rumors about rowdy attacks against Jews. There were witnesses who saw it, but due to the strict military censorship the newspapers did not write about it. Fear has increased further."¹

There was a strong incentive for local statements about the Jews-Bolsheviks in public and the German-liberator's heroism after the German ascension

¹ Jacob Josade, *Laiškai dukrai į Izraelį* // *Lietuvos rytas*, 1993 11 03, Nr. 213.

to power. Professor Balys Vitkus said: "[...] we were confident that the vast, mighty Germany will not stick the Jews and Jewish laborers threat to cultured Europe and that the Bolsheviks will get their day of reckoning."² The historian Zenonas Ivinskis has described public moods of mid-June as follows: "[...] the majority of people (at least those whom I am meeting) just want so much the German entry. And then formal cutting of the Jews would begin. Rage on the Jews is big for their insolence sympathy for the Bolsheviks, for their internationalism, becoming inappeasable."³ The problem was that the Jewish community, social, ideological, religious composition itself in Lithuania has not been examined in public life or analyzed by intellectuals.

A. Eidintas notes that ordinary Lithuanians have seen Jews only as homogeneous community, although in reality its different groups were heavily involved into socially and nationally fairer society searches. For that reason social and ethnic equality declaratory preaching idea of socialism was quite contagious. Soviet Union had spread the effective propaganda about free and wealthy life. CPL also had worked purposefully, especially in urban areas. So, the part of Jews had actively involved themselves into the Communist movement.⁴ Authoritarian regime which entered into force in Lithuania increasingly eliminated the Jews (as well as members of other ethnic groups) from political life. Jews have been active in drawing up the candidacy lists, created in both political and professional criteria during Lithuanian Democratic time elections to the Seimas, and especially to municipalities. They have been abundantly elected (largely Jewish ethnic communities) and so have been able to directly represent their own interests. For example, during all the elections to Kaunas City Municipality, which took place from 1918 to the Municipal Law Amendment in 1931, the Jewish cave has kept 20 to 30 percent of jobs.

2 [*Laisvė*, 1941 06 30.

3 Record from 16 06 1940 in the diary of Z. Ivinskis, National Martynas Mažvydas Library's Manuscripts Section, I.29; 14/1 - 2, p.541.

4 Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 62.

So, no won
munism visi
in it to rea
reaching 76
Lithuania i
time, so pa
Considering
community
people. Tru
Jews have
revolution
vided sup
among th
"cleaning"
tain organ
Commissa
of Gener
ist, 193 o
"clericals
Al
ish-Bols
anian m
image v
respect

5 Nijolė M

Stenogra

6 Alfonsa

7 Vygant

84-85.

So, no wonder that some Jews, mainly young have been open to the Communism vision which was chiseled by propaganda. Jews saw the possibility in it to realize a political liberty. CPL's Jews number has risen to 36 percent, reaching 76 percent in Kaunas party organization when the Soviets occupied Lithuania in 1940. There have been about 1,600 Communists in CPL at the time, so party was not big even in comparison with the scale of Lithuania.⁵ Considering the fact, nearly 600 Jews of the party "drown" in the abundant community of Lithuanian Jews, which amounted to more than 200 thousand people. True, it should be noted that even before the Soviet occupation, many Jews have been acting in MOPR (international organization to support the revolutionists). Also, some wealthy Jews have sacrificed to the CPL or provided support to MOPR because there were large number of Jewish youth among the political prisoners.⁶ But it should also be noted that the Soviet "cleaning" was directed against the Jews themselves, who had represented certain organizations. For example, on March 1941 in NKGB's (*USSR People's Commissariat of State Security*) standings have been 78 organization members of General Jewish Labor Bund in Lithuania, Poland and Russia, 854 of Zionist, 193 of Zionist Revisionists, 174 of other "counter-revolutionary", 124 of "clericals" organization members. So, a total of more than 1.4 thousand Jews.⁷

Although propaganda machine of Nazi Germany had created the "Jewish-Bolshevik" image, it is extremely easy adapted in the majority of Lithuanian minds and naturalized in the society. On the other hand, the imposed image was very controversial, because the Jewish community itself in this respect had marked by its heterogeneity, the communists not dominated in it,

⁵ Nijolė Maslauskienė // Lietuvių - žydų santykiai. Istoriniai, teisiniai ir politiniai aspektai Stenograma. LR Seimas, Vilnius, p. 10 - 11

⁶ Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 64.

⁷ Vyggantas Vareikis, *Antisemitizmas Lietuvoje / Holokausto prielaidos: antisemitizmas Lietuvoje*, p. 84-85.

they were a minority.⁸ It should be noted that not the abundance of Jews in NKVD (*People's Commissariat for Internal Affairs*), in the Communist Party leadership of Lithuania or in People's Seimas, but the Soviet restructuring, asset forfeiture, destruction of the Lithuanian state, incorporation into the Soviet Union and increasing participation in public organizations (the Communist Youth League, MOPR), rapid growth of trade unions had highlighted the Jews, especially young people, numbers. Lithuanian society has formed the impression that the Soviet occupational regime protected the Jewish community, and the Jews which have been employed in the Soviet institutions could be identified with the Soviet authorities which carried out the Sovietization. The essential problem crystallizes here that Jews in 1940 - 1941 firstly appeared in public organizations and local administration in large amounts, which appeared to be very unusual for the Lithuanians. It can be assumed that numerous appearance of Jews in Soviet administration would be noticed more accurately and without emotion, it means, that are managing the Communists, Jewish Communist Youth League, if they are so well represented in the administration of independent Lithuania. Meanwhile, some Lithuanians misunderstood, that the Jews came to power in general, just as the community itself. The Soviet invasion while leveling social restrictions and opening up the public grievances strengthened a lot the anti-Semitism in Lithuania, and the formed Soviet administration personified "Jewish Bolshevik" image thrust by Nazi.⁹

The beginning of the War in Kaunas was accompanied by chaos and uncertainty. Jews and "half-Jews" which have been aware of the German Nazi's anti-Semitic policy tried to take at least minimum actions to ensure their security. Some have retreated into more remote rural areas, others by contrast, tried to find shelter from possible violence in "more civilized" environments.

⁸ Alfonsas Eidintas, *Žydai, lietuviai ir holokaustas*, p. 135.

⁹ Alfonsas Eidintas, *Žydai, lietuviai ir holokaustas*, p. 146-147.

it means
Holmar
tion wa
"men wi
Semitic
had stop
on these
ones wa
only to
be able
village.
was rea
very hi
seemed
People
away.
paper
plain
publis
guilt
the B
best r
Jews

anar
stati

10 El

11 Sa

12 K.

it means cities. There have been many who tried to run to Soviet Russia. Elena Holcmanienė remembers events of these days in the following way: "Revolution was going on in the streets. The armed army had sprang out: partisans, 'men with white bands' in civilian clothes. [...] Partisans had received anti-Semitic decrees when German soldiers even were not entered. The partisans had stopped, arrested or forced to return many of Jews which tried to escape on these days. A terrible sight: a crowd of Jews running from the city. Braver ones wanted to go by the bikes into the depths of Russia. Many intended only to achieve the province. Maybe they hoped that Lithuanians there will be able to help, because Lithuanian-Jewish relations were often cordial in the village."¹⁰ Jews on a mass scale and in a hurry had tried to leave the city which was ready for a new life stage. The extent of exit to the east in Kaunas was very high, so had left in the eyes of some witnesses the hyperbolic image: "It seemed on 22 and 23 days of June that all Kaunas had moved out of the place. People had tried to leave the city by trucks, cars, bicycles or simply walking away. Pedestrians with a bundles were going toward the station."¹¹ The newspaper „Į Laisvę“ (eng. "To Freedom") of Lithuanian Activist Front writes in plain about the assimilation of Jewish with Bolshevism. The article had been published on second day of the uprising and wanted to highlight the Jewish guilt with obvious evidence: if they are running, then they are guilty: "Jews – the Bolshevik accomplices are running headlong, too. Communism was the best mean to them to exploit and control others, because Bolshevism and the Jews are one and the same inseparable thing."¹²

The article had appeared after a few days and tried to absolve the Lithuanian nation on the part of collaboration of their countrymen while understating their role and individuals themselves, and all the anger of the reader

¹⁰ Elena Holcmanienė, *Šitas vaikas turi gyventi*, p. 20.

¹¹ Sara Ginaitė-Rubinson, *Atminimo knyga*, p. 35.

¹² K.P. Priespauda numetant // Į Laisvę, 1941 06 24.

focusing on the Russians and the Jewish Bolsheviks: "[...]Jewish Russian conglomerate did the entire Bolshevik tyranny in Lithuania with a very low number of degenerated Lithuanian assistance. Chief representative Pozdniakov of the Moscow Cheka was the highest long-standing head of this tyranny, who was assisted by local Chekists (notional Lithuanians) with the largest Jewish Legion."¹³

However, the departure for many refugees, especially Jews, was complicated by several key factors, one of which - partly organized, partly spontaneous uprising.¹⁴

Insurgents often had trooped up together spontaneously and acted in small groups until the end of the uprising in Kaunas (June 25).¹⁵ Although there are other positions in historiography, for example, Rimantas Zizas says that creation of partisan squads in the uprising on June, 1941 was not entirely spontaneous and elemental. Squad nucleuses in many areas of Lithuania had been created on the eve of the war from people who were in patriotic mood, hiding from deportation or other forms of Soviet repression. Armament and clashes with the Soviet police were taking place.¹⁶

It was very difficult to make centralized coordination and control of the activities of partisans at the beginning of uprising, so some squads had realized the struggle for Lithuanian independence vaguely. Nazi propaganda had exacerbated the situation, which used people's intensified anti-Jewish and anti-Communist climate during the Soviet occupation. Part of the partisans had been convinced that Bolshevism directly is associated with the Jews, and that the terror which guided occupation and annexation of Lithuania had been organized and carried out by the Jews. It can be argued that a large part of the

13 Mūsų kelias - su Naująja Europa, mūsų darbas - naujajai Lietuvai // I Laisvę, 1941 07 01.

14 Ch. Dieckmann, S. Sužiedelis, *Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės...*, p. 14.

15 *Lietuva 1940 - 1990*, p. 170.

16 Rimantas Zizas, *Lietuvos piliečių nežydų persekiojimas, civilių gyventojų žudynės // Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudynės Lietuvoje*, p. 96.

Lithuanians h
diligently assi
nation was
and collabor
illusions of la
inspired to a
thus to overc
munist lead
had been in
Communist
from Soviet
Communist
been forme
massacres a
it had issue
punished. T
sacre of Jew
which was
an official

The a
gained wid
stepping d
in the area
24 June, v
too. S.Gin
seemed qu
But on the

17 Liudas Tr

18 Ch. Dieck

Lithuanians had created a myth about Jews which killed state's independence, diligently assisted to the invader, tortured and exiled their countrymen. The nation was ready in June of 1941 by any means to forget the capitulation and collaboration, rallies and voting, the line worshiping regime and empty illusions of last year's summer. Entry of the German army into Lithuania had inspired to avenge with the weapon for suffered defeats in 1938 - 1940 and thus to overcome the inferiority feeling. Liudas Truska believes that the Communist leaders, senior Soviet officials, NKVD and NKGB members which had been in Lithuania, ran when the war began, and there left only simple Communists, Communist Youth League, the settlers which received the land from Soviets, but most importantly - the weak and hated, identified with the Communists - Jews.¹⁷ The Lithuanian Provisional Government which had been formed on 23 June 1941 had not supported formally the organized massacres and kept the distance from partisans violence. On the other hand, it had issued the decrees by which the Jews were isolated and collectively punished. The government leaders had not publicly commented on the massacre of Jews in Kaunas. The exception had been proposal of Zenonas Ivinskis which was responsible for relations with the Germans, in which he called for an official condemnation of violence against Jews.¹⁸

The attacks against civilian population from 23 June 1941 had not yet gained wide range, because attention was focused on the fight against the stepping down Soviet soldiers and activists. Firefights had taken place mainly in the areas of military objects and retreat paths. The situation changed on 24 June, when militants had started the "hunting" of communist activists, too. S.Ginaitė-Rubinson remembers the events of Vytautas Avenue: "[...] It seemed quiet, calm, no armed men, nor German soldiers on 23 June 1941. But on the next day about 6 o'clock in the morning [...] five men with white

¹⁷ Liudas Truska, *Holokausto prielaidos: antisemitizmas Lietuvoje*, p. 99.

¹⁸ Ch. Dieckmann, S. Sužiedelis, *Lietuvos žydų žudynės persekiojimas ir masinės žudynės...* p. 44.

bands together with [...] yard-keeper M. Kaminskis had invaded. He had got men with white bands and solemnly announced: "That's where all the communists Jews are hiding." Men with white bands had arrested all five men living in that house without talking and not listening to explanations that we are not Communists, that our family members were deported a week before by the Soviets (even their rooms until now are sealed) [...]. All five had been brought into the yard and shot a bit away from house, near the Vytautas park."¹⁹

There are many testimonies that reflect an important role of yard-keepers and home owners in persecution of Jews. They used to inform the partisans or just robbers who pretended to be partisans about Jews which had lived in the house. There had been also those who lied or not betrayed the Jews saying that Jews already had ran away or been arrested.²⁰ The appearance in Kaunas of killers groups, speaking in Lithuanian, A. Eidintas identifies with the Einsatzgrupe entry to the city, as SS-Brigadeführer Franz Walter Stahlecker had issued the certificates for commanders of Lithuanian partisans, in which had been text stating that a person (Lithuanians themselves should insert the surnames) is acting by commission of the Security Police and Security Service, and is asking for assistance and he has the right to bear weapon. Thus, these persons without worrying about the Wehrmacht, the German security or military gendarmerie could rob and kill Jews during the night.²¹

The position which characterizes the Jewish historiography is that the actions of partisans had been primarily directed against the Jews. The toughest defender of previously mentioned position is A. Faitelson. He says that the Lithuanian partisans on 24 June had began arresting the Jewish women and men without a cause and took to the Jesuit gymnasium in the town hall

¹⁹ Sara Ginaitė-Rubinson, *Atminimo knyga*, p. 36.

²⁰ Ch. Dieckmann, S. Sužiedelis, *Lietuvos žydų žudynės persekiojimas ir masinės žudynės...* p. 32.

²¹ Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 104.

square, Tea
Rifle club
the sharp a
Front) of p
They are h
packaged i
the male J
"Organize
borhood fi
argue that
too, altho
the massa
from repo
geration.

Mo
Soviet col
Lieutenan
nounced t
and Jacov
document
says tha
would be
even bef
oughly o
and some
Hi

²² Alex Fai

²³ Alfonsas

110.

²⁴ Saulius

square, Teachers Seminary of "Saulės" (*eng.* Sun) Society, „Šaulių klubas“ (*eng.* Rifle club) in Viliampolė (in Slabodka) and other places.²² Also we can see the sharp anti-Semitic climate in some reports to LAF (Lithuanian Activist Front) of partisan leaders: "Jews like foreseeing their end are even more fussy. They are heavily working in their smelly of onions and garlic apartments; packaged items are rustling and they are preparing for the long journey"; "All the male Jews are being arrested and trained to work a useful manual labor"; "Organized police and partisans on the first few days had cleared the neighborhood from Jewish communists and Soviet military gangs." Jewish authors argue that the mass killings had been conducted by the Lithuanian partisans, too, although the Lithuanian historiography is more or less silent or denies the massacre. Since the data are limited, to summarize the conclusions only from report of the head of Einsatzgruppe A F.W. Stahlecker would be an exaggeration.

More frequently, regardless of ethnic origin there had been arrested Soviet collaborators. For example, commander of protection squad the 2nd Lieutenant V. Mikuta of the Kaunas Chamber of Labor on 25 June had announced to State security chief that is sending two arrested persons - Jacob Jofe and Jacov Melnikov, who are suspected for serving Soviet's government. The document does not mention that both of them are Jews.²³ Saulius Sužiedelis says that he did not find any evidence, that any larger Lithuanian group would be purely on its own initiative taking up the destruction of the Jews even before the Germans entrance. Most Jews had been fusilladed in thoroughly organized massacre of summer of 1941, led by some of the Germans and some of the Lithuanians were taking part in it.²⁴

Highly favorable conditions had been formed in that chaotic hotbed for

²² Alex Faitelson, *The truth and nothing but the truth*, p. 41.

²³ Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 109-110.

²⁴ Saulius Sužiedelis, *1941 metų sukilimo baltosios dėmės / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 479.

realization of personal revenge and to avoid legal responsibility for it. Notice in the press has already appeared on 24 June 1941 because of the criminality of arbitrary actions, which sounded like that: "It is strictly forbidden to carry out your own justice. All elements, which are guilty for the Lithuanian nation will get their retribution by judicial decision."²⁵

It should be noted that mass Jewish pogroms had not taken place on 22 to 25 days of June, although there had been number of men with white bands in Kaunas. This had been unhandy to the Germans, so F. W. Stahlecker already on 25 June 1941 had quickly began the search of local collaborators and met with several commanders of partisan squads: Major Kazys Šimkus and First Lieutenant Bronius Norkus. German officer had gave the exhortations to direct the fight of partisan squads not only against communists and activists, but also against Jews of Kaunas, although the partisans themselves were not supposed to do that.²⁶ A. Eidintas aptly notes that some Jewish authors the first pogroms attribute to Lithuanian partisans, which arrayed against Soviet power, despite the facts in Nazi documents. Primarily there is noted pogrom which took place in Vilijampolė and other places of Kaunas. Formed partisan squads, at least many of them, had acted under the circumstances, which are witnessed by made reports by revolt participants and other documents. Wider scale, spontaneous actions against the Jews had been practically impossible, as all attention was focused on tasks such as fighting with Soviet troops, the preservation of strategic objects, arrests of refugees running to Russia.

E.W. Stahlecker had a task to create the undeniable fact, by which later can be proved the fact that natives themselves had resorted to stringent measures against the Bolsheviks and Jews. Implementation had been done with the help of some partisans in Kaunas. While it suddenly became clear that the fast bigger scale organization of Jewish pogroms would not be easy. Partisan

²⁵ Šaulių ir partizanų žiniai // *Į laisvę*, 1941 06 24, p. 1.

²⁶ Saulius Sužiedelis, *Avrahamo Torio Kauno getas: diena po dienos / Kauno getas: diena po dienos*. p. 27.

squad of Jo
ostensibly e
partisans as
operation o

Offic
sans, Germ
party mem
the Lithua
necessary t
aspect of a
sible for th
blood kille
of disaster
the public
should be
Burlak Ru
gus of our
the enem

²⁷ Alfonsas

²⁸ Apvalyti

squad of Jonas Klimaitis, which had carried out the pogroms in Kaunas, had ostensibly express the will of all the partisans.²⁷ False is the identification of partisans as pogrom perpetrators of Kaunas. We can only talk about criminal operation of the criminal gang, which was inspired by Germans.

Official press had stoked the public anger on the spilled blood of partisans. German propaganda after retreat of the vast majority of Soviet activists, party members and the Soviet Army still had tried to hold an active part of the Lithuanians in struggle or at least to get support in the "cleaning." It was necessary to stoke further the anti-Jewish psychosis, not forgetting to add the aspect of anti-slavish propaganda, too: "So, Lithuanian Jews must be responsible for the efforts to snub the Lithuanian national culture, for the partisans' blood killed in ambush, for shot dead and tormented in prison, for thousands of disasters and heads of deported. It is not enough to eliminate them from the public, but before the final resolution of their fate, they [...] immediately should be herded into the work companies for public works. [...] The Jews, Burlak Russians, refuse of serfdom lords, Polish settlers and refugees are a fungus of our nation that needs to be cut as soon as possible."²⁸ It was easy to find the enemies, more important was to use the moment of general elevation.

²⁷ Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 100.

²⁸ *Apvalyti lietuvių tautą nuo grybo // [] Laisvė*, 1941 07 05.

BASKETBALL PLAYERS OF „PERKŪNAS“ TEAM - JEW-SHOOTERS. FACTS AND HYPOTHESES

Officers of State Security Department of the Kaunas Regional Division had adopted the decision in 2004 do not initiate the preliminary investigation on high resonance caused by the report of Ephraim Zuroff representative of Simon Wiesenthal center that Lithuanian basketball players professedly on 7 July 1941 had participated in the massacre of Jews in the Seventh Fort.²⁹ Such a move had been pushed by the conclusion of Special Investigations Division of the Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, stating that there are no archival data confirming the participation of athletes in the killings.³⁰ There is publication in the same year about the crime results of the International Commission for the Nazi and Soviet Occupation Regimes and their estimation in Lithuania, that some of the Lithuanian basketball players could take part in the massacre of Jews in the summer of 1941, but there is no concrete evidence.³¹ According to the representative of Prosecutor's Office E. Zuroff, the report is based only on literary works and rumors, and the circumstances set out in it about the fact that the basketball players had taken part in Jewish people shooting is not the reality. The report findings and statements are based on assumptions, subjective interpretations of the applicant, often using a real past events or messages, which have nothing in common with the accusing statements.³² Kaunas County Prosecutor's Office says: "During the adjustment of E. Zuroff's report has not been collected

29 *Prokurorų išvada: Lietuvos krepšininkams lipinta žydšaudžių etiketė sukurpta iš gandų ir prielaidų* // www.bernardinai.lt, 2004 06 03

30 *ibid.*

31 *Tarptautinės komisijos istorikų išvados dėl galimo krepšininkų dalyvavimo Holokausto žudynėse* // www.komisija.lt, 2004 04 27

32 *Prokurorų išvada: Lietuvos krepšininkai žydų nešaudė* // www.balsas.lt, 2004 06 03, p. 2.

any objective data, confirming that this report has signs of genocide or any other crime or misdemeanor.”³³ A. Eidintas speaks about a sensitive topic in the Lithuanian history: “In this way historians will have to carefully examine whether the athletes had participated in the extermination of the Jews or not, as long as it will be denied with the facts and evidence or will be proved as fait accompli. We used to talk about that as another more deviation from the mind in the phenomenon of Holocaust history. All possible versions must be checked, because the history of basketball competitions is known in the West, Israel, and we are not even searching the truth. Whatever the historical truth is cruel, we need to know it without embellishment.”³⁴

It would seem that the findings of competent professionals should suppress the passions, but these expectations did not materialize. So far, still we hear the statements of covering the Jew-shooters or slapdash study. So it is appropriate to introduce and consider a few versions that speak up for reality of events from 6 July 1941.

Main arguments of E. Zuroff are supported by the idea of Lithuanian collaboration with Germans as well as stories of witnesses. He said in one interview: “In my opinion, it is obvious that this match was going on knowing the mentality of the Nazis, mentality of Nazi Lithuanian collaborators and the Jewish situation in Kaunas. And, of course, very important is the testimony of survivors as conclusive evidence.”³⁵

Itzhak Nemenchik, survivor and witness of violent killings in the Seventh Fort gives the following story: “Lithuanian basketball players famous in the Baltic states had came to the Seventh Fort in the evening of 6 July. Each player had the gun. They had stopped at four Jews entering the field, one of whom was me. They had formed and beat us. We had cried as possible car-

³³ *ibid.*

³⁴ Alfonsas Eidintas, *Žydai, holokaustas ir dabartinė Lietuva / Lietuvos žydų žudynių byla*, p. 163.

³⁵ Jeremy Schaap, Willie Weinbaum, *The prize at the Seventh Fort* // www.operationlastchance.org, 2004 04 09.

rying out the orders of the commanders in line, as had been told. After that, they had pushed us into the side with butts of their guns. Although it was dark, but we saw how they had selected from a crowd thirty men and took them to the top of the hill. A few minutes later we heard the familiar sound of the gun. Baltic champions, Lithuanian basketball heroes repeated shooting once again. They had left the fort area singing after taming the thirst for Jewish blood."³⁶

There is expressed statement in vividly set out certificate that basketball players in the Seventh Fort on the same evening had shot people two times, involves uncertainty because of total number of possible murdered Jews by athletes. According to the story, it can be assumed that up to sixty Jews could be shot. We can also observe in a witness's memory branded obscenity of Lithuanians: jeer from the condemned, singing after the murder, sadistic bloodlust.

Joseph Gar describes events not so detailed in the book "The Destruction of the Jewish Kaunas" published in Yiddish language in 1948: "At the time [allegedly on 6 July 1941 – T.N.] a basketball game took place in Kaunas between the German military team and Lithuanian team. Since the advantage was in the side of Lithuanians, especially recently, they were the champions of Europe, they won that match, too. As a "prize" to the winners had been granted the right to shoot ten Jews kept in the Seventh Fort for everyone."³⁷ The most important part of the story is well-defined "prize". Since the team could have not be less than five players, according to J. Gar version there could be set to shoot not less than fifty Jews. However, the citation refers only to the match, but not the massacre itself, so it is difficult even to formulate an assumption about a possible "prize receiving" in the fort.

Jewish soccer player Nacham Blatt became potential crime witness be-

³⁶ Alex Faitelson, *The truth and nothing but the truth*, p. 55.

³⁷ *ibid.*

³⁸ Jerem

2004 04

³⁹ Sian

cause he had been in Seventh Fort at that time. Although he had managed to escape from the fort, but after a couple of weeks he had been killed. He still had time to tell about horrible events in the fort to Arie Segalson. A former Israel judge A. Segalson says: "He [Nacham Blatt – T.N.] had told us about 30 Jews who had been killed by Lithuanian basketball players. I remember it clear as my name. He had told, that the players had been from the basketball team "Perkūnas". They had awarded Lithuanians with the possibility to shoot 30 Jews for a good game against the German team."³⁸

A. Fitelson have submitted the evidence to E. Zuroff – a director of Simon Wiesenthal center, that two players who lived in the United States possibly had participated in the massacre of the Seventh Fort. E. Zuroff presented a formal request for the investigator Valentinas Valentukevičius of Nazi crimes on 10 March 2004 because of two former players - Algirdas Norkus and Vytautas Norkus and because of investigation of their potential criminal acts. Twin brothers were twenty years old promising athletes in 1941. Vytautas Norkus had played for the Lithuanian national team in European basketball championship, 1939. They had been elected to represent the matches between the partisans on July 1941, which should take place in the evening of 15 July. However, they had to play in different teams: one in team of Partisan Protection Squad of Physical Culture Palace, another – in the other team of protection squads.³⁹ Although there are no submitted names or at least first letters of the players' names in trailer of the match, but one can understand that the European champion V. Norkus (announced in the newspaper as "Norkus I") represented the team of Physical Culture Palace.

Match of 15 July 1941 is the first, which is recorded in the press of that time, after the beginning of German occupation. It is important to note that it was already at the end of major acts of Jewish destruction in Seventh Fort

³⁸ Jeremy Schaap, Willie Weinbaum, *The prize at the Seventh Fort* // www.operationlastchance.org, 2004 04 09.

³⁹ Štandien įdomios krepšinio rungtynės // *laisvė*, 1941 07 15, p. 3.

(although the second K. Jager report records the fusillade of Jews and Communists of other nationalities on 19 and 26 July 1941), so the fact of match is not related with this crime.

Talking about the possible participation of players of "Perkūnas" team in the shooting of Jews, the latter match could be interesting in the fact that players from both teams were representing the partisan squads. So, it can be assumed that all athletes mentioned in the newspaper „Į laisvę“ had been active participants of revolt from 23 June or had been announced as members of the some partisan squad already at the end of June only for sports skills of the person in order to represent adequately the honor of partisans in the basketball court. On the other hand, it is likely that both teams could be put together for one match in the name of a noble purpose - charity. Trailer talks about: "[...] today we will see a strongest basketball power of men and women. [...] The resulting gain will be donated for the victims of war - partisan families."⁴⁰ Participation of famous players should attract more audiences, lead to greater public interest in the event, then the attachment of players to one or the other team would be only symbolic and not linked to the partisan status.

Vytautas Norkus and Algirdas Norkus had played in discussed charity matches of 15 July 1941, as well as they represented "Perkūnas" club team which existed in times of the German occupation. They had been accused on possible participation in the match with the German army officers on 6 July 1941. They said in one of the brothers interview that during the war they had not played with the Germans and denied involvement in the killings of the fort. V. Norkus said: "We used to play with the German team, but it was in 1939 not in 1941. It was a match with the military which had arrived from Berlin in August of that year. We, of course, won, and very easy, because level of that game in Lithuania was much higher than in Germany. Perhaps because of that fact any other German teams did not want to play the basketball with Lithu-

⁴⁰ *ibid.*

anians u
which c
partici
who glo
Norkus
had pla
in the c
N
supervi
sion fr
in Kau
know.
match
asked
plied.

tial th
that h
in wh
Altho
that n
1941
Seven

41 Laur
04 13, p
42 *ibid.*
43 Jerem
2004 0
44 *ibid.*
45 *ibid.*

anians until was war. I have not heard anything about any shooting of Jews in which could contribute Lithuanian basketball players and of course I have not participated in it. We are very sorry that there are such evil people who want us who glorified native name of Lithuania in Europe to traduce so terribly.⁴¹ A. Norkus also took part in the same interview and pointed out that: "When we had played together with the brother in team set up from Lithuanian refugees in the city of Augsburg in 1948, even then Lithuanians stayed undefeated."⁴²

Next interview snatch of V. Norkus, which is published in the website supervised by S. Vyzantalis Centre includes other data. It is constructed conclusion from interview fragments that once he had to play against German team in Kaunas Sports Hall: "I think there had been policemen, police officers, you know. It was an ordinary match, nothing special and nothing to boast. Easy match."⁴³ Player did not remember when exactly had been played match, and asked whether he killed the Jews after it in Seventh Fort, he emphatically replied: "Nonsense. No, never. Never, ever."⁴⁴

The meaning of this interview was very big for "Nazi hunters". The essential thing is that basketball player has admitted (most likely not realizing this) that he does not remember the date of match at least in the accuracy of year in which he had been involved and it is non-fixed event in historical sources. Although A. Norkus in another interview for the same webpage firmly taught that neither he nor his brother used to play basketball with the Germans on July 1941 in Kaunas and any player did not participated in the Jews' murder at the Seventh Fort.⁴⁵

41 Laurynas Misevičius, *Praeityje garsūs krepšininkai kaltinami žydų žudymu* // www.balsas.lt, 2004 04 13, p. 1-2.

42 *ibid.*, p. 1.

43 Jeremy Schaap, Willie Weinbaum, *The prize at the Seventh Fort* // www.operationlastchance.org, 2004 04 09.

44 *ibid.*

45 *ibid.*

A. Eidintas and A. Bertasius arguments in the article reinforce the position of A. Norkus, that there is no evidence about Lithuanian match with the Germans in 1941. Kaunas resident A. Bertasius was the seven-year-old boy at this time, so he could fix in the memory important events of Kaunas. He argues: "I would have heard if people were talking about it [the match against the Germans – T.N.] or were spreading a rumors. I had a close relationship with the current players. Nobody had talked about it. There had been absolutely nothing written about the game in that time press."⁴⁶ It is difficult to imagine that newspaper of Kaunas „Į laisvę“ which had advocated the friendly relations of Lithuanians with the Germans would not publish even the message about the match.

A. Faitelson has its own version about the “cover-up” motives of match. All the blame is attached to immaturity of Lithuanians in taking the blame upon the Holocaust crimes committed by hands of Lithuanians. He took the data from proficient of the basketball history Stanislovas Stonkus book „Septyniasdešimt mūsų krepšinio metų“⁴⁷ (eng. “Seventy years of our basketball”) about the basketball matches which took place in Kaunas, on June - August 1941 as a base for creation of hypotheses. A. Faitelson missed there a consistency and completeness of the study, so he asks S. Stonkus: “What was happening in the Basketball front from 23 June up to the match in August? What were doing basketball players of Kaunas?”⁴⁸ Here he also provides an answer of his own choice: “Stonkus does not talk about this question. He feels shame about the players of Kaunas.”⁴⁹ Meanwhile, because of absence at least a hint about the game in newspaper „Į laisvę“ he gives the uncertain version. According to the Jewish author, the German military leadership did not allow for editorial office of the newspaper „Į laisvę“ of Kaunas to publish any news about

46 Jeremy Schaap, Willie Weinbaum, *The prize at the Seventh Fort* // www.operationlastchance.org 2004 04 09.

47 Stanislovas Stonkus, *Septyniasdešimt mūsų krepšinio metų, 1922 – 1992*, Vilnius, 1992.

48 Alex Faitelson, *The truth and nothing but the truth*, p. 58.

49 *ibid.*

the defeat o
ible with th

It w
sibly made
basketball
team of “P
champion
would kno
age the se
(for exam
but throu
Bolshevis
proach of
admit tha
basketbal
to their o

Sur
ing for th
who are p
cific find
criminal
new facts
doubts.
about th

the defeat of German army team by Lithuanian team, because it was incompatible with the German military successes in the Eastern front.⁵⁰

It would be naive to expect that the team of German officers was possibly made up from amateur players (and especially for the low popularity of basketball in Germany at that time) and cherished any hope of defeating the team of "Perkūnas" of Lithuania, which was partially represented by European champions in 1939. Thus, if such match was taking place indeed, so both teams would know the clear winner before the start of play. We must try to envisage the sense of match not through German desire to prove their superiority (for example, the supremacy of the Aryan race over the second-class nations), but through the two nations, fighting for a common goal (the destruction of Bolshevism) and the measure – basketball, stating the friendly relations, in approach of propaganda very efficiently affecting Lithuanian society. We have to admit that sometimes arguments of the persons speaking up for participation of basketball players in shooting of the Jews on 6 July 1941 come out as contrary to their own position.

Summing up the provided information we can see that people pronouncing for the reality of events are basing on the incomplete stories of few people who are providing food for more hypothetical consideration than making specific findings. Accusation of certain persons with participation in very serious criminal offense, but also in crime against humanity requires the disclosure of new facts, detection of new historical sources, which will increasingly settle the doubts. But now, I think, a rare historian will dare to publish propositions about the involvement of players in the killings of Seventh Fort.

⁵⁰ *ibid.*, p. 59.

FORMATION OF NATIONAL LABOR PROTECTION (NLP) BATTALION

The most ruinous stage of persecution and decimation of Lithuanian Jews had begun when the Germans banished the Soviet soldiers and took firmly power of the country into their hands. 28 June had been the formal establishment of the NLP Battalion. Then few of its companies had been included into the mass killings of Jews. Firstly in the Seventh Fort of Kaunas and in Kaunas district, and later in other parts of the country and Belarus. There had been many volunteers in the NLP Battalion: hundreds of former military officers, soldiers of the independent Lithuania, rebels and just unemployed strangers, and the persons looking for easier living. J. Bobelis had appointed colonel A. Butkūnas and colonel J. Vėbra for battalion organization works, who had to take care of soldiers armament. Major. A. Biknaitis had been responsible for the battalion and formation of the commandant's posts and guards. The message Military commandant's head-quarters of Kaunas on 28 June 1941 was: "Near to the Military commandant's head-quarters of Kaunas is formed National Labor Protection Battalion. All noble Lithuanians who want to serve in this battalion are invited up to 29 June 6 p.m. of this year to sign in the Military commandant's head-quarters of Kaunas, in Gedimino Street 34, Ground Floor, Room 1st. There will be accepted officers, noncommissioned officers, soldiers who had served on active duty [...]"⁵¹ The battalion had been joined mostly by former Kaunas city and district partisans of the uprising from 23 June and military of independent Lithuania times.⁵² Provisional Government of Lithuania on 28 June had told to pay wage to the

⁵¹ Report of Kaunas Military Commandant, LCVA, f. R-1444, ap. 2, b.1, L35.

⁵² Arūnas Bubnys, Lietuvių policijos 1 (13)-asis batalionas ir žydų žudynės 1941 m. // Genocidas ir rezistencija, 2006, nr.2 (20), p. 33.

partisan
serve tin
Battalion

mander
Kaunas
assume
we are
by the C
and Li
showed
and ev
the sol
bursem
our fre
and u
oursel

was n
use th
object
Also i
again
were
conve
of Ge
ghett

53 Mas
54 Pro

partisans, and appropriate partisan commanders had to give certificates about serve time.⁵³ Two days later, there had been a decision of keeping the NLP Battalion in resource of Military commandant's head-quarters of Kaunas.⁵⁴

The first order for battalion was signed on 1 July. Battalion commander, colonel. A. Butkūnas had announced that according to the order of Kaunas Military Commandant, he is appointed as battalion commander and assumed office from 28 June. Then he said to the battalion troops: *"Soldiers, we are launching a new creative period of work. We are freed from the red terror by the Great Leader of Germany - Hitler and his glorious army, our partisans, rifle and Lithuanians who love Lithuania had fought together with him. They had showed great dedication and commitment, while fighting the Bolsheviks for each and every foot of our land, spilling their blood. Honor to fallen combatants. We, the soldiers, must trace the slain and volunteers of 1919. And do not wait reimbursement for the work. We must work and sacrifice ourselves for reconstruction of our free homeland, and we will be able to achieve this only through the discipline and unity. So, troops, let's work to the benefit of our dear country, not sparing ourselves, and we will restore it even more beautiful than it ever was."*

The Germans had supported the establishment of the battalion, as it was necessary to them in ensuring their interests. Germans had prepared to use the battalion in performing support functions in reverse: to protect the objects of military value, store the Soviet prisoners of war, patrol in the streets. Also it can be assumed that the battalion soldiers could be used in campaigns against the Soviet activists and Jews. Battalion soldiers, as we will see later, were going to be used against the Jews – for detention, plunder of assets, conveying to detention places and shooting. Battalion soldiers, by the arms of Germans had to scare the local Jews in order to help Germans later in ghettoization the Jews easier. Two companies (205 troops) from just formed

⁵³ Masinės žudynės, t. 1, p. 70.

⁵⁴ Protocol Nr. 6, 1941-6-30, Government, p. 19f.

battalion of five companies had been given over to the disposal of German operational squad 3/A and used for the custody and executions of the condemned in concentration camp of the Seventh Fort.⁵⁵ The formation of 6-th company had began in the beginning of July. Battalion commander (colonel) A. Butkūnas had confirmed 38 officers and stated their duties on 3 July 1941. 724 noncommissioned officers and soldiers had served in the battalion on 4 July.⁵⁶

One had to perform the following formalities while joining the battalion: fill in a special questionnaire, provide identity document and military ticket. After that the volunteer had received the designation to the appointed battalion (company). There were no uniforms at the beginning, so in order to stand out from the general population, one had to wear a yellow band with the letters "NLP" (elsewhere - bands marked as polizhilfer).⁵⁷ One also had to write a commitment that will serve for six months. Oath was not required.

The accession procedure can be illustrated through the eyes of a volunteer by story of Stasys Nėnius. He came to Kaunas on June 1941. Walking through the building of the German commandant's headquarters, he saw that a lot of men stood on the street near the building. They all were joining the volunteers to the NLP. S. Nėnius also came to the commandant's headquarters and appealed to the duty officer expressing his willingness to join the volunteers. The duty officer filled out a card and offered to go to the 3rd company, located in Miško Street 13. When he came to the 3-rd company's office he gave the card in which was written that he is joining volunteers of the German police squad. Then the lieutenant had listed him and took the documents: a military ticket and passport. Then S. Nėnius had been redrafted to

⁵⁵ Arūnas Bubnys, *Lietuvių policijos 1 (13)-asis batalionas ir žydų žudynės 1941 m.* // *Genocidas ir rezistencija*, 2006, nr. 2, p. 34.

⁵⁶ Stasys Knežys, *Kauno karo komendantūros Tautinio darbo batalionas 1941 m.* // *Genocidas ir rezistencija*, 2000, nr. 1, p. 130-131.

⁵⁷ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3 T.3 l.102.

the 2nd company as private soldier. A few days later he had been transferred to the 1st company. The Russian „Nagant-Mosin“ guns and 15 cartridges had been transported to company's soldiers by cars. But the soldiers going to the operations were receiving an unlimited number of cartridges.

The testimonies of other volunteers showed that soldiers of 3rd company had got uniforms with the cognizance of Lithuanian Army. A tricolor flag had been sewed down on the one sleeve of the tunic, while on the other they wore a yellow band with the letters „NLP“. However, not everyone had the uniforms, so some were dressed in civilian clothes or mixed military-civilian clothes. Volunteers had got Chechoslovakian guns („Mauser 98“) - the same with which were armed Lithuanian army. 3rd company's headquarters were in the Laisvės Avenue 20.

Initially, the NLP Battalion (at least most of its companies) had discharged the functions that were scheduled before its establishment: stored important objects of military and economic value in Kaunas and in its suburbs, camps of Soviet war prisoners. Red Army men which had stayed on in surroundings of Kaunas used to plunder in small groups and individually. They needed food and civilian clothes. Armed groups of party and soviet activists also had plundered. Mostly such groups had hid in the woods. Battalion troops had participated in the „cleaning“ actions, which often ended in bloody clashes. Soldiers also had clashed with marauding gangs. Sometimes NLP volunteers had participated in the actions during which were searching for Communist elements hiding in the forests and also for Jews.

JEWISH CONCENTRATION IN THE SEVENTH FORT

Soldier squads had begun patrolling in the city streets after establishment of the NLP Battalion. They had distributed throughout the city and arrested Jews in their own apartments according to the plan. Also they had arbitrarily detained in the streets Jewish passersby: men, women and young men.⁵⁸ The entire Jewish families which had done nothing had been arrested and imprisoned in the city like for example: 50-year-old Leiba Kaplan, his 32-year-old wife Sarah and three children Mala, Frida, and Benjamin, who were from 4 to 13 year-old; or 42 years old Ida Friedmann, her 16-year-old daughter Esther and two and a half year old son Eliyahu.

"German military commandant's headquarters on 28 June [Saturday] had ordered to disarm for partisans of Kaunas and Kaunas district. There had been created five ancillary police companies from the partisan formations. Two of them had been classed to the [German] "Einsatzteams". One of them had been designated for protection of installed concentration camp and executions of Jews in the Seventh Fort and the second company, with the approval of commandant, had to be classed to the goals of "Einsatzteam's" Order Police."⁵⁹

When the war began, the rebels in Kaunas began arresting the Soviet activists, guarded the captured Soviet soldiers, patrolled the city streets.⁶⁰ Systematic Jewish arrest had began a bit later in Kaunas. Detainees had been banished to the temporary places of detention and later in columns or indi-

58 Comp. 2-7-1941 written applications to the German security police on these arrests of 26-6-1941, LCVA, R 973-3-2, l. 11.

59 A. Gražiūnas. „Redaktorius papildomas pagal šaltinius“ (K. Ėringis) (p. 96) a quote from the operational group A commander's report Nr. 14 6 July from 1941

60 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3 LYA 1.290

vidually
Street a
Battalic
the reb
from ba
There h
Jews to
tained l
caught
Sevent
ated gr
seat th
had be
camps"
had bec
to show
It was
organiz
streets
of con
Neris F
pray th

61 LYA,
62 ibid l.
63 Lithua
violence
in 24-6-1
and the g
Stanker,
64 First j
criminal
254 Jewis

vidually had been driven and imprisoned in the central prison in Mickevičius Street and the Seventh Fort. From 28 June after the establishment of the NLP Battalion its soldiers had took over a sentry-go and patrolling the streets from the rebels, performed searches in the apartments of suspects, etc. Soldiers from battalion's 1st company had detained Jews in the crossings of city streets. There had been accidents when soldiers offered for detainees, unsuspecting Jews to go to the Seventh Fort themselves (!), and there they had been detained by the soldiers.⁶¹ The other companies of the battalion of Kaunas had caught and arrested Jews and the Soviet party activists, and took them to the Seventh Fort.⁶² Suddenly, they were daily beaten, robbed, rifled and humiliated grossly in public.⁶³ Central prison of Kaunas was too small to be able to seat thousands of men, women and children arrested in the city streets. Then had been decided to set up and equip urgently "temporary concentration camps" which could temporarily house the detainees.⁶⁴ Concentration camp had been greatly needed for the German occupation authorities. They wanted to show the Jews that are protecting them from sudden brutal Lithuanians. It was useful at the same time because it was easier to control detainees and organize their massacre. Killings of Jews took place in public, just in the city streets especially during the first days of the uprising until the establishment of concentration camp. For example: in Jonavos Street near the bridge over Neris River, leading to Vilijampolė, 25 to 30 men had been forced to dance, pray the Jewish prayers and sing Russian songs, do "sports exercises", and fi-

⁶¹ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386 T6, L159.

⁶² *ibid* L171.

⁶³ Lithuanian medical communist Kutorgienė describes in her diary a lot of scenes of public violence and humiliation. Kutorgienė, *Diary*, especially p. 627. Although the caretaker government in 24-6-1941 had launched an appeal to the rifle and partisans, asking not to square accounts, and the guilty one transfer to justice, however, it seemed that only few had committed it. *Comp. Banker, Police*, p. 143 t.

⁶⁴ First joint report of EG A 15-10-1941. Moscow Special Archive, 500-4-93, p. 20. *Comp. Kaunas criminal police certificate without a date, however, it is classed to the date mentioned, haul about 254 Jewish women from the prison to the Seventh Fort. Published in: Masinės žudynės, 1 t., p. 254.*

nally, the Lithuanians brought them on to the knees and shot. Among those killed there was Shmuel Matz, the journalist of newspaper "Folksblat".⁶⁵ Each Jew who had appeared in public was at risk from 25 June.⁶⁶

So far, the only reference of the initiative to set up a concentration camp in Kaunas can be found in the report, which had been subjected by the communications officer A. Žemribas to the German battlefield commandant's headquarters claiming in 1966, that the Military Commander General von Pohl had reported on 29 June 1941, that an order from Berlin had ordered to concentrate the Lithuanian Jews to a separate camp. After that the city commandant Bobelis and burgomaster Palčiauskas with general von Pohl had negotiated on the location.⁶⁷ Jewish men and women from June 29 to 30 were transported to the location which was called by 1b YB "Jewish concentration camp". Public murder in the city had ended at the end of June. It was transferred to the Seventh Fort of Kaunas Fortress. Kaunas commandant Jurgis Bobelis on 30 June had informed the Interim Cabinet of Ministers about the equipped "Jewish concentration camp". A decision was made that the care of maintenance of the camp will take the municipal economy undersecretary Švilpa together with the city commandant Bobelis.⁶⁸ There had been officially established a concentration camp in the Seventh Fort, which

65 Comp. J. Gar, Umkum, p. 35 t. Almost certain that there are the same atrocities, described as conducted in the second day of the war. They are described by E. Oshris; the text can be found at the Library Manuscripts Section of Lithuanian Academy of Sciences (hereinafter - MACB RS), 18 May 1945 (Kaunas), F. 159-25, l. 18-19.

66 Not only Gar, Umkum, but also Garfunkel wrote very forcibly the justly growing fear of Jewish population in those first days. Garfunkel, Kovno, p. 28 t.

67 Christophas Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį: Šaltiniai ir analizė, p.51

68 Minute Nr. 6, morning of 30-6-1941, Government, p. 19; In the budget of city commandant, which Bobelis had subjected on 5 July 1941 to the Cabinet of Ministers, from 1 July was provided the budget line for maintaining of concentration camp and its guards (21 soldier, head up by Major). Protocol nr. 11, 5-7-1941, the Government, p. 45. In fact, there had been sent more soldiers to the Seventh Fort, for example: 49 persons 7-7-1941, Order Nr. 3 for lines of NLP Battalion, LCVA, R 1444-1-1, l. 19

had two equipped sections: 1) men; 2) women and children. Since then, the pogrom-type operations in the city has ended. They had been replaced by mass execution which was organized and had military command structure.

It is estimated that in the beginning of July there were approximately 1,500 Jews in prison of the Seventh Fort, guarded by Lithuanian guard units composed of NLP Battalion's I, II and III companies. There were imprisoned 1869 Jews, 214 Lithuanians, 134 Russians, 1 Latvian and 16 Poles at that time in central prison.⁶⁹

Another concentration camp was planned to be equipped in the Ninth Fort. But until then women and children had been mainly arrested. Based on these data, a total of 3200 persons had been in prison in the beginning of July in Kaunas.⁷⁰

People's hunting had been even more systematic in the beginning of July 1941. Encouraged by Lithuanian soldiers' group of Kaunas station Lithuanian Military Commandant on 2 July had issued the instructions to mark all the Jews and their houses and to arrest all the Jewish, Polish and Lithuanian communists. In addition, staff of all the stores had to be "cleaned" and not allowed for the "rich" Jews allegedly to sell out their stores. Jewish property must be promptly recorded and confiscated, and all the weapons in general and real estate had to go to the ownership of "real" Lithuanians. Partisans had claimed further "without mercy to destroy all who drink noble Lithuanian

⁶⁹ A. Gražiūnas. „Redaktorius papildymas pagal šaltinius“ (K. Ēringis) (p. 96) a quote from commander's report of the operational group A of 6 July 1941. Report nr. 14

⁷⁰ Comp. PĮ Nr. 14 (EM Nr. 14), 1941-7-6, BA, R 58/214. There are even more innocent words in the first report of activities and situation of operational groups in 31-7-1941, which was distributed more than reports of events: "There are two large Jewish resettlement camps in the former defense buildings" in Kaunas and "there is continuous inspection of population carried out in the camp". Published: Klein, Einsatzgruppen, p. 115. In terms of 1b YB, prisons had been overcrowded and their protection had been "very difficult". PĮ Nr. 8 (EM Nr. 8), 30-6-1941, BA, R 58/214. Comp. 1b YB Status Report (Lagebericht des SK 1b), 2-7-1941 (RSHA copy 7-7-1941). Moscow Special Archive, 500-1-758, l. 6-8. The prisoners were shot shortly.

blood" or to persecute the insurgents.⁷¹

It is important to formulate a clear sweep while talking about people involved in the killings on their naming. Widely applicable concept of the "partisan" often can be found in historiography and memoir. However, it is not used if we discuss the events after 28 June 1941, it means while talking about massacre in the Seventh Fort.

Three main stages can be distinguished, which mark "legalization" of Jewish arrests and killings in the end of June - mid July of 1941: 1) on 23 - 24 June, when the great majority of the rebels had been focused on the fight against the Red Army men, Communists and activists; anti-Semitic climate had been instigated by the LAF and German propaganda, but attacks against the Jews based on anti-Semitism was rare; 2) when Kaunas was occupied by the Germans on 25 - 27 June and had arrived a leader F.W. Stahlecker of Einsatzgruppen A who had organized some partisan squads to execute the Jewish pogroms; 3) from 28 June to 19 July when the NLP Battalion had been formed (partly from former partisans, independent Lithuania-time police officers, soldiers and Germans, and it is blamed also for the destruction function of the Jews, which had assumed the most terrible manifestation in the carried out organized murder of Jews in the Seventh Fort. Partisan activities of the first phase are associated with the implementation of noble idea. Only a small part of the rebels had carried out the personal revenge or anger because of the propaganda against the Jews. The essential feature of the second phase - execution of pogroms in Kaunas inspired by Germans who had not been coordinated by partisan headquarters. And it is questioned whether the headquarters had supported such of these partisan actions? Criminals often influenced by propaganda and the desire to take easily over someone else's property without penalty and pretending of partisan status had plundered

⁷¹ From the letter to Bobelis of Lithuanian activists from railway pivot, 2-7-1941, in which the instruction is marked of the same day by Bobelis. LCVA, R 1444-1-9, l. 79.

until on 28 June had been issued the order for the partisan disarmament. The third stage came very quickly. It had been very helpful to German military power. The Jews had been intimidated enough by some Lithuanians rage and its loss of control. At the time appropriate persons had revealed for implementation of systemic Kaunas Jewish massacres. So, not the partisans (also called the rebels) had been guarding or killing in the Seventh Fort, but soldiers and officers of NLP Battalion.

The leading role of third Reich repressive structure in Jewish population massacre is unequivocally proved in the "Joint Report of 15 October, 1941" prepared by W. Stahlecker. The head of Operational team A SS-Brigadenführer states in the beginning of this paper that: "[...] native anti-Semitic forces were induced to start pogroms against Jews during the first hours after capture, though this inducement proved to be very difficult. Following our orders, the Security Police was determined to solve the Jewish question with all possible means and most decisively. But it was desirable that the Security Police should not put in an immediate appearance, at least in the beginning, since the extraordinarily harsh measures were apt to stir even German circles. It had to be shown to the world' that the native population itself took the first action by way of natural reaction against the suppression by Jews during several decades and against the terror exercised by the Communists during the preceding period"⁷².

⁷² Translation of the report fragment into the English language is given in the Annex of book.

SHOOTING IN THE SEVENTH FORT ON 22 TO 28 JUNE 1941

Massacre in the Seventh Fort had begun long before the setting up the NLP Battalion. Some of the rebels in the city streets had begun the first killings of Jews and Soviet activists when uprising was still going on. P. Matiukas at the beginning of the war (he was a member of 3rd company from June 28) with other printing workers began catching the Jews, Russians and Lithuanians. He had transported the detainees to Seventh Fort, where shot all of them. Shot as follows: a hole had been excavated and near it stood the condemned. Soldiers who had shot them stood on the hills which locked the ravine. Shooters had one machine gun. There had been 7 or 9 shooters in total. Later killed people had been robbed: they took spades and cut off the fingers with the rings of shot ones.⁷³ Once Matiukas himself had swaggered in the store that he popped off in the Seventh Fort Budžinskienė - Supreme Council deputy of SSR.⁷⁴

⁷³ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.7, L.211.

⁷⁴ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.7, L.212.

ON 28

Solo
arresting -
had exerc
Jews. All t
already m
Company
more than
the Jews.
cape. Peo
Soldiers o
ees. There
company,
and on p
pany had
had excha
been goin
had been
and in th
protected
still did n
had began

⁷⁵ LYA, f. K-

ON 28 TO 29 JUNE

Soldiers with the German police after joining the company had been arresting Jews for two days in Kaunas. 3 to 4 Lithuanians and one German had exercised the arrests. Within two days company had arrested about 500 Jews. All the arrested persons had been driven to the Seventh Fort. There were already many Jews. After two days two trucks had arrived to the Miško Street. Company soldiers had arrived to the Seventh Fort by trucks. There had been more than 2,000 Jews at that time in the fort. Company soldiers must protect the Jews. There was an order to shoot immediately those who will try to escape. People had been kept in the left yard of the artillery and in the barracks. Soldiers of I, II and III companies of NLP Battalion had guarded the detainees. There were 200 armed men at the same time in the fort. It's almost a full company, with the exception of soldiers who had been on duty at the time and on patrol in the company's barracks and in the city center. All the company had not participated in the guard of detainees constantly. The soldiers had exchanged around every 10 to 12 hours. Some free of duty soldiers had been going to the guard headquarters, where they rested. Guard headquarters had been located in front of the fort, in the former house of commandant and in the watch-house of fort's gate. Arrested ones since 28 June had been protected by newly created companies of the NLP Battalion. Arrested ones still did not know what fate awaits them. 3rd company of the NLP Battalion had began the shootings of detainees in the Seventh Fort.⁷⁵

⁷⁵ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.1, L.144.

SHOOTING IN THE SEVENTH FORT ON 30 JUNE TO 19 JULY 1941

The German Security Police and Commander of SD operational team 1b Erich Ehrling in the first days of German occupation had planned mass arrests of Jews and organized massacres. The Seventh Fort had been selected as the best place for execution of the wide range destruction actions. E. Ehrling talks in the report written already on 1 July 1941 to the Chief of the Reich Security Board located in Berlin about the establishment of concentration camp in the Seventh Fort and massacre in it. Namely from 29 June to 2 July 1941 E. Ehrling had been a leader of massacre of Jews in Kaunas. His operational team 1b while he was leaving Kaunas killed about 1,500 Jews.⁷⁶

Jews from neighborhoods in addition to the Jews of Kaunas, also had fell into the Seventh Fort. There also had been imprisoned and not allowed to come back home many of those who were unable to escape to the East because of various reasons.⁷⁷

⁷⁶ Arūnas Bubnys, *Lietuvių policijos 1 (13)-asis batalionas ir žydų žudynės 1941 m.* // *Genocidas ir rezistencija*, 2006, nr. 2, p. 34.

⁷⁷ Comp. description of Leibas Koniuchowski, which was done in 1946, Feldafing, based on witnesses' stories, YVA, O 71/163, p. 31.

On
30 June
locations
the excava
the Jewish
accused o
soldier Jo
only the J
to shootin
open sky.

Me
the end o
left yard o
the highl
and close
endless to
did not g
water dra
ing. Some
him while
moldy br

78 Comp. N
15; Pj, Nr.
9 past. Lit
command
in 10-8-19
On 11-7-15
Command
1444-2-1a,
79 LYA, E. N
80 Dieckm
vasarą ir ru

Organized shooting of residents of Kaunas and its surroundings had began on 30 June 1941 in the Seventh Fort.⁷⁸ Mass massacre had been concentrated in several locations of the fort: in moats, near the counterscarp walls, in the yards of fort, near the excavated pits or just on the slopes. The largest number of victims had been among the Jewish citizens, but also there were Lithuanians, Russians, Latvians and Germans accused of communism. One of the massacre participants, the NLP 3rd company's soldier Jonas Palubinskas claimed: "[...] the Jews had been shot, though we saw not only the Jews."⁷⁹ Women and children had been imprisoned in the fort premises prior to shooting, and men together with older boys - in the open territory or just under the open sky.

Men and young men had been "living" under the open sky in the hot sun at the end of June and at night slept just on the ground in the territory of the fort, in the left yard of artillery. The arrested ones had been surrounded by guards, who stood in the highlands on the slopes. Women and children had been separated from the men and closed in dark and damp casemates of the barracks. Prison days had turned into endless torture of detainees, taken by the NLP Battalion soldiers. The condemned did not get even drop of the drink although there was very hot and near was full of water drain well. Drunken guards often shot into the crowd if any of them were moving. Sometimes they allowed to any prisoner to crawl up to the well in order to shoot him while he is drinking. People while being four or five days without food got some moldy bread only on 3 July. It was brought from one of German supply.⁸⁰

⁷⁸ Comp. Nemenčik, VII. Fort, p. 60; 1b YB report OG A and RSHA, 1941-7-1, BA, R70, Sowjetunion 15; Pj, Nr. 14 (EM Nr. 14), 1941-7-6, BA, R 58/214; Breitman, Himmler's Police Auxiliaries, p. 35, 9 past. Lithuanians had kept the Seventh Fort for „concentration camps“ of Lithuanian military commandant's headquarters. Comp. the superscription of Commandant of the camp message sent in 10-8-1941 to the Commandant of the city on the camp liquidation, LCVA, R 1444-1-18, L. 126. On 11-7-1941 responsibilities of camp Commandant had been transferred to the appropriate Guard Commander of the company. Comp. NLP Battalion's Special Order Nr. 11, 1941-7-11, LCVA, R 1444-2-1a, L. 17.

⁷⁹ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T9, L33 testifies Palubinskas

⁸⁰ Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 51

1st and 3rd companies of the NLP Battalion had executed the massacre in the Seventh Fort. 1st company had consisted of the following officers: Commander cap. Bronius Kirkilas, assistant lieut. Stepas Paulauskas, squad commanders, lieut. Jonas Plungė, lieut. Jonas Ralys, lieut. Povilas Kulakauskas. Officers of 3rd company: Commander lieut. Juozas Barzda, assistant commander lieut. Anatolijus Dagys, squad commanders lieut. Jurgis Skaržinskas, second lieut. Bronius Norkus, lieut. Stepas Dubinskas.⁸¹ 2nd company had engaged less in the executions. It had been led by the cap. Norbertas Gasėnas, assistant lieut. Julius Mituzas, squad commanders lieut. Aleksandras Kemekelis, second lieut. Vladas Tamošiūnas, lieut. Jurgis Juodis. In exceptional cases, there had been used the rest of the companies, too. 4th company consisted of: Commander cap. Viktoras Klimavičius, assistant commander lieut. Julius Abramavičius, squad commanders – second lieut. Antanas Šalkauskas, second lieut. Vladas Malinauskas, second lieut. Stasys Utkaitis, lieut. Jurgis Janulevičius and Povilas Grigaliūnas. The officers of 5th Battalion's company: Commander cap. Juozas Truškauskas, assistant commander lieut. Buinauskas, squad commanders – lieut. Petras Rusteika and Juozas Obelenis. Few German officers had participated in all the massacre of Jews: led to the shooting and oversaw its execution, as well as 10 to 20 German soldiers' group.⁸²

I. Nemenčikas guessed that about 7,000 people in total had been killed in the Seventh Fort.⁸³ One witness Koniuchowsky basing on the information provided after the war of Jewish Board in Kaunas, claimed in 1946 that 8000 men and 50 women – Jews of Kaunas and province had been shot.⁸⁴ The first wave of massacre according to statistics of Jewish Board in

81 Stasys Knezys, *Kauno karo komendantūros Tautinio darbo batalionas 1941 m.* // *Genocidas ir rezistencija*, p. 133.

82 *ibid.*

83 Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, *Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį*, p. 52.

84 Koniuchowsky, *LYA, O 71/163, l. 55.*

1942 to
the Sev
killed a
stated n
likely in

1941 fr
women
1 Germ
after th
bers of
in his r
can be
than sta
murder
such ac
which l
large nu
rogatio
as the s

Žaliaka
July tog
had left

85 Dieck
vasarą ir
86 Ch. D
metų vasa
87 Arūna
88 *ibid.*

1942 took more than 6,000 victims. About 5,000 people could be killed in the Seventh Fort bearing in mind that during Vilijampole pogroms had been killed about 1000, and in "Lietūkis" garage - about 52 to 60 people. To the stated number of victims who had died in Kaunas, it means 6000, there are likely included those persons who died during time of the local massacre.⁸⁵

K. Jager's report shows the following numbers of people killed in 1941 from 4 July to 19 July in the Seventh Fort: 2968 Jewish men, 52 Jewish women, 4 men Lithuanian Communists, 2 women Lithuanian Communists, 1 German Communist.⁸⁶ A. Bubnys notes that the testimony of defendants after the war often do not coincide with of Karl Jager's report and its numbers of the victims and dates of the massacre. For example, there is no data in his report about the action of the Seventh Fort, which lasted two days. It can be assumed that shootings in the fort took place much more frequently than states the K. Jager's report. It is also possible that the smaller number of murder victims were attached to the large numbers of people killed during such actions, and extremely it is observed while discussing 6 July massacre in which had been shot 2,514 Jews.⁸⁷ In addition, there is not mentioned such large number of people killed in the Seventh Fort during one day in the interrogation protocols. It is likely that such a large number of victims was received as the sum of smaller actions during few days.⁸⁸

People shootings which took place in the fort were heard even in Žaliakalnis. Catholic priest of nearby located German military hospital on 3 July together with the evangelical clerics had visited the Seventh Fort. Priest had left entry in his diary on the next day which showed: shooting in the

⁸⁵ Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 52

⁸⁶ Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 211-212

⁸⁷ Arūnas Bubnys, Lietuvių policijos 1 (13)-asis batalionas ir žydų žudynės 1941 m., p. 35.

⁸⁸ *ibid.*

fort lasts until the late evening and in the night from July 6 to 7 was heard the violent shooting of Jews. Doctors of the military hospital had asked the priest to take care of stopping the continuous shooting. Unfortunately, one had to touch the bottom as Wehrmacht dean on 5 July had told him that Wehrmacht's officers and clerics are aware of the events in the fort, but all this is "a matter for the party police."⁸⁹

De jure concentration camp had end its operation on 10 August 1941. Chief's captain of the concentration camp of Seventh Fort in his report from 12 August 1941 said to commandant of the war: "I am notifying you sir, that from this year's August 10 Concentration Camp in the Seventh Fort is liquidated and the camp operations conducted in respect of economy are completed and it is fully settled."⁹⁰ According to the document, the German model had been followed. There was no written evidence what nature of the activities had been conducted in the Seventh Fort. Innocent formula - "economic activity" had been written.

Shot dead human remains had been buried not deep in the ground or not buried at all after liquidation of the concentration camp, so in Žaliakalnis residential area around the fort people had felt strong decomposed smell of the meat that is mentioned in some documents. Kaunas chief of Sanitation Department of commandant's headquarters writes in his report to the Military commandant on 16 August 1941: "Upon receipt of the report from the residents of the Seventh Fort area that the sanitary conditions of the fort are not in the order, that strong stench arises from it, I wanted to check the fort's san. conditions. Within two days I was trying hard to get auto transport to visit the fort, but I did not get the car and could not implement my duty in this case."⁹¹ There are no more circumstantial reports or orders, so one can not

⁸⁹ Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 48-49.

⁹⁰ LCVA, f.R-1444, ap.1, b.18, d.1, l.126.

⁹¹ LCVA, f.R-1444, ap.1, b.4, d.2, l.247.

say exactly how this issue had been resolved.

There was permitted bathing in the Nemunas and Neris in the second half of July 1941. It was thought that the venom of the corpses had got into the rivers.⁹² The truth is that the drainage system of the Seventh Fort had ran off water to the Neris River. But it can not be said that under this restriction one has got in mind only the events which took place in the Seventh Fort.

Upcoming field investigation works and archaeological excavations should provide important information in the future about the number of those potentially killed in the area of Seventh Fort. By the second era of Soviet times the territory had been heavily contaminated with garbage and dramatically changed the landscape, so part of the human remains had got under different types of garbage layer. The left artillery yard - place where the most brutal massacre had taken place is choked up by trifling Soviet buildings, and the area of square is covered with reinforced concrete blocks. Currently (in 2011) there are carried out the reconstruction works of original view in the fort, while adapting museum spaces of the Seventh Fort of Kaunas for trails of visitors. So, it is encouraging that in the near future historians will be able to dispose the information of archaeologists that will enable a much more accurate view of events from summer of 1941 in the Seventh Fort.

⁹² Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 50.

30 OF JUNE

3rd company, which then had been deployed in Laisvės Avenue, near the Cathedral, led by officers Barzda, Norkus, Skaržinskas and Dagys had walked on foot to the Seventh Fort. 3rd company had arrived around the noon. They had replaced former 1st company's guard. Part of the former guards had stayed in the fort with just arrived 3rd company's soldiers.

Commander Lieutenant Barzda of 3rd company immediately after arriving to the fort began to organize the shooting and lead to it himself and actively participate in it – shot the condemned from the pistol.

Approximately 300 to 400 Jewish people had been kept in the left yard of artillery under the open sky at that time. Jewish women (about 100 to 150 of them) had been kept inside the barracks and in posterns. Officers Norkus and Dagys had arranged all matters in the following way: one group of soldiers from 3rd company took along Jewish man in the knots (5 to 10 people) from the premises, which were near the entrance to the fort or just from guarded detainees in the backyard and drove to one of the counterscarp's walls which had been in the defensive ditch, and there another group of soldiers had shot them. Part of the victims had to remove the upper clothes. People stood with their backs to the shooters and from the distance of 20 to 30 m being shot from the lift. This mentioned location was on the right side of fort. There, the victims were forced to dig the pits and later they were shot. New group which had been driven must bury people who had been shot before them and dig themselves a new pit. Such shooting began in the afternoon and lasted until the evening.

True, sometimes not the whole company had took part in the shootings. Part of the soldiers were in the guard. Company's officers had picked the volunteers who wanted to shoot during the first shooting, and those who want to go to the guard. Most of the soldiers wanted to chose the guard not

the shooting

Sh

half-caponie

been taken a

group of th

officers, had

Jewish men

place where

condemned

shot few st

the pit. Sol

Barzda - fro

shooting of

undressed⁹³

Part

of moat sur

street.⁹⁵ Th

According

the shootin

closer beca

(fosse) in th

of the fort

93 LYA, f. K-1.

94 LYA, f. K-1.

95 Gervečiū st

96 LYA, f. K-1.

the shooting.

Shooting had begun on the border of fort the same night, where the half-caponier was blown up. Small groups of people (about 10 people) had been taken along and shot.⁹³ Shooting had been done in the following order: group of the soldiers of 3rd company (about 10 people), led by NCOs and officers, had picked about 10 people from the left yard, where the condemned Jewish men were guarded. They were taken for about 50 to 100 m from the place where was a large hole caused by explosion (half-caponier's place). The condemned stood on the edge of the pit with their faces to it and had been shot few steps from there. After shooting dead bodies had fallen down into the pit. Soldiers were shooting from the rifles, and officers Dagys, Norkus, Barzda - from pistols. The others had been shot in the same way after the shooting of group of arrested people. Before the shooting victims were not undressed.⁹⁴

Part of the company's soldiers had stood in the guard at the edge of moat surrounding the fort in the other side, where it was parallel to the street.⁹⁵ The guards did not allow the local people to see the shooting of Jews. According to one witness, not less than 100 meters were from that place to the shooting place in the fort going in straight line.⁹⁶ People could not get closer because of construction of the fort. There was a deep defensive moat (fosse) in that place with a high red brick (counterscarp) wall in the outer side of the fort.

⁹³ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 337/3, T.9, l.15.

⁹⁴ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.1, l.205.

⁹⁵ Gervečių street.

⁹⁶ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.4, l.284.

1 OF JULY

Soldiers of the 1st company went to the Seventh Fort on 1 July again. All of them were placed to the squads after the arrival to the fort. Company had been lined up to the four squads. Later, German major had ordered to all in a row squads to go to the Jews and select 60 people regardless of their personality, gender or age, take them to a lower place about 200 m and shoot. Squads took the Jews and brought to the location and shot them according to the order of German major. Squad of S. Nėnius had shot 180 Jews on that day. The company had shot about 600 to 700 Jews in total.

The condemned before going to be shoot left their things in the separate heap. They had been ordered to undress when they were brought to the shooting place. When they were left only with underwear, they were shot. Company's soldiers after the shooting had returned to the barracks and then few days served as the guards, patrolled in the city of Kaunas.⁹⁷

Three or four German trucks had come in the morning to the place of deployment of 1st company in Miško Street. Someone from the officers or sergeant of 1st company Petrauskas had announced to the soldiers of company that all of them should dress, pick up guns and go to the Miško Street, where were trucks. About 20 soldiers got into the trucks. All of them were driven to the Seventh Fort. All of them were disembarked at the fort and the lieutenant Plungė had ranged the soldiers in form of the ring in guard at the fort, where had been kept the arrested Jews. About 200 to 300 arrested men had been in the yard. Inside the fort had been women with young children. Their number is not known. There had been a number of German officers in the fort and about 20 to 30 German soldiers. Two Lithuanians from the outfit of the self-defense (probably from 3rd company) had stood at the gate of the

⁹⁷ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386, T.6, L.159.

fort in g
the fort.
notice t
soldiers i
the soldi
about 2
yard abo
nier. Par
assigned
them. A
ficers. S
been mo
backs to
from the
all fell d
who had
mission
after the
shot. Al
men had
about tw
pit, near
fort's ya
in the g
all the s
had bee
diers ha
Jews an
gave the
walking

fort in guard. Even more soldiers of the self-defense battalion had been inside the fort. The soldier S. Nėnius after entering the territory of the fort did not notice that Jews were being shot at that time. There had been rumors among soldiers in those days that 1st company should strengthen the guard. At first the soldiers hadn't known why they were brought to the Seventh Fort. After about 2 to 3 hours Germans and the soldiers of 1st company took from the yard about 40 Jewish men and drove them to the pit in the place of half-capo-nier. Part of 1st company's soldiers who did not stand in the guard had been assigned to shoot the Jews. About 10 soldiers from 1st company had driven them. Among them the majority had consisted from noncommissioned officers. S. Nėnius while standing in the guard saw well as a group of Jews had been moved to the pit, where they had been placed in a row, faces to the pit, backs to the soldiers. The soldiers had stood in a row about 15 meters away from the condemned and shot from the guns. They had been shooting until all fell down into the pit. S. Nėnius said that he did not see exactly the ones who had shot, but acknowledged that most of the shooters had been noncommissioned officers - all from the 1st company. The corpses had not been buried after the shooting. Later, groups of Jews had been driven again to the pit and shot. About half the people who had been in the yard had been shot. Other men hadn't been shot and they had been left in the yard. Shooting had lasted about two hours. Women hadn't been shot that day. According to a witness, a pit, near which the men had been shot was about 200 meters away from the fort's yard, where they were kept before the shooting. S. Nėnius himself stood in the guard about 150 m away from the shooting location and saw very well all the shooting. The soldiers had been shooting in rotation. When one group had been shooting, the other team had been driven the Jews. Later, the soldiers had been exchanging. Those who had been shooting, were going for the Jews and others who had come shot them. Sergeant of 1st company Petrauskas gave the command to shoot. The officer Plungė during the shooting had been walking with a gun in his hand. But there is no data whether he had been

shooting at the time or not. Four groups of about 40 men had been shot on that day. S. Nėnius saw how a group of men had been brought to the pit. One of them tried to escape, but he had been shot by the few soldiers. After the shooting 1st company's soldiers had been recalled from the guard and there left only a part of soldiers from the company. The remaining ones had come back to the barracks in the Miško Street by two trucks. The remaining soldiers had returned to barracks on the afternoon of same day.⁹⁸

According to another witness, soldiers of the 1st company in July 1941 had been transported by cars to the Seventh Fort. When soldiers had arrived they saw a lot of Jews who were within the fort area and inside it. There, the prisoners were guarded by soldiers of another company. When soldiers of 1st company had arrived and got off of the cars, all soldiers who were in the fort got into the cars and drove away. Soldiers who had come, took the guard and were guarding the Jews through the night. The next day, commanders of the company had told to soldiers that the Jews should be shot.

A group of Jews had been selected before the shooting and had been driven to another side of the fort. Here they had to dig a pit. After digging a pit, they were returned back to the others. Excavated pit was about 10 m in length. Pit excavation had been organized by the Germans who had been in the fort. First of all, the Germans had gave the orders to company's officers to select the men for fusillade who had no occupation and who were physically weak and less fit for works. Soldiers of the 1st company, mostly noncommissioned officers, squad leaders, platoon commanders and deputies of squad leaders had been appointed for selection and shooting the Jews. According to S. Nėnius, 1st company's soldiers: Rudminas, Kuprys, Paškevičius, Varnas, Šimonis et al. had been shooting. Soldiers had selected the group of Jews of 20 to 30 people and drove them to the shooting location. Shooting with the breaks took place throughout the day and the soldiers were changing during

⁹⁸ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.3, l.252.

the shooti
had stay

K

of NLP I

the amm

Fort, wh

Adomaiti

company

saw that

been pro

groups le

during th

during th

15 to 20

lined Jew

had been

them fro

Knyrima

soldiers,

officers C

near the

time serg

to the ba

S

a lot of l

in the for

en to the

⁹⁹ LVA, f. K

the shooting. Several hundred of Jews had been shot on that day. 1st company had stayed in the Seventh Fort all day long and returned to the barracks.⁹⁹

K. Adomaitis began to serve as private soldier in the 1st company of NLP Battalion in early July. He claimed that his first task was to bring the ammunition and food from the barracks of Miško Street to the Seventh Fort, where at the time soldiers of 1st company had protected the Jews. K. Adomaitis along with three private soldiers and their head sergeant of the 1st company Petrauskas went on foot to the Seventh Fort. When they came, they saw that Jews (men, women and children) stood in the fort's yard and had been protected by the soldiers of 1st company. At that time, soldiers in the groups led the Jews straight from the fort's yard to the pit, which was made during the explosion of the fort in time when Soviet army had fallen back during the beginning of war.

Private soldier K. Adomaitis was near the pit within the distance of 15 to 20 meters and watched how the shooting took place: the soldiers had lined Jews at the edge of the pit and then shot them with the guns. The soldiers had been shooting near the pit with cartridges, which K. Adomaitis brought them from the barracks. He saw how the Jews had been shot by Gaižauskas, Knyrimas, Šimonis, Juodis, Varnas, Vanšada (Vonžada). There had been more soldiers, but he did not know their names. At the time, shooting was led by the officers Gecevičius, Juodis, Pukys. These who came from the barracks had stood near the brought ammunition boxes and watched the shooting. After some time sergeant of the 1st company Petrauskas had came and ordered to return to the barracks.

Since around the fort there was a large number of residential buildings, a lot of local residents had came to see the shooting of detainees. The massacre in the fort for people round about was not a secret. They had seen the Jews driven to the fort and, of course, they heard the shots. The guards of 3rd company

⁹⁹ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.3, l.155.

had to turn people out, preventing them closer access. The guards had been 80 to 100 m away from the shooting location.

After the shooting company's soldiers had been strung and all them returned to the barracks. Part of the soldiers had remained to protect the corpses.

20

dip. It
been sl
same lo
Jewish
in grou
been sl
one ha
premis
ously v

compa
to all p
machi

compa
by tw
500 Je
soldier
throug

100 LYA
101 LYA
102 LYA

2 OF JULY

The shooting continued on the third day of the massacre in the same dip. It had started in the second half of the day, in the evening. Women had been shot. They had been led in the groups from premises of the fort to the same lowland, where lain bodies of the men shot one day ago.¹⁰⁰ Prior to that, Jewish women had been kept in the premises of barracks. From the premises in groups of 40 to 50 persons they had been led to the square, where they had been shot from the slope top. During the shooting soldiers were exchanging: one had been shooting the women, while the others had been going to the premises to drive them. After some time these who had been shooting previously were going to drive the women, while others were shooting them.

After this massacre which had lasted three days, soldiers of the 3rd company had returned to the barracks only in the evening and swaggered to all persons in the barracks that they had completed shooting of Jews with machine-gun.¹⁰¹

Soldiers of the 1st company came and changed the soldiers of 3rd company. 1st company in the afternoon was taken again to the Seventh Fort by two trucks. Officer Plungė rode with them. There were approximately 500 Jewish men in the fort's yard. Women were kept in the barracks. Arrived soldiers had been placed to reinforce the guard. They had guarded the Jews through the all night.¹⁰²

¹⁰⁰ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.9, L.49.

¹⁰¹ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.8, L.288.

¹⁰² LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.3, L.252.

3 OF JULY

1st company on 3 July had driven back to the Seventh Fort to shoot the Jews. When soldiers had arrived they saw about 1,000 arrested Jews guarded by the soldiers of the other company. 1st company after the arrival exchanged with the 3rd company and had started to guard the Jews. The massacre had been done in the same order as few days ago. Shooting had been taking place the few hours early in the morning.¹⁰³ Around 6 a.m. they took two groups of about 50 men and drove to the same pit, where shooting had taken place earlier, and then shot them there. Plungė and Petrauskas had been leaders of the shooting. About 8 p.m. soldiers of the 1st company had returned to barracks by the trucks. Later, S. Nėnius heard from the soldiers of 1st company that afterward the Jews had been shot simply in the yard. Shooting had been done from rifles and machine-guns. Part of the soldiers of 1st company later had been at the Seventh Fort and saw how shot people were buried in the fort's yard by Soviet prisoners of war. Women had not been shot at that time. 1st company had not received food in the Seventh Fort and ate only in the barracks of Miško Street.¹⁰⁴

¹⁰³ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.3, L155.

¹⁰⁴ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.3, L252.

4 OF

N
we will d
and 1.5 r
led by se
mander l
shot him
left for th
of them
divisions
shoot th
sequence
"operati
shot. 2n
the sho
S
been rec
they had
back. Th
first and
terror.¹⁰⁵

A
and 47

¹⁰⁵ LYA,

¹⁰⁶ *ibid.*

¹⁰⁷ Mass

4 OF JULY

NLP Battalion's commander said in the morning of 4 July 1941 that "now we will destroy the Jews". There had been excavated a pit of 10 m long, 2 m wide and 1.5 m deep in the fort. The second subdivision of 1st company, which had been led by sergeant Paškevičius brought to the pit 22 Jewish men. The battalion commander had showed an example and shot first. He had called to the pit one Jew and shot him from a pistol. He had murdered 10 Jews like that and the remaining 12 left for the second subdivision. There had been 12 soldiers in the subdivision - each of them shot one Jew. Later the subdivision had gone to the guard, and other subdivisions shot other people near the pit. There had been no participant who did not shoot the Jews. Z. Juodis subdivision time had come when all the subdivisions in the sequence shot the Jews. They took 12 Jews, led to the pit and shot. The company's "operation" had ended on that day like this. About 100 people in total had been shot. 2nd and 3ed companies had come to change the 1st company and continued the shooting, and then 1st company went to the barracks.¹⁰⁵

Sometimes single groups of Jews had been taken out somewhere. There had been requirement to register for "easy work" the people who wear glasses. Allegedly they had been need for doctors, lawyers and engineers. These people did not return back. They had been shot beyond the mounds. 30 to 40 women had been raped first and then shot. Drunken guards in the casemates had organized a monstrous terror.¹⁰⁶

According to K. Jager's report it can be argued that on 4 July 416 Jewish men and 47 Jewish women had been shot in the fort.¹⁰⁷

¹⁰⁵ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386, T.6, L.289.

¹⁰⁶ *ibid.*

¹⁰⁷ Mass massacre in Lithuania d.l. p. 131.

6 OF JULY

On Sunday night on 6 July approximately 2,500 men who had not been shot in the yard of artillery, were killed with the machine-guns, rifle fire and hand grenades, thrown down from the mounds. A small group of Jews who had not been killed saw on Sunday thousands of corpses lying in the square.¹⁰⁸

Shooting took place by giving the command "Fire!" or "Shoot!" Later the soldiers had been shooting until there was no longer the single alive. They had bandoliers full of ammunition. If there were a shortage of ammunition, the reserve may be added from the boxes. After the shooting some of the soldiers voluntarily were going to shoot the wounded or those who were not been shot yet. After the shooting several soldiers in the Seventh Fort were walking between the corpses searching for more valuable items. They collected the gold things (rings, teeth) as well as clothes or other valuable items.¹⁰⁹

That day's massacre in the Seventh Fort had caused by the excitement of Wehrmacht and the Security Police. K. Jager already after the war during the interrogation urged that lieut. B. Norkus without the direct order had shot about 3,000 Jewish men in the Seventh Fort. K. Jager himself after examination the place of massacre had formed the opinion that the shooting was chaotic, without any order. He said to B. Norkus, that in the future he must stop such arbitrary shootings, and regularize the actions with Einzats-command 3.¹¹⁰

108 Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 47.

109 LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.9, l.3.

110 Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 49.

THE EXECUTIONS AFTER 6 JULY

After the bloodiest massacre of 6 July 1941 there were carried out in the fort much smaller-scale actions of decimation of the Jews. For example, on 9 July there was shot 21 Jewish man and 3 Jewish women in the fort. Soldiers of III Company in the mid-July under the command of Lieutenant B. Norkus, had led from the "yellow prison" around 30 Jewish men and women who had been shot. Also in the mid-July the group of soldiers from 3rd company, about 15 people led by company's commander Aviation Lieutenant A. Dagys and Lieutenant B. Norkus, by two trucks had arrived to the Kaunas prison in Mickevičiaus Street. They took in the prison 7 or 8 arrested men and women. Arrested people were unfamiliar to the most of private soldiers. They had heard rumors that they are family of Mečislovas Gedvilas. They were taken to the fort, where already was dug out about 4 to 5 m long and 2 m wide hole. The arrested ones had been placed at the edge of the pit in their backs to the shooters. 6 or 7 soldiers after the command of officer A. Dagys shot the round at them. Part of the soldiers were guarding for 10 to 15 m from the pit. With a group of 3rd company's soldiers had also arrived 3 or 4 German soldiers, officers and NCOs. Before the shooting of arrested people one German read some kind of verdict. One soldier translated it into Lithuanian. After shooting the detainees, battalion soldiers returned to their barracks in Laisvės Avenue. It is not known who had buried the people shot dead.¹¹¹

A small group of Jews had been brought by truck on 19 July. The condemned had been driven to the 10 m long pre-prepared pit near the fort and shot dead. Corpses had been buried by the Jews from the same prison, who after the work had been led back to the prison. 17 Jewish men, 2 Jewish women, 4 men Lithuanian Communists and 2 women Lithuanian Communists had been murdered on that day.¹¹²

¹¹¹ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.6, l.154.

¹¹² LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47588/3, T.1, l.4.

ESCAPE FROM THE SEVENTH FORT

This section contains many stories of the private soldier J. Knyrimas that had been recorded during the interrogation, so their accuracy can be questioned on the goal of defendant to mitigate the sentence with concocted stories.

The first time when J. Knyrimas saw the Seventh Fort was when he brought the food by car. It was along with J. Šimonis, who told that in the Seventh Fort there is arrested Jewish girl familiar to him. She is the daughter of former owner of "Florencija" factory, whose name he could not remember. They stopped in the area of the Seventh Fort and began to search her. J. Šimonis saw standing near the pole about 22 years old Jewish girl and asked that J. Knyrimas would take out her from the area of the Seventh Fort area and release her. He agreed because there were favorable conditions to implement it: 1st company's soldiers while being on the guard often were raping young Jewish girls beyond the fort area; after that either were shot them or returned back to the fort. J. Šimonis took about 20 years old daughter of the owner of "Florencija" factory, and J. Knyrimas – Jewish girl who had stood near the pole in the fort area. Because the familiar guy Rutkauskas was in the guard at the fort's gate, he let out them through the gate. When they were leaving they told that will be right back, allowing to understand that they are taking girls in order to rape. They had not raped them, only let them go. The further fate of the rescued girls is not known.¹¹³

During one of the many shootings at the Seventh Fort the condemned had tried to break through the guards and escape, but the attempt was unsuccessful. The escape was inspired by Borisas Chodosas the doctor of Kaunas. All the Jews who had tried to escape were shot in the ditch (fosse), which

¹¹³ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 4738/3, T.1, L.266.

slopes were extending down 10 to 15 meters. The guards had pretty much time in order to aim well and shot fugitives escaping from the slope.¹¹⁴

The women kept in barracks of the Seventh Fort on 7 July 1941 were transferred to the Ninth Fort of Kaunas.¹¹⁵ There is no hope that they had managed to survive, because in the latter fort massacre took place more precisely and there is no data about the women who had escaped.

During the time of Jewish massacre, J. Knyrimas interacted with Dr. Ziman, who had organized the escape of Jewish men from the fort. Later, J. Knyrimas had passed to the Jews 7 caliber pistol "Mauser" with the cartridge clip and one cartridge in the barrel (a total of 8 cartridges). The escape had been planned as follows: to make drunk the guards in tower and at the gate, and if J. Adomaitis were standing at the gate, so J. Knyrimas had to give a series of short whistles from the tower. J. Knyrimas had warned the Jews that if they can escape alone, so let run without any help. Before a warning (conversation with the Jews) had been already shot one group of Jewish men, among them Max Finkelstein and Frizinskas who served with J. Knyrimas in the Regiment II of Armed Forces of independent Lithuania, in Marijampole.

In order the escape will be smooth, J. Knyrimas purchased a liter of vodka. When he went to the guard office he saw that here are drinking sergeant Dūdėnas, noncommissioned officer Vaitkevičius, lieut. Plungė and already noncommissioned officer Stankaitis brother of former commander of the third squad Stankaitis. They had invited J. Knyrimas to drink together, poured him a glass of wine and asked for vodka. J. Knyrimas gave them money to buy a half liter. Noncommissioned officer Vaitkevičius had come to bring a vodka. While waiting for the alcohol all men came outside and at that time L. Šimonis clerk of the 1st company had returned from the post.

Passing by J. Knyrimas, L. Šimonis saw that he has a bottle of vodka.

114 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47337/3, T.1, l.212.

115 M. Eglinis, *Mirties fortuose*, 1958, p. 17.

Then, all men had dragged J. Knyrimas into the guard headquarters, where all them were drinking few minutes ago. L. Šimonis told to all that he had caught "the bootlegger" with vodka. J. Knyrimas had been accused that he wanted to bribe the guards. Then sergeant Dūdėnas had poured him the glass of 200 g and forced to drink it. Then had poured one more, of which J. Knyrimas managed to drink only a half. When J. Knyrimas drank constrainedly, someone said: "Drink, the toad, we are going to shoot you, so will hurt less." After drinking it J. Knyrimas went outside. Someone had said to him that he is arrested. J. Knyrimas asked the noncommissioned officer Vaitkevičius to rescue him, but he ordered him to shoot someone, that means – a Jew, from the column which had been led at that time. J. Knyrimas was marched to the column and was told that if he want to redeem the guilt, must comply with the order. Dūdėnas shouted: "Just shoot, a toad!" And frightened J. Knyrimas took out a gun from a soldier and shot a Jew.

After that J. Knyrimas walk a little bit to the right half of the road (from the fort towards the city) and began to vomit. After a long time doddering all the way, he began to walk toward the barracks in the Miško Street. In the first crossing he was stopped by German patrols, who had arrested him and took to their office, where closed off him in the guardhouse. When he had heaved up the pallets, Germans threw him out. Later he remembers that some woman told her son to accompany him to the barracks. Sergeant Dūdėnas laid on the ground of the yard in the barracks. J. Knyrimas went to the barracks and slept on the ground.¹¹⁶

The rescue of condemned from the Seventh Fort had took place also when the fort was no longer used for mass murder of Jews. J. Knyrimas said that three weeks after the massacre of Jews soldiers of the 2nd self-protection battalion were deployed in the fort and began guarding here. When J. Knyrimas was standing in the guard at the fort barracks' door few women had been

¹¹⁶ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.1, L331.

taken out and freed. One of them was health nurse Zina of Soviet artillery units of Kazlų Ruda. Private soldier Maliukas had showed out all the women. Zina and her husband lived in the village near hussar stables where sometimes J. Knyrimas guarded the horses and German trains.¹¹⁷

When J. Knyrimas had received the permission again to stand in the guard of fort, at the end of September he had organized two more taking out of Jewish men from the Seventh Fort. In the daytime he had freed previously taken out Dr. Ziman, uncle of the member Hanė („Onutė“) of Soviet underground and another young man. On the second day while being on guard of the Seventh Fort, J. Knyrimas was appointed as a senior guard at the door, so he himself had appointed people for the guard. A former colonel Vaitkevičius had been drunk as he returned to the fort from search operation in the city. J. Knyrimas while being on the guard was in agreement with noncommissioned officer Jonas Mureika from Lekėčiai who had served in the 2nd company and was familiar with the Communists still from the pre-war times. J. Knyrimas had thrown together J. Mureika with familiar people from the underground, including the Stasys Leigunavičius. While J. Knyrimas had been on the guard in the Seventh Fort, underground people killed two German patrols and one noncommissioned officer from the 2nd company. After they had been killed the group of Jews were freed and agreed to go out by themselves. While J. Knyrimas and the last underground Jews were leaving the fort, who had organized the murder of patrols, they were noticed by a new patrol group which quickly began to shoot. Fugitives had ran away and hid.

Women escape from the Seventh fort had been organized also, and was planned and carried out by the party Russian woman “with glasses”, the former chief instructor of party organization of Kaunas city.¹¹⁸

During the interrogation, J. Knyrimas had argued that Kaunas under-

117 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.1, l.334.

118 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.1, l.351

ground people ordered him to liberate an important person - member of the Party Committee and the Communist Stasys Keidūnas kept in the Seventh Fort. J. Knyrimas at that time sent the guards Grėblikas and Adomaitis to bring the dinner. Then the party person had been taken out together with S. Keidūnas. The party person on his way said that he is Belousov and gave the letter to J. Knyrimas in which had been written: "We are free". There was a request to tell these words to the last group of refugees in which J. Knyrimas had led Efroim Finkelstein from Marijampolė. It had been possible to take out Belousov and S. Keidūnas from the fort, because they were kept there a short time and Jews were hidden them in the pit, where they were covered with clothes.

On the same day, about 10 a.m., J. Knyrimas had discharged another group to the right side of the fort, from where the German patrols had been just retreated and examined the fence. German patrols had been examining the fence because their noncommissioned officer had commanded to fix the holes that were done by people who had escaped previously. As soon as the Germans went away, J. Knyrimas had released three Jews, among whom were the Kojatas from Vilijampolė.

There had been more party Russian workers in the Seventh Fort. Among them had been Assistant Secretary of the Komsomol Stasys Lagūnavičius. He had been taken out by J. Knyrimas on the same day when the child was released.

Party members both men and women had kept in groups separately from the others in the fort. They had organized the meetings for the liberation of certain individuals. J. Knyrimas had stayed in touch with them and consulted on the organization of escape.¹¹⁹

Ichak Nemenchik which the most accurately depicted events in the Seventh Fort managed to sneak past the guard to the casemates, from which

¹¹⁹ LVA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, T.1, L354

he had constantly heard shootings. "The night from Thursday to Friday and all the Friday were awfully bloody. Shootings in the square had continued. A different groups of people had been taken out outside the dikes." On 4 July, Friday, OB 3 had registered 416 men and 47 women shot dead. Koniuchowsky said that on 5 July one Austrian staff feldwebel had managed to take out from the Seventh Fort nine people allegedly as a necessary work force: five women and four men. One Jew had asked it, in whose apartment he was located and made friends with.¹²⁰

Attempts to free from the Seventh Fort the Jew Max Holzman, husband of German lady Helene Holzman who had lived in Kaunas, by the help of famous Lithuanians were ruined by the German security police. She had not been allowed to meet with General Raštikis, and his deputy did not take any actions.¹²¹ Although H. Holzman had tried to provide service card of her husband to the German institutions, in which was written that from 1914 up to the end of First World War he was a soldier of the German Empire, as well as the awards, she heard from the officers and SS the same thing: "You can take him. It does not interest us. Jew remains a Jew."¹²² After a few days, in the afternoon, H. Holzman went to the Seventh Fort hoping to find out whether her husband is kept there. She had talked with the gate guard and promised a large bribe if he searches her Max Holzman. Guard had agreed and went to check whether such person is kept in the fort. He had replied when he returned after a long time that there is no such a man in the fort. Then she went to small shop near the fort. Helene knew that soldiers from the Seventh Fort were picking up there cigarettes and joking with pretty owner Vanda. H. Holzman told her about the concerns and the owner had agreed to intermediate in searching Max. She had put Helene in touch with some NLP

¹²⁰ Koniuchowsky, LYA, O 71/163, l. 24-53.

¹²¹ Ch. Dieckmannas ir Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 metų vasarą ir rudenį, p. 52.

¹²² Elena Holcmanienė, Šitas vaikas turi gyventi, p. 24-25.

Battalion soldiers, who promised to find her husband and free him. But they did not find him. One of them said: "You should tell us earlier. Now many are no longer here."¹²³ When Helene asked where they are now, she got no response. Max Holzman's fate remained unclear, but it can be assumed that he had died in the Seventh Fort.

Filipas Benjaminavičius husband of Sara Ginaitė's sister had managed to escape from the Seventh Fort throughout the deception. Arrest protocol from 27 June 1941 says that the partisans had checked suspected house in Būgos Street 13 of Kaunas and found there hiding Jew, the student Filipas Benjaminavičius. Partisans had drove the detainee to partisan staff, which was in Vytautas Avenue 57, and from there - to the Seventh Fort.¹²⁴ S. Ginaitė believes that the partisans thought that their house looked suspicious because in the Lithuanian area they were the only Jewish family. Wife Alisa of Filipas going after the detainee was asking where he is led. After hearing that he is led to the Seventh Fort, two or three days she was going to the fort trying to hand her husband the food and agree with the guards on release. Near the iron gate of the fort there had been more groups of women who tried somehow to save their husbands, brothers, parents. There had already been heard shots in the fort area and no one thought about the carrying of food. Alisa was able to find a familiar person in the city, who had promised to arrange a meeting with J. Bobelis. The meeting took place in the evening of 30 June at the commandant's headquarters. Aryan woman's appearance and mannerisms: blond hair, always elegant clothes, smooth German language has enabled her to walk freely in the streets of Kaunas. J. Bobelis had met her at the time and was not in a hurry to end the conversation. It turned out that he knew well Sara Ginaitė's mother's brother Salomonas Viravičius, who was killed in recent days, and expressed regret for his death. Commandant promised to help Alisa

¹²³ Elena Holcmanienė, *Šitas vaikas turi gyventi*, p. 30.

¹²⁴ Mass massacre in Lithuania (1941 to 1944), dossier, part 1, 1965, p. 112

in liberation of her husband. Two days later, J. Bobelis had met with Alisa again and talked kindly with her, while at the same time he had wondered and regretted, that she is a Jew. A telephone call had interrupted their conversation. After answering the commandant said: "Usher in!" and her husband had been ushered in the room. Saying goodbye J. Bobelis wished happiness to the married couple and told to Alisa that she could visit commandant more frequently. J. Bobelis had ordered to take a pair home with his car. Commandant was able to release Filipas Benjaminavičius by lying, that he had fought in 1918 to 1919 for Lithuania's independence as a volunteer, though in fact Filipas just born in 1918. According to S. Ginaitė, many times J. Bobelis did not kept the promises to other Jews. Many people for the sake of their had been asked for help, were killed in those days, although the commandant had been powerful in deciding the fate of the Jews.¹²⁵

125 Sara Ginaitė-Rubinson, *Atminimo knyga*, p. 37 – 38.

CONCLUSIONS

1. During the uprising on 23 June 1941 the partisans had fought for the restoration of Lithuanian independence, but because of the abundance of spontaneously formed partisan squads it was difficult to coordinate centrally all the activities of the squads. Intensely active German propaganda had attempted to convey a suggestive Jewish-Bolshevik image, which was confusing to some partisans (also the part of Lithuanian society), who, taking the performance of the "justice" by arresting the Jews, and in some cases killing them, twisted the sense of uprising. That part of the partisans had become the first puppets of well-thought German plan – incorporation of local collaborators in the destruction of the Jews.
2. The formation of NLP Battalion had made conditions for systematic and mass murder of the Jews, which were implemented in the Seventh Fort by the soldiers of 1st and 3rd companies, mostly under the supervision and active participation of several German officers with several tens of soldiers.
3. Several tens of Jews had managed to escape from the Seventh Fort while using the lack of lookout of the guards, resulting of excessive alcohol consumption, as well as with the help of some battalion soldiers or with desire of Kaunas Military Commandant J. Bobelis to release few tens of participants who had fought in 1919 for the independence of Lithuania.
4. Three main places of execution had been in the fort: 1) in the back of moat, on the right side from entrance to the fort, 2) in the place of exploded half-caponier, on the right side of the fort, 3) in the left yard of artillery of the fort, where Jewish men had been kept. The entire Seventh Fort area can be identified as the murder location, because for example, the guards had been taking Jewish women in more outer places of the fort in order to rape them, and then – to shoot.
5. Mass massacre of Kaunas population took place in the Seventh Fort from 30 June till July 6 1941, and rare decimation of small groups had continued until 19 July. Officially concentration camp of the Seventh Fort had been closed on 10 August 1941.
6. Murder of the Jewish people in Kaunas in the summer of 1941, including the massacre of the Seventh Fort, had been planned and implemented by repressive

structure of the third Reich: Operational team A led by - SS-Brigadenfuhrer Walter Franz Stahlecker and dependent to that group the 3rd Operational team, headed by SS- Standartenfuhrer Karl Jaeger. Implication of Lithuanian local population into the Jewish massacre had been a significant focus of this plan.

APPENDIX

Comprehensive report of Einsatzgruppe A up to 15 October 1941.
(fragment)¹

Reich Secret Document

Einsatzgruppe A

Comprehensive up to October 15, 1941

...II Cleansing [of Jews] and securing the area of operation.

1) Encouragement of Self-cleansing Aktionen (Selbstreinigungsaktionen)*

Basing [oneself] on the consideration that the population of the Baltic countries had suffered most severely under the rule of Bolshevism and Jewry while they were incorporated into the U.S.S.R., it was to be expected that after liberation from this foreign rule they would themselves to a large extent eliminate those of the enemy left behind after the retreat of the Red Army. It was the task of the Security Police to set these self-cleansing movements going and to direct them into the right channels in order to achieve the aim of this cleansing as rapidly as possible. It was no less important to establish as unshakable and provable facts for the future that it was the liberated population itself which took the most severe measures, on its own initiative, against the Bolshevik and Jewish enemy, without any German instructions being evident.

In Lithuania this was achieved for the first time by activating the partisans** in Kovno. To our surprise it was not easy at first to set any large-scale anti-Jewish pogrom in motion there. Klimatis, the leader of the partisan

¹ Published: Office of the United States Chief of Counsel For Prosecution of Axis Criminality, Nazi Conspiracy and Aggression, ("Red Series"), Volume VII, pages 978-995, USGPO, Washington DC 1946.

group referred to above, who was the first to be recruited for this purpose, succeeded in starting a pogrom with the aid of instructions given him by a small advance detachment operating in Kovno, in such a way that no German orders or instructions could be observed by outsiders. In the course of the first pogrom during the night of June 25/26, the Lithuanian partisans eliminated more than 1,500 Jews, set fire to several synagogues or destroyed them by other means, and burned down an area consisting of about sixty houses inhabited by Jews. During the nights that followed, 2,300 Jews were eliminated in the same way. In other parts of Lithuania similar Aktionen followed the example set in Kovno, but on a smaller scale, and including some Communists who had been left behind.

These self-cleansing Aktionen ran smoothly because the Wehrmacht authorities who had been informed showed understanding for this procedure. At the same time it was obvious from the beginning that only the first days after the Occupation would offer the opportunity for carrying out pogroms. After the disarmament of the partisans the self-cleansing Aktionen necessarily ceased.

It proved to be considerably more difficult to set in motion similar cleansing Aktionen and pogroms in Latvia. The main reason was that the entire national leadership, especially in Riga, had been killed or deported by the Soviets. Even in Riga it proved possible by means of appropriate suggestions to the Latvian auxiliary police to get an anti-Jewish pogrom going, in the course of which all the synagogues were destroyed and about 400 Jews killed. As the population on the whole quietened down very quickly in Riga, it was not possible to arrange further pogroms.

Both in Kovno and in Riga evidence was taken on film and by photographs to establish, as far as possible, that the first spontaneous executions of Jews and Communists were carried out by Lithuanians and Latvians.

In Estonia there was no opportunity of instigating pogroms owing to the relatively small number of Jews. The Estonian self-defense units only

eliminated some individual Communists, who were particularly hated, but in general limited themselves to carrying out arrests....

3) The Fight against Jewry

It was to be expected from the beginning that the Jewish problem in the Ostland could not be solved by pogroms alone. At the same time the Security Police had basic, general orders for cleansing operations aimed at a maximum elimination of the Jews. Large-scale executions were therefore carried out in the cities and the countryside by Sonderkommandos (Special Units), which were assisted by selected units – partisan groups in Lithuania, and parties of the Latvian Auxiliary Police in Latvia. The work of the execution units was carried out smoothly. Where Lithuanian and Latvian forces were attached to the execution units, the first to be chosen were those who had had members of their families and relatives killed or deported by the Russians.

Particularly severe and extensive measures became necessary in Lithuania. In some places – especially in Kovno – the Jews had armed themselves and took an active part in sniping and arson. In addition, the Jews of Lithuania cooperated most closely with the Soviets.

The total number of Jews liquidated in Lithuania is 71,105.

Signed : Dr. Stahlecker
SS-Brigade-Commander

* The reference is to Aktionen against Jews carried out by the local population.

** A nationalist organization in Lithuania that rose against Soviet rule on the day the Germans moved in.

3-12-1326

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO BIBLIOTEKA

12 / 1326 R

KAUNO KOMUNDA
R A P

Qover 13 VII-to 13-to valono gyvenojn p[er]ano
kad forte existarint būklė pastarode, kad 13 jo kyla
smarkus dvokimas, sė norėjau patikrinti, kio forte sen.
stiklio p[er]ešony formai aplankyti, bet sužings negavau
ir savo pareigo turėčiau s[er]viti reguliari.

Ita kas...
dar...
...

Lietuvos nacionalinė
M. Mažvydo biblioteka

000568466

9786099532158

KAUNO
T. KLOVES
FORTAS